

Sociologisk Forskning

4
•
2
0
0
3

om *Krig & konflikt*

Mats Börjesson

Diskurser och konstruktioner

En sorts metodbok

- Denna bok är en introduktion till den reellt existerande konstruktionismen och det idag kraftigt växande fält som kallas diskursanalys. Med en ansats som ligger i skärningspunkten mellan forsknings- och lärobokstext vill författaren visa hur verklighetsbeskrivningar byggs upp och hur verklighetsbeskrivningar (eller diskurser) redan formulerat världen åt oss.

Boken står på tre ben; den handlar om vetenskaplig metod, om diskursanalys och social konstruktionism, samt om vetenskapsteoretiska frågor i vår tid av omvälvningar inom samhällsvetenskaperna.

- *Mats Börjesson* är docent i sociologi, verksam vid Mälardalens Högskola och Hälsohögskolan i Jönköping.

205 sidor • 2003
Art.nr 31236-01 • ISBN 91-44-02773-7

Jerzy Sarnecki

Introduktion till kriminologi

- Kan man avskräcka människor från att begå brott? Begås det flera mord i Sverige idag än på 1500-talet? Hur ser sambandet mellan fattigdom och brottslighet ut? Kan man bli kriminell av att få skador på vissa delar av hjärnan? Varför har brottsligheten ökat i Sverige, men inte i Japan?

Det är några av de många viktiga frågor som berörs i denna bok, som ger läsaren en bred introduktion till ämnet kriminologi. Inledningsvis diskuteras brottslighetens omfattning och karaktär, förändringar över tid samt de problem som uppkommer när man ska mäta brottslighet. En central del av boken består av en översikt av biologiska, psykologiska, socialpsykologiska och sociologiska teorier om brottslighetens orsaker. Bokens sista del ägnas åt samhällets åtgärder mot brott och vad vi vet om dessa åtgärders effekter.

- *Jerzy Sarnecki* är professor i allmän kriminologi och prefekt för Stockholms universitets kriminologiska institution.

473 sidor • 2003
Art.nr 7645-01 • ISBN 91-44-01746-4

Redaktör & ansvarig utgivare

Mikael Hjerm
socforsk@soc.umu.se
tel. 090-786 9517

Redaktionen

Mikael Hjerm (red)
Eva Sundström (sekreterare)
Rickard Danell
Simon Lindgren
Karina Nilsson
Charlott Nyman

Adress

Sociologisk forskning
c/o Sociologiska institutionen
Umeå universitet
901 87 UMEÅ
tel. 090-786 5000
fax. 090-786 6694

Grafisk produktion

Boréa (form & layout)
Daus Tryck & Media (tryck)

Sociologisk Forskning publiceras
med stöd från Vetenskapsrådet.

Artikelförfattarna ansvarar själva
för innehållet i respektive artikel.

ISSN 0038-0342

RELIGIONSHISTORIKERN OCH KRIGET 3

av Jan Hjärpe

**NÅR KRIG ER BEDRE ENN FRED — KVINNELIGE
SOLDATER I ERITREAS FRIGJÖRINGSKRIG..... 9**

av Elise Barth

ETT "EUROPA" I AVKOLONISERINGENS VÄNTRUM..... 17

av Peo Hansen

**SEKSUALISERT VOLD I KRIG —
ANTAKELSER OG UTFORDRINGER 25**

av Inger Skjelsbæk

**HÄNDELSENA VID EU-TOPPMÖTET I GÖTEBORG 2001
OCH KONFRONTATIONSMODELLENS MISSLYCKKANDE..... 33**

av Marianne Liliequist

**KLASSPOLITIK OCH "NYPOLITIK" UNDER KNAPPHET
OCH GLOBALISERING: ÅTSTRAMNING AV
VÄLFÄRDSSTATER I 18 LÄNDER 1975-1995 45**

av Walter Korpi och Joakim Palme

*Korpi och Palme visar på klass och klassrelaterade
partiers betydelse för välfärdsstatliga fördelningsprocesser.
Klassanalysen är inte död.*

RECENSIONER 86

NOTISER & ANMÄLNINGAR..... 93

■ ■ ■

Sveriges Sociologförbund

är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syftet att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift **Sociologisk Forskning** och den internationella tidskriften **Acta Sociologica**, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sociologforbundet.org.se för information. Från hemsidan kan du också beställa lösnummer av Sociologisk Forskning.

Prenumerationsärenden

Stina S. Wingfors
tel. 031-773 44 40
stina.s.wingfors@sociology.gu.se

Annonsansvarig

Charlott Nyman
tel. 090-786 60 07
charlott.nyman@soc.umu.se

Utgivningsdagar 2004

nr 1: v 10
nr 2: v 23/24
nr 3: v 40
nr 4: v 51

■ ■ ■

SAMTIDIGT SOM vi nu skall rekreera oss några dagar under julen rasar stora och små konflikter runt om i världen. Konflikter som berör miljontals människor. Trots detta har sociologer haft förvånansvärt lite att säga om krig och konflikt. Vi har låtit ett antal forskare skriva varsin essä kring dessa frågor. Föga förvånande finns det mycket att säga utifrån olika fokus och perspektiv. Vi hoppas att dessa texter ska väcka personlig eftertanke under helgerna och att de ska bidra till att synliggöra ett viktigt men alltför marginaliserat forskningsfält.

I analysdelen tar Korpi och Palme ett brett komparativt perspektiv på en av de klassiska frågorna inom sociologin. De visar att klassbaserad politik i allra högsta grad är av betydelse, trots nedmonteringen av den välfärdsstat som den klassbaserade politiken var en drivande kraft bakom.

Umeåredaktionen vill också passa på att tacka för det första året och hoppas att de nästkommande två åren under vårt redaktionskap blir lika givande.

MIKAEL HJERM

redaktör & ansvarig utgivare
socforsk@soc.umu.se

Jan Hjärpe är professor i islamologi vid avdelningen för religionshistoriska ämnen, Lunds universitet. Ledamot av Vitterhetsakademien och Academia Europaea mm. Är aktuell med boken *Tusen och en natt och elfte september: Tankar om islam* (2003).

Religionshistorikern och kriget

Jan Hjärpe

”RELIGION ÄR OTÄCKT, orsakar en massa krig.” Det är en replik som inte är så ovanlig, även om de flesta nog inser att orsakerna bakom konflikter, våld och krig är mer komplexa än så. Men vad är det religionshistoria och andra religionsvetenskapliga discipliner (inklusive min egen, islamologin) kan bidra med vid analyser av konflikter och konfliktlösning, krig och fredssträvanden?

Jag tror att man kan peka på sex eller sju aspekter där vi kan hjälpa till att få bilden att klarna:

1. Religionstillhörighet som markör

Vi kan se på vad sätt religiös tillhörighet fungerar som markör i konflikter, sådana som också (eller hellre) kan beskrivas i etniska, nationella eller sociala termer. Det typiska exemplet är väl eländet på Nordirland.

En bekant (finsk fredsforskare) berättade att hans institution fått besök av en professor från Belfast, som frågade:

”Hur är det i Finland — är ni katoliker eller protestanter?”

Värden, som är en ärlig själ, svarade:

”Ja, de flesta här tror väl på ingenting.” — ”Oh yes”, sa den nordirländske gästen, ”naturligtvis, ateister, men är det katolska eller protestantiska ateister?” — ”Å då är vi väl protestanter, då.” — ”Så skönt att ni håller med oss.”

HÄR MÖTER VI ALLTSÅ två olika religionsbegrepp. Den finske fredsforskaren utgick från att med ”religion” avses personlig tro och praxis. Den nordirländske besökaren avsåg med ”religion” en tillhörighetsmarkör i en konflikt.

Under 2002 dödades ca 4.000 personer i konflikterna muslimer-kristna på Moluckerna, Indonesien. Vilka var de?

Det finns här ett samband med en policy som myndigheterna haft, åtminstone tidigare. Man har uppmuntrat människor från det överbefolkade Java att flytta till de glesare befolkade öarna. Javaneserna muslimer, rätt mycket kristna bland den redan befintliga befolkningen på Moluckerna. Konflikten drivande orsaker har med kampen om utrymme (i vid mening) att göra, religionstillhörigheten fungerar som markör för respektive ”identitet”, dvs. grupp-tillhörighet i den dualistiska världsbild som får beskriva konflikten, och därmed också identifiera vem ”fienden” är.

Exempel på fenomenet hittar man många: kategoriseringen hinduer-muslimer får beskriva det kommunalistiska våldet i Indien (i Gujarat, i Kashmir, i Ayodhya, i Bombay osv.), religionstillhörigheten (men inte religiositeten) spelar roll i flera olika avseenden i Israel-Palestina, liksom en högst avgörande roll i det balkanska trasset (serber-ortodoxa, kroater-katoliker, bosniaker-

muslimer). Striderna på Filippinerna utgör ytterligare ett exempel.

2. Tolkningsmönster

Den religiösa tillhörighetens markörfunktion kan vi så koppla till det religiösa språkets roll. Vi kan försöka urskilja hur den specifika religionens (eller gruppens) tradition av berättelser, kategoriseringar och terminologi (eller jargong), ritualer och observanser fungerar som varseblivnings- och tolkningsmönster för det som händer, hur de ger definitionen av ”den andre”, och skapar åskådlighet i förväntningarna på vad som ska ske.

Traditionen kan, när den tillämpas på den konflikt som uppkommit, ge orden och bilderna, som gör att skeendet ter sig begripligt, och det egna agerandet som rätt, moraliskt, eller till och med som tvingande. Själva varseblivningen av konflikten styrs av det man tror sig veta om det förgångna. Man utgår från att ”historien upp-repar sig” — vilket den aldrig gör.

3. Ritualiseringen

”Ritual Studies” är ganska ny som specialdisciplin och verktyg inom religionsvetenskaperna, men den har en tydlig relevans för konfliktforskningen.

Känslan av tillhörighet till en viss grupp, folk, nation, religion — eller hur vi nu beskriver gemenskapen ifråga, skapas och stärks genom ritualer, där det framför allt gäller att åstadkomma en känsla av delaktighet i det förgångna.

Ingen människa kan minnas eller ha del-

aktighet i något som hände innan man själv var född. Varken religion, språk, nationalitet eller kulturell egenart sitter i generna. Det är allt sådant som individen lär sig, tillägnar sig, genom umgänget med "de signifikanta andra". Men i konflikter och särskilt i krig blir det viktigt att driva en viss tillhörighet, nämligen den som ingår i konfliktbeskrivningen, och framställa den som väsentlig.

Individen ska fömås att interiorisera den nationella, religiösa, etniska eller sociala gruppens *mythos*. Det sker väsentligen genom den rituella kommemorationen. Rituellt upprepar man, eller framställer i ord och symbolhandlingar, det dramatiska — tragiska — förflutna, så att deltagarna får känslan av att det hände "oss". "Vi" var med (fastän ännu inte existerande). "Vi ska aldrig glömma!", dvs. vi ska "minnas" det som vi faktiskt inte kan komma ihåg, eftersom vi inte fanns när det hände.

Vi kan se den enorma betydelse som berättelserna och den rituella åminnelsen av Karbala-dramat har inom shiitisk islam. Genom deltagandet i de starkt känslöengagerande ritualerna i månaden muharram bibringas man en känsla av delaktighet i tragedin som skedde för mer än 1300 år sedan, Profetens dotterson Husayns martyrdöd vid Karbala. Det ger då idén om martyrskap en stark plausibilitet. Vi vet vilken roll detta spelade under den iranska revolutionen 1978-79, vid de så kallade Karbala-offensiverna under Iran-Irakkriget på 1980-talet, och i det nu (2003) pågående skeendet i Irak.

Nära till hands ligger det också att peka på den enorma betydelse för den israeliska nationella identiteten som åminnelsen av Förintelsen har.

Den har ritualiserats i kalenderbestämda kommemorationer, och i besöken av ungdomsgrupper till orterna, till Auschwitz och andra dödsläger. Problemet är att detta blir till tolkningsmönster för dagens konflikter, en faktor som bidrar till läsningen i förhandlingarna vid varje försök till fredsprocess i den aktuella konflikten. Ett påfallande hinder för dess lösande. En liknande roll har berättelserna om och åminnelsen av *annakda*, "katastrofen", dvs. fördrivningen 1948, för palestinsk identitet.

Men aktualiseringen av katastrofen i det förgångna *kan* också leda till en strävan efter andra beskrivningar av tillhörighet än de som fanns då, och som ingick i den tidens beskrivning av tillhörigheter. Så kan vi betrakta åminnelsen av andra världskriget (även den ritualiserad) som EUs grundläggande *mythos*, den legitimerande berättelsen.

Harmonin i det förgångna kan också fungera som ett legitimerande prejudikat. "al-Andalus-motivet" — exemplen på den fungerande samexistensen judar-kristna-muslimar under vissa tider i det muslimska Spanien — blir föremål för manifestationer av olika slag och åberopas i försöken att skapa samförstånd och konfliktlösning idag.

4. Histora som legitimerande myt

Historieskrivning, berättelserna, är alltid en selektion, ett *urval* ur det förgångna. Här kan religionsvetaren (ofta nog) se hur selektionen går till, vilka mönster som ritualiseras, mytologiseras. Men kanske också göra prognoser: vilka mönster, motiv, berättelser i traditionen, kan komma att

aktualiseras i en konflikt under uppsegling, *eller* när man försöker finna legitimitet och stöd för en fredsprocess?

Det historiska argumentet, hävdandet av "historisk rätt", är något som man ska ställa sig skeptisk till. Väljer man rätt årtionden så är Riga svenskt och Skåne danskt — observera: fastän ingen nu levande Riga-bo eller skåning fanns till då, och ingen av de dåtida finns nu.

Vi ser här den funktionella likheten mellan historieskrivning och mytologi. Myten, den legitimerande berättelsen om vad som hände då, "vid den tiden", upplever man som egentligen syftande på det läge som råder nu, på det som händer (eller borde hända) i den aktuella konflikten. Berättelsen om då förvandlas (liksom myten i den religiösa ritualen) till en beskrivning och norm för det närvarande nuet. Det intressanta är alltså inte den historiska fakticiteten i sig, dvs. om berättelsen är sann eller ej i historisk mening, utan om dess faktiska funktion som legitimerande och mobiliserande *mythos* i den aktuella konflikten. (Här har vi kanske en orsak till att religionshistoriker tenderar att bli impopulära hos de konflikt drivande parterna...)

5. "Det rättfärdiga kriget"

När religionernas regelsystem och observanser legat till grund för rättssystemen, har teologernas argumentationer bestämt eller åtminstone påverkat hur det rättfärdiga kriget (*bellum iustum*, *jihād*) har definierats, och vilka villkor som man anser måste uppfyllas för våldets legitimitet.

De villkor som en gång Thomas ab Aquino formulerade, kan faktiskt spåras ännu idag i

struktureringen av debatten i Europa och USA om Irak-kriget 2003:

Auctoritas principis, "furstens auktoritet", dvs. att krigets ledning måste ha legitimitet. Vi såg den centrala roll temat hade i diskussionen: behövde USA ett FN-mandat eller inte för att kunna legitimt anfalla Irak?

Iusta causa, "en rättvis orsak" eller skäl till kriget. Är ett anfall i förebyggande syfte legitimt eller inte? Förekomsten av massförstörelsevapen? Vad är "a just cause"? Att störta en tyrann? Att säkra oljetillgången? Att införa demokrati? Vilka skäl är legitima?

Recta intentio, "rak, rätt avsikt". Vad är det "egentligen" som den krigförande vill? Är avsikten kongruent med skälet till kriget? Eller finns det en dold agenda, andra motiv?

I DEN ISLAMISKA rättstraditionen finns motsvarande idéer om villkor som måste uppfyllas för att kriget ska kunna rubriceras som legitimt och som "strävan på Guds väg" (*jihād fi sabīl Allāh*). — Jag går inte närmare in på det (av utrymmesskäl). Men några saker kan nämnas, därför att de så påtagligt påverkar hur konflikter uppfattas och beskrivs.

En grundläggande regel är att krig mellan muslimer är *harām*, absolut förbjudet, och att *fitna*, upproret, kriget mellan trosfränder, är värre än något annat. En konsekvens av den principen är att fienden i en faktisk konflikt måste förklaras, i propaganda och i den stridandes medvetande, som *kāfir*, "otrogen", eller *murtadd*, "avfalling", eller *munāfiq*, "hycklare". Den tekniska termen för detta är *takfir*, fienden deklarerar som fiende till islam. På så sätt kommer konflikter och krig

gärna att *beskrivas* som en kamp mellan islam och icke-islam. Den beskrivningen är, som regel, en propagandistisk nödvändighet för att legitimera våldet, men den stämmer för den skull inte med den empiriskt iakttagbara verkligheten.

Av de dödade i inbördeskrigets Algeriet, sedan tidigt 1990-tal, är det mindre än en procent icke-muslimer. Men såväl de militära extremistgrupperna som regeringssidan beskriver sig som försvarare av (sann) islam gentemot dess (verkliga) fiender.

Det ligger också en poäng i om fredsmäklare har klart för sig några av de olika kategorierna av icke-våld som finns i samma rättstradition: *Salâm*, harmonin, den absoluta freden — som regel ouppnåelig i en faktisk konflikt, *sulh*, det pragmatiskt lämpliga fredsfördraget, fredsavtalet med en fiende, i princip tidsbegränsat (men i praktiken möjligt att förlänga utan större svårighet), och på vägen dit en *budna*, vapenvilan under det förhandlingar pågår (kanske för alltid).

De tolkande mönstren behöver inte alltid vara explicita, verbaliserade. De kan finnas där i hjärnan utan att man medvetet reflekterar över det. Så menar jag att man nog kan se att den politiska strategi som Saddam Husayn följde under Kuwait-krisen och -kriget 1990–91 påfallande följde mönstret av det som berättas om "slaget vid Diket" (*al-kbandaq*) under Profetens tid. Men jag kan inte ge belägg för att han uttryckligen skulle ha nämnt det.

Däremot var Arafat explicit (liksom en gång Anwar Sadat) när han pekade på al-Hudaybiya-avtalet mellan Muhammed och stammen Quraysh som ett legitimerande prejudikat för fredsförhandlingar med Israel.

6. Gud och djävul: dualismen

Föreställningen om och bilderna av den dramatiska kampen mellan gott och ont, mellan Gud och Djävul, vandrar från den religiösa världen till den profana, och dyker upp i sekulär form i den dualistiska världsbild som är så typisk i krigspropaganda. Världen är delad i två kategorier, vi goda på ena sidan, och "ondskans axelmakter" på den andra. Det hör till bilden att det bara finns ett antingen-eller, ingen tredje ståndpunkt. Det är något typiskt för denna dualism när president Bush d.y. hävdar att alla som inte deltar i "kriget mot terrorismen" därmed stöder terroristerna.

De extremistiska jihadisterna som hävdar att självmordsattentat är såväl moraliskt som religiöst legitima, har en liknande världsbild: Alla som inte är med oss är emot oss. Det finns en avgörande poäng med denna dualism. Finns bara två kategorier, vänner och fiender, så finns inga "oskyldiga civila". När det gäller självmordsattentaten, så har en rad studier visat på att denna dualistiska världsbild kan interioriseras genom andliga övningar med meditationer. Sådant används i träningen, i retreatform, som genomförs före aktionerna, åtminstone när det gäller en del av de palestinska självmordsbombarna. Parallellerna till andra *exercitia spiritualia*, andliga övningar (så som de traditionellt utförs i kristendom, islam, buddhism), gör det lättare för oss att förstå vad som händer i deras psyke.

Om man driver en konflikt, och hävdar våldets nödvändighet, så är det väsentligt att renodla de tillhörigheter som beskriver konflikten, och tona ned alla de andra identiteter och lojaliteter som individen faktiskt har. Den andliga övningen kan åstadkomma detta.

7. De tre misstagen

Kanske kan vi sammanfatta vad religionsvetenskaperna kan bidra med i analysen av konflikter och krig genom att ifrågasätta (och komplicera) tre vanliga föreställningar om religion, tre som alla är bevisligen felaktiga.

Den första att religionstillhörighet är *determinerande*, att det är den som bestämmer vad människor gör. Så är det väldigt sällan. Andra samhörigheter, med tillhörande normer och föreställningar, spelar större roll: familj och släkt, intressegemenskaper av olika slag, yrkeskår. De i sin tur kan ibland relateras till eller kopplas till religiös tillhörighet, men det är sällan som just den kommer högst i hierarkin av identiteter som den enskilde har.

Den andra är föreställningen om den specifika religionen eller konfessionen som en *konstant*, en företeelse essentiellt identisk med sig själv genom århundradena. Det stämmer inte alls. Religioner förändras, förändras snabbt och radikalt i nya situationer. Framför allt sker detta genom annan *sektion* av material ur det

väldiga förråd av berättelser och prejudikat som en religions historia besitter.

Den tredje är idén att religioner företräds av religiösa ledare, funktionärer, som är representativa för gruppen. Så är det inte. Ledare och funktionärer är som regel mer engagerade i och av den religiösa traditionen än lekmännen som hör till samma grupp, och de har anspråk på makt över och inflytande i den.

Religiösa ledare uttalar sig för att folk *inte* gör som de säger. Därför har deras uttalanden ett ringa prognosvärde.

Det räcker inte att studera och analysera teologierna, den verbaliserade religionen. Det gäller att se vad folk i gemen tror, tänker, gör, har för preferenser, och försöka urskilja dialektiken mellan detta och den religiösa traditionen med dess professionella uttolkare. Olikheten i perspektiv motsvarar då också skillnaden, eller spänningen, mellan teologisk och antropologisk religionsvetenskap, studiet av religioner som system och det tillämpande studiet av religioners faktiska funktioner.

Når krig er bedre enn fred — Kvinnelige soldater i Eritreas frigjøringskrig

av Elise Barth

Elise Barth er ansatt som rådgiver/forsker ved Institutt for fredsforskning i Oslo, PRIO. Hun er Cand. Polit. fra Høgskolen i Oslo og Universitetet i Oslo. For tiden jobber hun med et prosjekt "Gender aspects of conflict intervention. Intended and unintended consequences". Målet er å sammenligne tre intervensjoner og studere hvorledes de påvirker områdene hvor de befinner seg.

DE SOM SLOSS i Eritreas lange frigjøringskrig (1961-91) ble kalt fightere. Omtrent en tredjedel av fighterne var kvinner. Frigjøringsbevegelsen tok dem bort fra familien og lærte dem opp i bevegelsens ideologi. Bevegelsen ble deres nye familie og ideologien ble deres religion. Særlig kvinnene opplevde et skarpt brudd med det tradisjonelle samfunnet da de ble sosialisert inn i frigjøringsbevegelsen. Under mitt første opphold i Eritrea i 1998, fikk jeg høre at det bare er disse kvinnene som ikke omskjerer sine døtre. Fortsatt er over 90% av alle eritreiske kvinner omskåret.

I tillegg var det noe annet som var slående: Disse kvinnene lengtet alle som en tilbake til krigen. De snakket om denne tiden da de var fightere med lysende øyne og stor entusiasme. På tross av alt det forferdelige de hadde opplevd, beskrev de krigen som en meningsfylt tid med samhold og solidaritet som ga livet deres verdi. Tiden etterpå derimot opplevde ingen av dem som meningsfull. De fortalte med tårer i øynene om hvorledes ingen lenger talte deres sak, alle tenkte nå kun på seg selv og de så få eller ingen muligheter til å finne en jobb slik at de kunne under-

holde seg selv og sine barn.

Gang på gang kommer etterkrigstiden som en overraskelse på kvinner som har vært aktive som soldater. Hva kommer det av at kvinnene mister de rettigheter de har tilkjempet seg? De profiterer ikke på sine tidligere aktiviteter, men betaler tvert i mot en pris de selv eller ingen andre forventet under selve krigen. Hvilke mekanismer står bak nasjonalistiske og konservative strømningene etter en krig? Dette er mange ganger blitt fokusert på. Likevel sier forskere i boken *The Aftermath: Women in Post-conflict Transformation*, (2002) at vi fortsatt ikke helt forstår hvorfor dette skjer. Denne boken ble skrevet på bakgrunn av en konferanse hvor kvinner fra mange postkonfliktstater kom sammen for å finne svar på slike spørsmål. Er denne kunnskapen så undervurdert eller hvorfor forstår vi enda ikke? Er det som skjer så 'naturlig' at vi ikke ser det?

På grunnlag av intervjuer med Eritreas figh-terkvinner vil jeg i denne artikkelen diskutere noen av årsakene til at Eritreas figh-terkvinner, i likhet med soldatkvinner i andre land, blir skuffet når freden kommer.

Eritreas selvstendighetskrig

Eritrea var en italiensk koloni fra rundt 1890 inntil britene tok over etter andre verdenskrig. I 1952 knyttet De Forente Nasjoner Eritrea til Etiopia, som med makt annekterte området et tiår senere. Dette utløste en 30-år-lang selvstendighetskrig.

Kvinnene deltok på linje med menn i denne langvarige krigen som løst Eritrea fra Etiopia og gjorde landet til Afrikas yngste stat.

Hovedårsaken til den store kvinneandelen var at krigen varte så lenge, og at behovet for nye soldater var stort. Kvinnene utførte oppgaver på linje med menn. En annen årsak var at *The Eritrean People's Liberation Army*, EPLF, regnes som en av de best velorganiserte revolusjonsbevegelser som har vært i Afrika. Professor i internasjonal politikk Christopher Clapham, bekrefter dette inntrykket av EPLF i sin bok *African Guerrillas*. Målet var å danne en uavhengig nasjon av alle etniske grupper som befant seg innenfor grensene den italienske kolonimakten hadde trukket. EPLF forfektet en sekulær nasjonalisme og la vekt på utdanning og kultur som verktøy for en politisk mobilisering.

Propagandaapparatet rundt denne frigjøringsbevegelsen var eksepsjonelt bra. EPLF klarte å etablere støttegrupper i store deler av verden. Ikke minst kvinners stilling innen EPLF legitimerte denne støtten. I Skandinavia besto støttegruppen for Eritreas frigjøring til å begynne med av en gruppe mennesker på venstresiden i politikken. Støtten økte senere, men først og fremst var likevel den store gruppen av diasporaeritreere EPLFs viktigste økonomiske støttespillere.

I tråd med EPLFs politisk og kulturelt radikala og sekulariserte mobiliseringslinje kunngjorde de i 1977 en ny lov som ble implementert blant fighterne og i de områdene hvor EPLF hadde kontroll ('de frigjorte områdene'). Loven forbød polygami, medgift (overføring av verdier fra kvinnen til mannens familie ved inngåelse av ekteskap) og barneekteskap. Ekteskapet skulle fra nå av være basert på frivillighet. Loven representerte et brudd med tradisjonell ekteskapsinngåelse som en allianse mellom to familier. Trish Silkin, britisk

antropolog, beskriver hvordan EPLF oppmuntret fighterne til å gifte seg på tvers av tradisjoner. Hun hevder at på denne måten ønsket EPLF å underminere tidligere praksis med å gifte seg innen egen gruppe. Målet var å forsterke den nasjonale eritreiske identiteten gjennom å bryte ned tradisjonelle barrierer mellom forskjellige etniske, sosiale og religiøse grupper.

I tillegg til denne loven drev EPLF kampanjer for at kvinnelig omskjæring skulle stoppes. De fleste av de kvinnelige fighterne hadde selv gjennomgått denne operasjonen, nå lærte de at det aldri skulle ha skjedd. Det er vanskelig å tenke seg til hvordan dette påvirket de kvinnelige fighterne, men mange ble etter hvert pådrivere i EPLFs arbeid mot omskjæring av jenter.

Kvinner og menn i EPLF delte alle oppgaver, også direkte kamp ved frontlinjen. Frigjøringsbevegelsen var nødt til å fungere som en enhet. Kvinnene trådte inn i en ukjent kjønnsrolle som soldater. Forventningene til kvinnene var de samme som til menn. Mange eritreiske kvinner har uttalt til meg at: "Kvinner var like aggressive som menn, nei, de var faktisk mer aggressive." De har vært stolte av å fortelle dette og har sett smilende forventningsfullt på meg for å se min reaksjon. Det har vært tydelig at de selv mener at dette ikke er som forventet; de har gitt uttrykk for at dette er en uvanlig rolle for kvinner.

Både i denne krigen og i mange andre kriger har kvinnelige soldater anstrengt seg ekstra for å ikke være dårligere enn mennene. De har sammenlignet seg selv med mennene og blitt sammenliknet med dem av andre. Både menn og kvinner har hatt en opplevelse av at kvinner

vanligvis ikke hører hjemme i slike miljøer, og at det å være aggressiv nok har vært en måte for kvinnene å demonstrere at de er dyktige nok.

Birgit Brock-Utne hevder i sin bok *Opplæring til Fred* (1985) at kvinners verdier påvirkes av det systemet de opererer i eller forholder seg til. Hvis systemet reflekterer maskuline verdier, vil kvinnene påvirkes i retning av selv å ta opp i seg maskuline verdier. De vil således minne om menn i sin tankegang og i handlinger. I et slikt system fremheves maskuline verdier på bekostning av feminine verdier. De kvinnelige fighterne i EPLF ble sosialisert inn i en struktur som krevde at de var villige til å utøve vold.

I tillegg til at kvinner var nyttige for EPLF som fightere, var også kvinnene nyttige gjennom nettopp det å være kvinner. Såkalte 'barkvinner' var ekstra viktige medlemmer av EPLF. De drev barer hvor etiopierne drakk og snakket med hverandre. Slik fikk disse kvinnene tilgang til unik informasjon som senere gikk videre til EPLF.

Kvinnens stilling innen EPLF ble utnyttet bevisst i organisasjonens propagandaapparat. Som i mange lignende bevegelser ble bilder av EPLFs fighterkvinner brukt for å mobilisere støtte i land utenfra. I ettertid røper ressurssterke fighterkvinner at EPLF var meget bevisst hvilken legitimitet kvinnene tilførte bevegelsen når det gjaldt å vinne sympati fra andre nasjoner. Skuffelsen deres over hvor lite EPLF har fått til i et selvstendig land, gjør at noen ikke nøler med å henge ut bevegelsen og de avslører at EPLF tenkte like mye taktikk som ideologi under frigjøringskrigen.

Etter krigen

Umiddelbart etter krigen opplevde fighterkvinnene stor anerkjennelse — takket være fighterne hadde landet blitt en selvstendig stat. Sakte, men sikkert endret dette seg. Ingen var interessert i den kunnskapen som fighterkvinnene selv følte de hadde ervervet seg som soldater. Tvert i mot - fighterkvinnene erfarte tap av posisjon, sympati og håp om et godt liv.

Mange er bitre fordi nettopp deltakelsen i krigen har ført til at de ikke lenger er attraktive som hustruer og mødre. Det er et paradoks — den innsats de ytet, skulle bli det som hindret dem fra det mange lengtet mest etter når det kom til stykke: et familieliv i et fritt land.

Heller ikke regjeringen klarer å overbevise det eritreiske samfunnet om den politikken som den opprinnelig bygget på. På tross av at EPLF under krigen hadde en bevisst holdning til likestillingsspørsmål og senere nådde regjeringssposisjon i det nye landet, har de i liten grad vært i stand til å fremme kvinners rettigheter i fredstid. EPLFs opprinnelige politikk har i dag ingen innvirkning på mansrollen i Eritrea. Familiens behov, matlaging og barnepass, ivaretas kun av kvinner. Mange fightermenn snakker varmt om hvor trist det er for fighterkvinnene at de ikke lenger klarer å realisere seg selv. Det burde de, sier de, og hevder at de er svært positive til at kvinner utfører oppgaver som menn vanligvis gjør. Samtidig er det åpenbart hvor lett det er for fightermennene å falle tilbake til tradisjonelle kjønnsroller.

Den engelskspråklige regjeringsavisen *The Eritrean Profile* peker en gang i blant på at de

kvinnelige fighterne beviste at kvinner ikke er underlegne menn. Dette er en del av regjeringens agenda: Kvinnelige fightere berømmes av det offentlige for sitt mot og styrke under krigen; slik beholder regjeringen til en viss grad fighterne solidaritet. Samtidig marginaliseres de kvinnelige fighterne i dagliglivet. I 1998 skrev avisen følgende om de kvinnelige fighterne:

Eritrean women have proved that they are not inferior to men. They have participated in difficult battles, ran alongside their brothers and helped dig trenches (The Eritrean Profile March 7, 1998).

Og:

People, who have not seen it with their own eyes, are not willing to believe that women are not inferior to men. Such people are unable to accept the fact that the real worth of the woman had been proved once and for all in the hills and valleys of Eritrea during the long war of liberation (The Eritrean Profile March 14, 1998).

DETTE ER ALTSÅ regjeringens egen avis. Det er ikke sikkert at eritreere flest er enige i denne karakteristikken. Tradisjonelt har kvinner og menn hatt meget forskjellige roller og oppgaver i Eritrea, uten at dette i seg selv kan oppfattes diskriminerende. Samtidig må vi forstå at noe av dette er krigens kjerne: EPLF trengte å introdusere en ny kvinnerolle; skulle krigen vinnes, trengtes støtte fra flest mulig.

Sissel Halden beskriver i sin hovedfagsavhandling om muslimer og kristne i Eritrea en muslimsk kvinne som returnerte til sin landsby etter krigen sammen med en datter hun hadde fått med en kristen mann. Kvinnens mor tar

situasjonen i egne hender. Hun sørger for at barnet får et muslimsk navn, og at det omskjæres. Dette er et eksempel på den virkeligheten som møter mange fighterkvinner. For å returnerer til sine familier tvinges de til å inngå kompromisser. Halden forklarer hvorledes besteforeldrene elsker sitt barnebarn og passer på henne mens moren jobber på et sykehus i nærheten. Hun er avhengig av foreldrenes kjærlighet og støtte. Slik ser vi at bare *noen* fighterkvinner klarer å stå i mot presset fra familien. Mange kan ikke overleve uten støtte, og de tvinges til å oppgi sine idealer.

Det fører galt av sted at vi ikke har denne kunnskapen som skal til for å forstå hva som skjer med soldatkvinner etter en krig. Gang på gang tror de selv, og andre tror det også, at deres aktive deltakelse vil føre til økte rettigheter for dem selv og andre kvinner etter krigen. "Etter dette er det ingen vei tilbake", sa en ung soldatkvinne i Eritrea mot slutten av den siste krigen i landet (1998-2000). Hun kjente at hun etter denne erfaringen ikke på noen som helst måte kunne leve med et tradisjonelt eritreisk kjønnsrollemønster. Men etterpå er det enda færre valgmuligheter enn det var tidligere. Landet er enda mer nedkjørt enn før. Gjenoppbygging er det viktigste og det er bare kvinnene som kan føde nye barn og oppdra dem til gode borgere. Oppgaver som menn utførte under krigen fordi de var nødt, er det plutselig ikke mulig for dem å gjøre. Mennene kan ikke lenger stelle barn og lage mat og reparere klær.

Det finnes langt flere funksjonshemmede i et postkonfliktsamfunn enn i et som ikke har vært i krig. Årsakene til dette er mange — fra

dårlig ernæring til mangel på lege i prekære situasjoner som for eksempel vanskelige fødsler eller sykdommer som kunne ha vært kurert hvis forholdene hadde vært bedre. I tillegg kommer alle som er skadet i selve krigen. I Eritrea ser man straks man kommer til landet mennesker med én arm eller ett ben. Når andelen funksjonshemmede i befolkningen øker, øker også kvinners ubetalte arbeidsbyrde. I samfunn hvor få institusjoner fungerer, er kvinnene tvunget til å ta seg av funksjonshemmede familiemedlemmer.

I Denden Camp i utkanten av Asmara bor mange tidligere soldater, kvinner og menn, fra forrige krig med Etiopia. Her er alle alvorlig funksjonshemmede og trenger hjelp og tilrettelegging med daglig stell. Nå kommer de *nye* soldatene fra den *siste* krigen til Denden. De er yngre enn de som lever her fra før. I likhet med dem er de blitt blinde, mistet bena eller blitt lamme.

Sara bor i Denden. Hun var soldat under krigen, og nå er hun skadet på flere måter. Hun kan ikke lenger gå, og hun er blind på ett øye med lammelser i deler av ansiktet. Hennes soldatmann døde under krigen, og Sara har vært nødt til å sende sin sønn fra seg. I Denden bor mange på samme rom. Sårede enker med barn har ikke noen til å ta seg av barna sine, som dermed må på barnehjem. "Under krigen var alt bra", sier Sara. "Da ble vi fightere fortalt at vi var en eneste stor familie. Familien var EPLF; det var det vi trodde og følte. Nå bryr ingen seg om meg lenger."

Vi forstår kanskje ikke alle årsakene til at kvinnene ikke klarer å holde på de fordeler de mener at de har oppnådd under krigen. Noen årsaker er åpenbare. Andre er vanskeligere å sette

seg inn i. Et postkonfliktsamfunn synes å søke tilbake til tidligere tider. Menneskene har behov for stabilitet og trygghet. Etter en krig med utrygghet, store endringer og nød kan vi tenke oss at dette behovet blir ekstra sterkt.

Selv fighterkvinnene drives mellom savnet av barndommen med kjente kjønnsroller og det de lærte mens de var soldater. Både fighterkvinnene og andre kvinner konkurrerer om de få ressursene som finnes og presser hverandre tilbake til kjente posisjoner. I noen familier er fighterkvinnene i stand til å forhandle frem en posisjon som gir dem fordeler. Andre kvinner i familien får ikke de samme fordelene. Mennene oppnår kontroll over kvinner ved å følge tradisjonelle normer. Ofte kreves det av mennene at de demonstrerer slik autoritet for at de skal respekteres av familie og venner. Det motsatte er gjenstand for latterliggjøring.

Fighterne står mot de andre, de som ikke har sloss ute i felten, eller som ikke i samme grad kjempet for Eritreas frigjøring. Fighterkvinnene har sagt til meg: "Vi trodde vi var så mange. Vi var mange, men etterpå var det så mange av de andre, de som ikke hadde vært fightere." Under alle kriger hvor et område invaderes av en fremmed makt, er det mange som ikke aktivt motarbeider dem som er definert som fienden. Noen kan også ha utbytte av at de som er definert som fienden, fortsetter å styre.

I Eritrea arbeidet mange eritreere sammen og for etiopierne. Da opprørsbevegelsen EPLF seiret og ble til regjeringsmakt, var det de som eide 'sannheten' om krigen og hele landets historie. De var de moralske vinnerne. De andre måtte finne seg i at EPLF-fighterne definerte virkelig-

heten. De hadde ikke samme moralske autoritet. Men etter hvert kom de andre sterkere på banen. Gamle tradisjoner som hadde blitt skjøvet til side under krigen ble viktige igjen. Nasjonalismen blomstret, og folket som helhet søkte til det man oppfattet som opprinnelig eritreisk. EPLFs sekulariserte og mer moderne bilde av en ønskelig forandring i relasjonen mellom kvinner og menn passet ikke inn i dette i bildet.

Konklusjon

Tidligere erfaring tilsier at verken menn eller kvinner ser rekkevidden eller kjenner konsekvensene av at kvinner bryter vante kjønnsrollemønstre under krig. I mange tilfeller betaler kvinnene dyrt etter krigen. De presses tilbake til tradisjonelle omsorgsroller, i stor grad på grunn av den spesielle situasjon et postkonfliktsamfunn befinner seg i. I tillegg vurderes de ikke som attraktive som mødre og omsorgspersoner. De andre kvinnene, de som ikke har brutt med samfunnets kjønnsrollemønstre er langt mer populære.

Frigjøringsbevegelsen EPLF satset alle krefter og måtte bruke all strategi for å nå sitt mål. Familien som institusjon kom i skyggen for dette målet. Fra andre kriger vet vi at tidligere soldater er vanskelige å reintegrere i samfunnet. I Eritrea er særlig kvinnene sosialisert ut av samfunnet. De sliter med å tilpasse seg en sivil hverdag. Det er ikke slik at menn alene presser kvinnene tilbake til mer tradisjonelle posisjoner. Også kvinnene bruker makt og konkurrerer om de ressursene som finnes.

Etterkrigssamfunn trenger stabilitet og familien er viktig for å overleve i fattige land.

★ Referenser

Brock-Utne, B. (1985) *Opplæring til Fred. Et Feministisk Perspektiv*. Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet i samarbeid med FMKs fredspolitiske skrifter Folkereising mot krig.

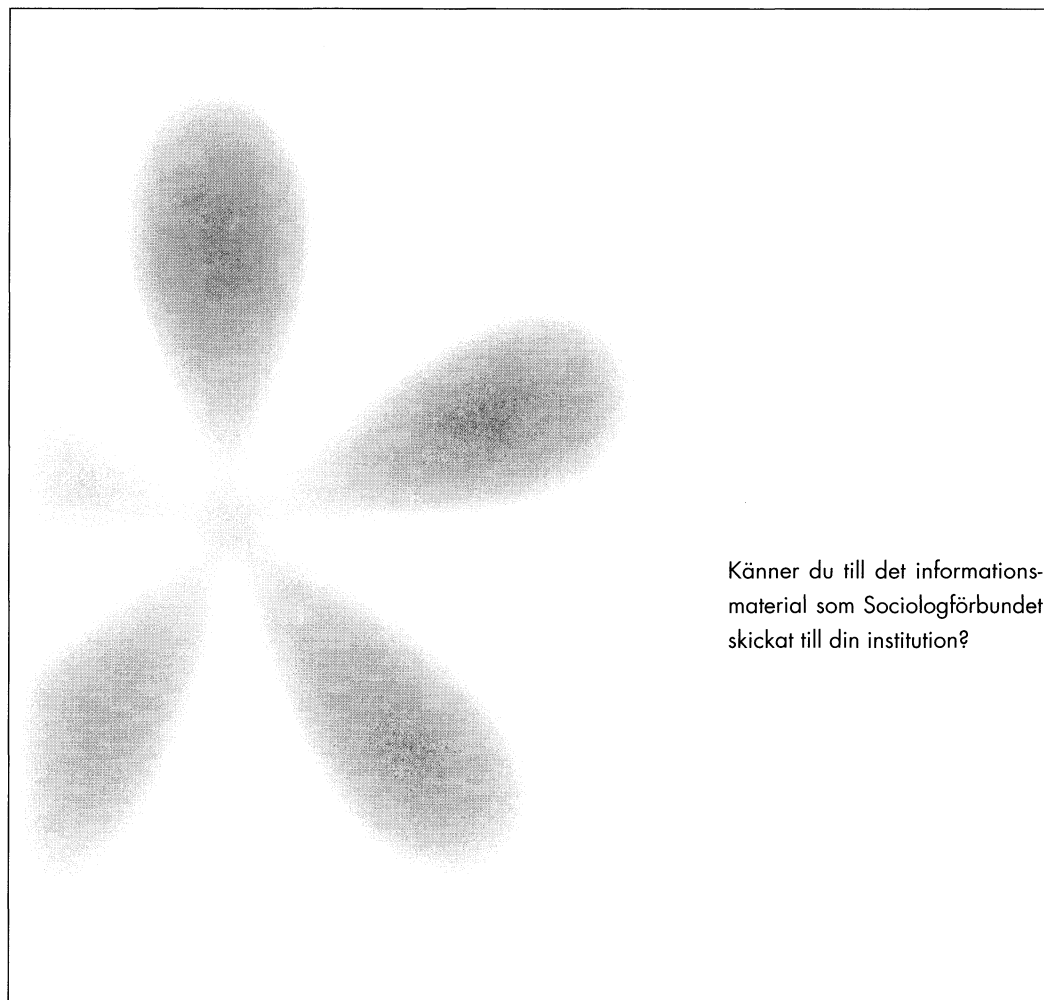
Clapham, C. (ed.) (1998) *African Guerrillas*. James Currey, Oxford Fountain Publishers, Kampala Indiana University Press: Bloomington & Indianapolis

Halden, S. (1997) *Muslim og Kristen i Eritrea. En religionshistorisk studie fra to landsbyer*. Hovedoppgave Institutt for Kultur og samfunnsfag. Avdeling for religionshistorie. Universitet i Oslo: Oslo.

Meintjes, S. & Pillay, A. & Turshen, M (2002) *The Aftermath: Women in Post-conflict Transformation*. Zed Books: London & New York

Silkin, T. (1989) "Women Can Only be Free When the Power of Kin Groups is Smashed: New Marriage Laws and Social Change in the Liberated Zones of Eritrea". *International Journal of the Sociology of Law*.

The Eritrea Profile: March 7. and March 14. 1998.

Känner du till det informationsmaterial som Sociologförbundet skickat till din institution?

Sociologförbundet

har producerat ett nytt informationsmaterial.

Affischen

riktar sig till sociologer som ännu inte är medlemmar i Sociologförbundet och därmed inte har nöjet att läsa varken Sociologisk forskning eller Acta Sociologica.

Foldern

är tänkt att användas som information till studenter som funderar på eller nyss har börjat att läsa sociologi.

Använd materialet!

sociologi

handlar om **människan som samhällsvarelse**. För en sociolog är det mer viktigt att **förstå mekanismer bakom** vad som händer i samhället än att föreslå lösningar på olika samhällsproblem.

Sociologer är intresserade av **förändringar i samhället** och försöker förklara sociala skeenden, och konsekvenser av människors relationer och handlingar.

Sociala relationer handlar om **människors möten, om medier, organisationer och marknader**.

Dessa relationer utspelas i både stora och små sammanhang, i lokalsamhället och i det globala.

Sociologer ställer frågor om vardagsvanor och trender i samhället. Utgångspunkten är sociologins analysmetoder — inte den offentliga medidebatten.

Sveriges Sociologförbund

är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syftet att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning.

Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

www.sociologforbundet.org.se

Ett "EUropa" i avkoloniseringens väntrum

av Peo Hansen

Peo Hansen forskar om den Europeiska unionens utveckling och har bl.a. skrivit om EUs medborgarskaps-, minoritets/integrations-, samt invandrings- och flyktingpolitik. Han intresserar sig särskilt för frågorna om Europeisk identitet och EUs identitetspolitik, både ur ett historiskt och samtida perspektiv. Peo Hansen är statsvetare och verksam som forskare vid Tema etnicitet vid Linköpings universitet.

ATT SPANIEN 1986, blott elva år efter Francodiktaturens sorti, anslöt sig till den Europeiska gemenskapen har ofta framhållits som en händelse av stor symbolisk betydelse. Vid tiden för inträdet hyllades det som Spaniens definitiva inlemmande i Västeuropas demokratiska familj. Eller som det ofta uttrycks på EU-jargong: Spanien hade återvänt till Europa.

Men om den här sidan av saken har en självklar plats i såväl EU-forskningen som den politiska debatten finns det en annan och minst lika symbolladdad sida som ännu väntar på att bli belyst. För hur underligt det än må låta så fick Spaniens återinträde i "Europa" — alltså dåtidens EG — även till följd att detta Europa samtidigt återvände till Afrika. Anledningen till att den afrikanska utvidgningen kunde äga rum står att finna i Spaniens kolonisering av de två nordafrikanska enklaverna Melilla och Ceuta (se Gold 2000). Eftersom dessa formellt ingår som fullt ut integrerade delar av den spanska staten är de, alltsedan 1986, också odelat integrerade i dagens EU.

Om forskningen visar ett nästan obefintligt intresse för denna problematik, så tillmäts den däremot en väldigt stor betydelse av

både Spanien och EU. Det borde inte minst ha blivit uppenbart under den militära skärmytsling som ägde rum mellan Spanien och Marocko sommaren 2002.

På ytan handlade konflikten om vem som ägde herraväldet över den lilla oboboda ön Perejil, eller Leila som ön kallas i Marocko. Precis som Melilla och Ceuta är även Perejil — belägen i Gibraltarsund, 200 meter utanför Marockos kust — en spansk besittning som aldrig avkoloniserats. Skärmytslingen bröt ut när spanska elitförband landsteg på den tidigare demilitariserade ön och tillfångatog ett dussintal marockanska soldater, vilka några dagar tidigare hade upprättat en "observationspost" på ön. På ett djupare plan hade konflikten dock ganska lite att göra med ön Perejil som sådan. Snarare måste den studeras som ännu ett uttryck för den utdragna spansk-marockanska tvisten om herraväldet över Ceuta och Melilla, vilka Marocko länge gjort anspråk på. Perejil-konflikten hade därför knappt hunnit börja innan Spanien skickade iväg fyra krigsfartyg för att avvärja ett påstått marockanskt invasionshot mot de spanska enklaverna. Den spanske utrikesministern var också snabb med att slå fast att schismen under inga omständigheter kunde rucka på Spaniens, som han uttryckte det, "obestridda och obestriddbara" överhöghet över Ceuta och Melilla. I och med att konflikten ägde rum innanför EU-områdets gränser lät inte heller Bryssels reaktion vänta på sig. EU-kommissionen liknade landsättningen av de tolv marockanska soldaternas vid en "ockupation", och hotade även Marocko med ekonomiska sanktioner.

Det fanns emellertid även andra viktiga motiv

bakom Spaniens och EUs oförsonliga reaktion på Marockos "observationspost". Dessa motiv hänger samman med att Ceuta och Melilla tjänar som outhärliga knutpunkter i Spaniens och EUs "kamp" mot den så kallade illegala invandringen. Med det uttalade syftet att hindra de "illegala" från att ta sig in i Spanien och EU, har därför den spanska regeringen, med stöd av EU, plöjt ner över en miljard kronor i konstruktionen av ett radarsystem, eller en "elektronisk mur", i Gibraltarsund. Vidare har Spaniens och EUs gränser i Afrika efterhand förvandlats till regelrätta befästningsverk.

Runt Ceuta har EU rest en över åtta kilometer lång mur i form av två parallella stängsel, kringgårdade med taggtrådshinder och utrustade med värmekameror. Att EUs forskansning runt Ceuta officiellt sorterar under beteckningen "military project" är därför knappast förvånande. Och medan tidningsnotiserna om flyktingarna som dör drunkningsdöden i Gibraltarsund bara blir fler och fler, påtalar nu EU-organisationen allt mer högljutt det skriande behovet av kraftfullare åtgärder i "kampen mot den illegala invandringen" — "kampen" som sedan toppmötet i Sevilla officiellt gjorts till EUs viktigaste. Alla dessa dyrbara politiska och ekonomiska investeringar, all hätsk retorik och rasism, har blivit det pris EU nu gärna betalar när man säger sig vilja få bukt med ett "invandringsproblem". Samtidigt plockar man politiska poäng på att göra syndabockar av just de människor (de "illegala") utan vars livegna arbetskraft betydande sektorer inom EUs ekonomi aldrig hade kunnat överleva.

Värt att notera är också att de fästningslika gränserna runt både Ceuta och Melilla

är strålkastarupplysta nattetid (Kumm, 1999). Såväl "européerna" som "barbarerna" erbjuds på så sätt en väl upplyst upplysning om var EUs taggträdsförsedda gränser löper i Afrika. Ett upplysningsprojekt som förenar det modernaste inom övervakningsteknologin med den äldsta formen av kolonial uppdämpningspolitik.

EUs nära förbindelser med dagens koloniala kvarlevor begränsar sig dock inte till Spaniens afrikanska besittningar. Även resterna av Frankrikes imperium i Karibien (Martinique och Guadeloupe), Sydamerika (Franska Guyana), samt Indiska oceanen (Réunion) är — då de formellt är lika införlivade med Frankrike som Bretagne eller Normandie — helt och fullt integrerade i dagens EU. Nämnas bör också tre av Frankrikes kolonier i Stilla Havet; Nya Caledonien, Franska Polynesien och Wallis och Futuna. Även om dessa inte är fullständigt inlemmade i EU, utan sorterar under EUs regelverk för "Overseas countries and territories", så är Stillahavsöarnas befolkningar genom sina formellt franska nationaliteter också de EU-medborgare, utrustade med EU-pass och rösträtt i EU-parlamentsvalen.

Som Nick Maclellan and Jean Chesneaux skriver i den tankeväckande boken *After Moruroa: France in the South Pacific*, flög den franska regeringen in 13 ton valpropaganda till sina öar i Stilla Havet inför EU-parlamentsvalet 1994; allt för att de "europeiska" medborgarna på öarna skulle kunna bilda sig en klar uppfattning innan de gick till valurnorna. Förutom de nämnda

franska besittningarna är invånarna i Hollands och Danmarks, samt en av Storbritanniens besittningar (Falklandsöarna) också de "europeiska" medborgare.

När väl EU-kartan vecklats ut över världen och den invanda föreställningen om EUs geografiska utbredning välts över ända, då framgår det att en rad gamla frågor måste ställas på nytt. Det gäller inte minst för det omfattande meningsutbytet om EUs utvidgning. Medan frågan om ett eventuellt framtida turkiskt medlemskap har stötts och blötts till leda genom åren, utgör den marockanska medlemsansökans öde ett underskattat diskussionsämne i det här sammanhanget. Detta är olyckligt, framförallt då EUs nonchalanta förkastande av Marockos ansökan — vilken snabbbehandlades 1987 — nog är den enda gången som EUs "Europaklausul", eller Romfördragets artikel 237, har tagits i bruk. Artikel 237 slår fast att blott europeiska stater kan bli medlemmar i unionen, och det var med hänvisning till denna som Marockos ansökan ratades.

Men, frågar man sig, om vi skall kunna hålla EUs tolkning för sann, hur skall vi då förhålla oss till de EU-länder vars geografiska utbredning spänner över flera kontinenter? Alltså de länder som, om vi tillämpade innebörden i EUs dom över Marocko, faktiskt är både europeiska och afrikanska, både europeiska och sydamerikanska, osv. Dessutom, om nu Marocko så otvetydigt faller utanför EUs definition av Europa, hur kan det då komma sig att Ceuta och Melilla i marockanska Nordafrika tillhör EU?

För att spetsa till resonemanget ytterligare kan vi ta hjälp av Ulrik Becks (1998) ironiska

tankeexperiment i vilket dagens EU ansöker om medlemskap i den Europeiska unionen. Ja, hur skulle en sådan ansökan tas emot? Enligt Beck skulle den med största sannolikhet avslås, och detta med hänvisning till att EU inte uppfyller de krav på demokratiska styrelse reformer som varje medlemskap i den Europeiska unionen förutsätter.

Till detta kan vi nu lägga ytterligare en grund för ett avslag. För då EU-flaggan — eller den "europeiska flaggan" — vajar över fjärran områden i såväl den Indiska Oceanen som Sydamerika, kunde ansökan också förkastas under åberopande av EUs flagranta underlåtenhet att leva upp till Romfördragets "Europaklausul". Dagens EU är helt enkelt inte tillräckligt europeiskt för att godkännas som medlem i den Europeiska unionen.

Den här problematiken reser också en rad mycket mer grundläggande frågor; frågor som oundvikligen griper in i EU-projektets historiska fundament. Som ytterligare en illustration kan vi här ta hjälp av det uppmärksammade uttalandet om Turkiets status, vilket Giscard d'Estaing gjorde förra hösten som ordförande i EUs dåvarande framtidskonvent. Den forne franske presidenten uttryckte saken så här: "Dess [Turkiets] huvudstad ligger inte i Europa; 95 procent av dess befolkning lever utanför Europa; det är inte ett europeiskt land". I den utförliga intervjun, som publicerades i *Le Monde*, slog ordförande Giscard också fast att ett turkiskt EU-medlemskap endast skulle kunna förverkligas till priset av "Europas undergång".

Som genmäle till Giscard och alla andra som hävdar att Turkiet inte är en del av Europa, eller

europeiskt nog, nödgas man inte bara ställa frågor om dagens multi-kontinentala EU-länder, utan man bör även undersöka den kanske ännu viktigare frågan om hur det exempelvis var ställt med Frankrikes egna europeiska meriter vid tiden för EUs grundande. Fram till självständigheten 1962 var nämligen Algeriet lika franskt, i formell mening, som dagens Franska Guyana — eller som inrikesministern François Mitterrand beskrev förhållandet inför nationalförsamlingen 1954: "Algeriet är Frankrike, eftersom de algeriska länen är län i den franska republiken".

Beaktar vi dessutom den ideologiska dimensionen, så intog Algeriet en särställning bland Frankrikes kolonier; eller rättare sagt, det räknades inte som en koloni, det var "franskt" par excellence, och "befrielsekriget" definierades följaktligen som ett "inbördeskrig". Just därför infinner sig frågan om Frankrike inte var mer afrikanskt än europeiskt när EU bildades 1957. Över 80 procent av Frankrikes territorium var ju faktiskt beläget i Afrika.

Av än större betydelse i den här diskussionen är dock det faktum att det koloniala Algeriet, som en konsekvens av sitt införlivande med Frankrike, också var inlemmat i EEC fram till självständigheten 1962. På så sätt inbegrep bildandet av dagens EU en omedelbar afrikansk utvidgning; i en strikt geografisk mening kunde sammanlutningen lika väl ha tagit sig namnet "den Euro-afrikanska ekonomiska gemenskapen"

Om forskningen i princip helt förbisett den här både historiska och samtida problematiken

är det nästan överflödigt att påtala hur totalt likgiltigt EU-etablissemanget förhåller sig till de otaliga spörsmål som unionens ”icke-europeiska” domäner väcker. Denna tystnad blir naturligtvis extra påtaglig när man studerar EUs nuvarande identitetspolitik. I de idoga försöken att blåsa liv i en stolt europeisk identitet existerar bara EUs illusoriska geografi. Som EU-kommissionen vanligtvis framställer kartbilden sträcker sig unionen ”från polcirkeln till Portugal, från Irland till Kreta”. Vad som retuscheras bort är alltså att dagens EU även innefattar delar av Afrika, Sydamerika, Karibien och Indiska Oceanien, att dess ”Europeiska medborgare” befolkar såväl Sydatlanten som Stilla havsregionen, samt att EU har landgränser med länder som Brasilien och Marocko.

Men hur skall vi då närmare förstå dessa EUs ”vita fläckar”, denna obenägenhet att öppet redovisa och diskutera unionens faktiska geografiska utsträckning? Vad beträffar EUs agerande måste förklaringen — vilket redan antytts — delvis hänföras till en av de oräkneliga paradoxerna som genomsyrar organisationens identitetspolitik. I dagsläget är det nämligen i princip omöjligt att föreställa sig hur EU skulle kunna konfrontera sin egen utbredning och närvaro i områden vilka unionen självt definierar som icke-europeiska, utan att detta föregicks av en radikal omstöpning av EUs identitetspolitik. Med andra ord skulle en sådan konfrontation blottställa motsägelsen i en identitetspolitik som utnämner EU till den organisation, den förenande kraft, som en dag skall bli identisk med det autentiska Europa, men där EU — genom att bland annat införliva områden i Afrika och

Sydamerika — i realiteten förräder sin egen prydliga geografiska och kulturella definition av Europa.

På ett djupare plan måste EUs obenägenhet att vidkännas sina ”utomeuropeiska” domäner också analyseras i ljuset av organisationens än mer accentuerade ovilja att befatta sig med kolonialismens historia och arv. En mer grundlig genomlysning av unionens globala förgreningar skulle således förutsätta en beredvillighet att diskutera både det historiska och nutida förhållandet mellan den europeiska kolonialismen och den europeiska integrationen. Här hade EU exempelvis tvingats inse vikten av att börja reflektera kring implikationerna av en identitetspolitik som oreserverat lovsjunger ”Europa” och det ”europeiska” utan att först begrunda att kolonialismens brott mot mänskligheten också de utfördes i Europas namn; att den till stor del rättfärdigades med hänvisning till européernas rasmässiga och kulturella överlägsenhet.

Trots ett uppdämt behov finns det dock inga som helst tecken idag på att en sådan diskussion skulle kunna komma till stånd inom en överskådlig framtid. Detta blir inte minst uppenbart när man lyssnar på EU-kommissionens retorik. Som kommissionen jämt och ständigt påpekar måste européerna istället lära sig att bättre uppskatta och identifiera sig med Europas stolta historiska gärningar och kulturella arv. För att detta, minst sagt, tendentiösa porträtt av Europas förflutna inte skall befläckas med kolonialismens folk mord, rasism och exploatering måste det koloniala tidevarvet raderas ut ur EUs europaskildring. Dock kan kolonialismen och imperialismen också — även om de sällan nämns

vid namn — framskynta i en reviderad form, laddad med en nygammal innebörd. Här, i den reviderade berättelsen, förvandlas den koloniala epoken gärna till en tid då de "stora" och "fina" europeiska idéerna och landvinningarna flög ut över världen. Ja, ibland tar man till och med hjälp av det klassiska greppet där kolonialismen översätts till en civilisatorisk mission. Eller som EU-kommisionens ordförande Romano Prodi (2000, s 34) uttrycker saken:

I believe that, partly because of the strength it derives from our civilization, Europe can and must be a credible partner and mediator in these new worlds, which have finally returned to history. Over the centuries, we have contended with many new realities that appeared from beyond our seas, and we have consistently forged new relationships with peoples and countries who differed from ourselves. The tradition that we have inherited has dominated history for this reason — this ability of ours to lead and to set an example to other peoples and races. Without the profound values of tolerance and respect for human rights, which found their highest expression precisely in France, the world would be less civilized and Europe would be the poorer and less able to meet the demands of the future.

Med detta för ögonen har vi på sätt och vis också demonstrerat varför många av ledmotiven i EUs identitetspolitik — den infrastruktur som underhåller bilden av unionen som den förträffliga europeiska traditionens främste budbärare — är helt och hållet betingade av att kolonialismen antingen förbigås med tystnad eller fjärmars via allsköns eufemismer. Men eftersom detta är en potentiellt bräcklig konstruktion är det inte

speciellt långsökt att föreställa sig ett scenario, vilket Prodis inlägg måhända vittnar om, där EUs makthavare kommer att finna det allt angelägnare att äga tolkningsföreträdet över kolonialismens såväl historiska som samtida innebörd — istället för att passivt ignorera ämnet. Detta inte minst med tanke på hur EU anstränger sig för att få medlemslänternas medborgare att identifiera sig med Europa som en historisk ödesgemenskap. Men det bör även ses i ljuset av EUs starka vilja att med självklarhet, och utan några som helst historiska samvetsqual, kunna uppträda som "Europa" gentemot resten av världen.

* * *

Ju djupare man borrar desto besynnerligare blir det att ännu en gång tvingas påtala det svala forskningsintresset för den här problematiken. Visst, det har skrivits rikligt om kolonialismens och imperialismens starka inflytande på formeringen av både nationella och europeiska identiteter. Sedan genombrottet på 1980-talet för det postkoloniala forskningsfältet har dessutom intresset för sådana studier bara pekat spikrakt uppåt. Trots all denna viktiga forskning kvarstår likväl ett tomrum vad beträffar studier som fokuserar på den mer specifika frågeställningen om hur kolonialismen kan studeras i relation till den europeiska integrationens framväxt och intima inverkan på efterkrigstidens föreställningar om europeisk identitet.

Det gåtfulla i detta tomrum blir tydligt inte minst när man begrundar att fyra av de sex ursprungliga medlemstaterna faktiskt räknades som kolonialmakter vid tiden för EUs grun-

dande. Enbart med utgångspunkt i denna omständighet kan en mångfald problemställningar formuleras. Hur påverkade exempelvis de fyra ländernas koloniala relationer den europeiska integrationens *historiska* utformning och självbild; och hur relaterar vi detta till EUs *nuvarande* självbild som ett historiskt "fredsprojekt"? Här kan vi återigen ta hjälp av det algeriska exemplet. Man bör nämligen även påminna om att det koloniala Algeriet inlemmades i det nuvarande EU samtidigt som det var skådeplats för en av efterkrigstidens blodigaste konflikter. Algerietkriget visar därför med all önskvärd tydlighet att inte ens ett storkrig som utkämpades *innanför* unionens gränser har kunnat komplicera bilden av den europeiska integrationen som ett "fredsprojekt".

Ända sedan Frankrikes kolonialkrig i Indokina vid tiden för integrationens födelse i Kol- och Stålnation har flera av unionens medlemsländer gång på gång visat sig villiga att dra ut i krig; (de nykoloniala) krigen i Afghanistan och Irak är bara de senaste i raden. Det onyanserade framhävandet av EU som ett fredsfrämjande företag blir på så sätt bara ytterligare en illustration på vad som möjliggörs när kolonialismen och dess arv lämnas utanför diskussionen.

* * *

Den här diskussionen tog sin utgångspunkt i Ceuta och Melilla. Två pyttesmå spansk-Europeiska enklaver i Nordafrika; två till synes obetydliga kvarlevor från en svunnen tid. Likväl är det här, i EUs och EU-forskningens förbjudna städer i Afrika, som "EUropas" identitetskris

blir som mest påtaglig. Men som vi sett kan upptäckten av EUs bortglömda besittningar i Afrika även väcka till liv en slumrande historia om den europeiska integrationen. I denna blir det omöjligt att, som de allra flesta gör idag, enbart studera EUs utveckling i relation till framväxten av det kalla krigets världsordning. Istället måste integrationen ses som lika intimt sammanlänkad med den koloniala världsordningens sammanbrott. Under den förödmjukande processen av sönderfallande europeiska imperier hade nämligen den europeiska integrationen en kompensatorisk roll att spela. Inte minst blev integrationen behjälplig i medlemsstaternas strävan att behålla sin ekonomiska dominans över de forna kolonierna.

På ett identitetspolitiskt plan tillhandahöll integrationen dessutom makteliterna en möjlighet att delvis förtränga den nationella förbittringen över imperiets sönderfall för att istället vända blickarna mot ett nytt nationellt uppdrag i ett "nytt Europa". I en tid då försvaret av de koloniala imperierna framstod som allt mer ohållbart kom den europeiska integrationen på så sätt att bli en tummelplats för en nykolonial revanschism som vände blickarna inåt; istället för extern expansion var det nu intern konsolidering som skulle återupprätta Europas auktoritet på den världspolitiska scenen.

Även om det här scenariot kanske främst tilltalade franska intressen så begränsade det sig på intet sätt till dessa. I det tidiga sextioalets Storbritannien framhävde den konservativa regeringen integrationsprojektet som ett möjligt "substitute for empire, a new source of international prestige and influence" (Kahler

1984, s 134-5). Att en av den panafrikanska rörelsens föregångsfigurer, Kwame Nkrumah, var snabb med att kritisera den nya europeiska gemenskapen är därför lätt att förstå. För honom utgjorde EECs relationer till den allt mer avkoloniserade världen sinnebilden för en ny form av kolonialism; en, som han själv uttryckte det, "collective colonialism which will be stronger and more dangerous than the old evils we are striving to liquidate" (citerat i Asante 1993, s 740).

Som redan antytts går EUs historiska utveckling självfallet aldrig att reducera till den formidabla inverkan som kolonialismen och det koloniala arvet utövat. Men så länge vi inte behandlar dess inverkan som sådan, som formidabel, ja då kommer vi inte heller att

kunna analytiskt närma oss några av de mest brännande problemen som Unionen står inför idag — rasismen, de ojämlika relationerna till den fattiga världen, medlemsländernas ständigt återkommande krig i periferin.

Den kompakta okunskap och motvilja som skymmer sikten för det koloniala arvets fortsatta starka präglning av dagens EU står således i direkt proportion till den akademiska och politiska debattens fortsatta vägran att diskutera kolonialismens historiska inverkan på den europeiska integrationen. För hur skall vi annars kunna förstå att "det nya Europa" med sådan iver och stolthet, ja så obehindrat, kan föra sig i det förflutnas namn; i Europas namn.

★ Referenser

- Asante, S.K.B. (1993) "Pan-Africanism and regional integration" i Mazuri, A.A (red) *General history of Africa VII*. Oxford: Heinemann.
- Beck, U. (1998) "Världsmedborgare i alla länder, förenat!", *Ord & Bild*, Nr. 4-5.
- Gold, P. (2000) *Europe or Africa? A contemporary study of the Spanish North African enclaves of Ceuta and Melilla*. Liverpool: Liverpool UP.
- Kahler, M. (1984) *Decolonization in Britain and France*. Princeton: Princeton UP.
- Kumm, B (1999) "Europas läs", *Tiden*, Nr. 3.
- Maclellan, N. & Chesneaux, J. (1998) *After Moruroa: France in the South Pacific*. Melbourne: Ocean Press.
- Prodi, R. (2000) *Europe as I See It*. Cambridge: Polity.

Seksualisert vold i krig — antakelser og utfordringer

av Inger Skjelsbæk

FREDS- OG KONFLIKTFORSKNINGEN sprang ut fra sosiologien men har likevel vært mest påvirket av statsvitere, historikere og økonomer. Disse disiplinene har fokusert på analyseenheter som nasjoner, stater og allianser og har tradisjonelt vært svært mannsdominerte. Kvinne- og kjønnsforskningen har vært sterkt påvirket av sosiologer, psykologer og humanister. Dette er fagdisipliner som tradisjonelt har vært kvinnedominerte. Sosiologien og psykologien har tradisjonelt fokusert på analyseenheter som sosial klasse, familien og individer. Kvinneforskningens inntreden i freds- og konfliktforskningen har derfor ført med en revurdering av sentrale konsepter og forståelsesrammer innen den tradisjonelle forskningen og samtidig ført til at nye temaer har blitt satt på dagsordenen.

Temaet 'seksualisert vold i krig' er et eksempel på et slikt felt. Det er et understudert tema til tross for at vi vet at det har forekommet i uminnelige tider. Så fort man begynner å analysere spørsmål om fred og konflikt ut fra et kjønnsperspektiv dukker dette temaet opp svært raskt. Kvinner i konfliktområder frykter seksualisert vold ikke bare på grunn av volden i seg selv, men også på grunn

Inger Skjelsbæk er forsker ved Institutt for Fredsforskning i Oslo (PRIO). Utdannet Cand. Polit. i psykologi fra NTNU, Trondheim i 1996. Jobber med en Dr. Polit. grad om seksualisert vold under krigen i Bosnia-Herzegovina. Var i 2002/2003 gjesteforsker og Fulbright Stipendiat ved Institute for Slavic, East European and Eurasian Studies (ISEEES) ved Univ. of California, Berkeley.

av den skamfølelse som ofte følger med. Jeg vil i det følgende redegjøre for ulike innfallsvinkler innenfor denne forskningen og avslutte med en diskusjon om implikasjonene av disse.

Seksualisert vold i krig

Oppmerksomheten omkring bruken av voldtekt og andre former for seksualisert vold i krig har økt betraktelig på 1990-tallet. Det er særlig opplysningene om masse-voldtekter under krigen i Bosnia som har gjort at man nå har begynt å tenke annerledes om dette krigsfenomenet. Voldtekt og andre former for seksualisert vold anses ikke lenger bare som en konsekvens av krig i sin alminnelighet men betraktes nå også som et våpen. Denne formen for vold har altså blitt en integrert del av en krigsstrategi, noe krigen i Bosnia og Rwanda er de klareste eksemplene på.

I en studie jeg foretok i 1998 (se Skjelsbæk, 2001), hvor jeg samlet litteratur om seksualisert vold i krig, fant jeg at ut av 140 publikasjoner var hoved-delen publisert i perioden 1993 til 1995, dvs. under krigen i Bosnia. 58% av publikasjonene var forfattet av kvinner, 14% var av menn, 4% var av menn og kvinner og 24% var av ikke navngitte personer (dvs. det var mest diverse organisasjoner som rapporterte om denne typen vold). Studien i seg selv var en ganske vanskelig prosess for det er ingen åpenbare tidsskrifter eller fagfelt som har dette som hovedfokus slik at innsamlingen av litteratur var relativt famlende. Jeg hadde derfor ikke veldig strenge kriterier for utvelgelse, men ønsket primært å se på litteratur som var skrevet på 1990 tallet og som var hele

eller delvis systematiske analyser og oversikter. Rene avisreportasjer var derfor utelukket. Det viste seg at det var relativt lett å finne litteratur om krigen på Balkan, men overraskende vanskelig å finne litteratur om konflikter i afrikanske lener. Fra Asia var det en stor mengde litteratur som fokuserte på den såkalte "comfort-women" systemet. Dette var et system iverksatt av den Japanske okkupasjonsmakten under 2.verdenskrig hvor man lokket og også kidnappet kvinner fra de områdene Japanerne hadde okkupert og holdt kvinnene som sex-slaver for Japansk soldater. Dette systemet ble, paradoksalt nok, iverksatt for å hindre at Japanske soldater skulle voldta lokale kvinner i okkupasjonsområde og det var også en tanke om at man ved å organisere tvungen prostitusjon også ville ha bedre kontroll med smitte av kjønns-sykdommer. Litteraturen fra Latin-Amerika er noe eldre enn den andre litteraturen. Her måtte jeg fravike fra mitt ønske om å bare ha litteratur fra 1990-tallet og måtte ta med noe fra slutten av 1980-tallet. Denne litteraturen forteller om seksualisert vold som en del av forskjellige torturmetoder under f.eks. avhør.

Hoved-delen av litteraturen fokuserer som sagt på Bosnia-konflikten, men innenfor dette feltet var det liten konsensus om omfang og implikasjoner. I en artikkel fra 1998 illustrerer Olujic denne forvirringen ved å vise til forskjellige beregninger både nasjonale og internasjonale organer har fremsatt. Hun forklarer at Bosniske myndigheter i slutten av 1992 offentliggjorde en beregning som viste at 14,000 kvinner var blitt voldtatt (ibid., s. 40). Videre, siterer hun en rapport fra det Europeiske Fellesskap (EF)

som i desember 1992 anslo at antall kvinner av muslimsk etnisitet som hadde blitt voldtatt av bosnisk serbiske soldater var 20,000. Til slutt viser hun til det bosniske innenriksministeriet som anslår antall voldtatte kvinner til å være rundt 50,000. Denne forvirringen kan også finnes i andre artikler og rapporter om bruken av denne typen vold under Bosnia konflikten (se for eksempel *Human Rights Watch* 1992; 1993; 1995; *Amnesty International* 1993; 1995; og *United Nations* 1993; 1994).

Forvirring til tross, den store oppmerksomheten mot seksualisert vold som den Bosniske konflikten bar med seg har vært viktig i tilnærmingen til konflikter som har kommet etterpå. I denne sammenheng kan nevnes folkemordet i Rwanda i 1994, Kosovo-konflikten i 1998 og Øst-Timor i 1999 hvor historier om voldtekt og ikke minst politiseringen av denne typen vold, preget nyhetsbildet i langt større grad enn hva man hadde sett før Bosniakonflikten.

Det er derfor legitimt å spørre seg hva det var som gjorde at vi ble så oppmerksomme på denne typen vold i krigen i Bosnia. Var det en uvanlig utstrakt bruk av voldtekt under konflikten eller var det tilskuerne til marerittet som var annerledes? Det er umulig å stadfeste i hvilken grad bruken av voldtekt under konflikten var større enn hva man har sett i tidligere, sammenliknbare konflikter. Det finnes rett og slett ikke tallmateriale som kan brukes som sammenlikningsgrunnlag. Det vi kjenner til av dokumentasjon av seksuelle overgrep fra tidligere konflikter begrenser seg ofte til vitneutsagn fra ofrene flere tiår etter konfliktens slutt. Krigen i Bosnia skjedde midt i hjertet av Europa, dvs. geografisk og kulturelt

mye nærmere menneskene som rapporterte om den. Vi var med andre ord nærmere begivenhetenes sentrum og kanskje var det derfor det ble såpass stor fokus på voldtektshistoriene. Den nye forståelsen av fenomenet seksualisert vold i krig som vokste frem med konflikten i Bosnia må også ses i sammenheng med et stor antall kvinner som både rapporterte om konflikten, arbeidet med ofrene og analyserte situasjonen. Spørsmålet er hvorledes dette fenomenet ble konseptualisert i den faglitteraturen som vokste frem.

Ulike forståelser

Effekten av voldtekt vil være sterkt kulturbetinget og vil dermed variere fra konflikt til konflikt. Basert på vitneutsagn fra Bosnia, kjenner vi til at soldater har blitt beordret til å voldta. Hvor systematisk dette har vært og hvor høyt opp i hierarkiet ordren kommer fra vet vi lite om, men det er åpenbart at overgriperne har valgt denne volden fordi det rammer ofrene på en måte som er forskjellig fra bruken av andre typer krigsvåpen og vold i krig. For bedre å kunne forstå hvordan voldtekt og seksualisert vold virker ødeleggende må vi derfor vite mer om konfliktene disse fenomenene opptrer i.

Det mest karakteristiske ved 1990-tallets kriger er at de dreier seg mer om identitet enn ideologi. Dette har konflikten i Bosnia vist med stor tydelighet. *Identitet* av forskjellig art blir bestemmende for hvilken side i konflikten man havner på. Identitet er ikke bare bestemt av hvordan man ser på seg selv, men er også i stor grad bestemt av hvordan andre ser på deg. Når voldtekt og seksualisert vold blir brukt som

våpen i en konflikt er det fordi denne formen for vold først og fremst rammer noe sentralt ved identiteten til ofrene. De som 'designer' konflikten enten de er politiske eller militære ledere, har kunnskap om hvordan identiteten til motstanderen i den gitte konfliktsituasjonen kan manipuleres og ødelegges. Det er de som vet hvor effektivt bruken av voldtekt og seksualisert vold kan være.

Det er ingen tvil om at kvinner utgjør majoriteten av ofrene, selv om menn også rammes. Det er den etniske, religiøse eller politiske identiteten, koblet med kjønnsidentitet, som gjør at kvinner er særlig utsatt. Forholdet mellom menn og kvinner varierer fra kultur til kultur, men det er universelt at kvinner er de biologiske bærere av et gitt samfunn gjennom å føde barn. I barneoppdragelsen har også kvinner en sentral rolle som overfører av kulturelle verdier, normer og skikker, selv om de ikke er helt alene om denne oppgaven.

Reaksjonene i forhold til den voldtatte kvinnen vil derfor påvirke det biologiske og kulturelle grunnlaget for den gitte gruppen og det er her vi nærmer oss en forståelse av sammenhengen mellom voldtekt og krigstaktikk.

Forskningen på seksualisert vold i krig er på langt nær enstemmig i forståelsen av *hva* fenomenet egentlig er og *hvordan* det fungerer som et våpen i krig. Ved å stille spørsmålet om hvem som er målgruppen for volden og hva den ønskete effekten av volden synes å være, er det mulig å kategorisere litteraturen innen forskjellige epistemologier som dermed synliggjøre hvor kontroversene går. Disse konseptualiseringene er i stor grad inspirert av og basert på Harding's (1986; 1991) feministiske epistemologier. Disse epistemologiene synliggjør forskjellige forståelsesrammer for kjønnsidentitet og kjønnsrelasjoner. Skjematisk ser denne konseptualiseringen slik ut:

Tre konseptualiseringer av forholdet mellom seksualisert vold og krig

Konseptualiseringer	I	II	III
Epistemologier	Essensialisme	Strukturalisme	Sosial konstruksjonisme
Empirisk fokus	Alle kvinner	Utvalgte kvinner	Utvalgte menn og kvinner
Argument	Kvinner i krigssonen er utsatt for seksuelle overgrep for å befeste militaristisk maskulinitet	Kvinner i krigssonen er utsatt for seksuelle overgrep for å angripe den etniske, religiøse eller politiske gruppen hun tilhører.	Kvinner i krigssonen er utsatt for seksuelle overgrep for å maskulinisere overgriperen og feminisere offeret.

(Fra Skjelsbæk, 2001)

I:

Innenfor den *essensialistiske* forklaringsmodellen anses alle kvinner i krigssonen som potensielle ofre for seksuell vold fordi hensikten med volden er å manifestere militaristisk maskulinitet mer enn å ramme de aktuelle kvinnene. Innen denne tankemåten argumenteres det for at i patriarkalske samfunn vil seksualisert vold være en måte å befeste hierarkiske maktrelasjoner mellom menn og kvinner. Den essensialistiske tilnærmingen er tiltalende fordi den evner å forklare hvorfor både serbiske, kroatisk, muslimske og andre kvinner var mer utsatt for seksuelle overgrep under den Bosniske konflikten enn i fredstid. Det er imidlertid et problem at denne forklaringsmodellen ikke evner å klargjøre hvorfor det er slik at det i konfliktområder, slik som i Bosnia, er enkelte grupper av kvinner som er mer utsatt for overgrep enn andre. Dette problemet knytter seg til selve konseptualiseringen av patriarkatet som anses som menns overlegenhet over kvinner. Dermed inkluderes ikke etniske, politiske og religiøse aspekter i forståelsen av forholdet mellom kjønnene i krigssonen. Videre tegner denne konseptualiseringen et bilde av menn som iboende seksuelt aggressive og det er selve krigssituasjonen som muliggjør frislipp av disse driftene. Eksponenter for denne tankegangen er forfattere som Brownmiller (1991 [1975]) og MacKinnon (1994).

II:

Innenfor en strukturalistisk tilnærming til fenomenet seksualisert vold i krig vil man lettere kunne koble etniske, religiøse og politiske

identiteter med maskulinitet og femininitet og dermed synliggjøre hvorfor noen kvinner er mer utsatt for seksuelle overgrep enn andre i krigssonen. Samtidig nyanserer man forståelsen av patriarkatet ved at det ikke lenger kun er menns overlegenhet overfor kvinner, men menn som tilhører en gitt etnisk/religiøs/politisk gruppe som har makt og kontroll over kvinner tilhørende en annen etnisk/religiøs/politisk gruppe.

Kvinnene som er mest utsatt for seksuelle overgrep er de som befinner seg i en situasjon hvor patriarkalske kjønnsrelasjoner er aksentuert og kvinnene anses som bærere av en sosio-kulturell identitet som er en annen enn overgriperens. Det som gjør at denne konseptualiseringen bedre evner å forklare hvorfor det er enkelte grupper av kvinner som er mer utsatt for seksuelle overgrep enn andre er at den setter kvinnens erfaringer i fokus og søker å skape en forståelse av hva det er ved det kvinnelige offeret som gjør henne sårbar for denne typen vold. Noe av problemet, slik enkelte teoretikere har pekt på, er imidlertid at man dermed skaper et hierarki av voldtekter i krigssonen hvor noen faller inn under internasjonal rett og lovgivning og andre ikke. Nordstrom (1996, s. 156) summerer det slik: "by distinguishing qualitatively between 'genocidal' rape in war and 'everyday' rape, the latter is both 'normalized' and made less significant than wartime rape".

Et annet problem er at denne konseptualiseringen ikke forklarer hvorfor menn også er utsatt for denne typen vold fordi grunnforståelsen av patriarkatet fremdeles er basert på et strukturalistisk hierarki forhold mellom menn og kvinner. Den tydeligste eksponenten for den

strukturalistiske tankegangen er Allen (1996) som hevder at "Any rape threatens reproduction because it makes survivors damaged goods in a patriarchal system that defines woman as man's possession and virgin woman as his most valuable asset" (ibid, s. 96).

III:

Innen en sosial konstruksjonistisk tilnærming anses ikke lenger patriarkatet for å være naturgitt (essensialistisk) eller strukturelt betinget (strukturalistisk), men som konstruert gjennom kontinuerlige forhandlingprosesser. Denne forklaringsmodellen utvider konseptualisering I og II ved at den anerkjenner at kvinner uansett etnisk/religiøs/politisk tilhørighet er mer utsatt for seksuelle overgrep i krigssonen enn menn. Samtidig anerkjenner den at etniske/religiøse/politiske tilhørigheter vil gjøre enkelte kvinner mer sårbare for denne typen vold enn andre. Denne konseptualiseringen er imidlertid forskjellig fra de to foregående ved at maktforholdet mellom overgriper og offer anses som en transaksjonsprosess av identiteter hvor overgriperen maskuliniseres og offeret feminiseres.

Maskuliniseringen av overgriperen gir makt, mens feminiseringen av offeret skaper avmakt. Således evner denne forklaringsmodellen å skape en forståelse av relasjonen mellom etnisitet/religion/politikk/kjønn og makt som utspiller seg mellom overgriper og ofre. Denne gjennomgangen har vist at det er den sosialkonstruksjonistiske tilnærmingen som best forklarer den mest komplekse virkeligheten, nemlig at menn og kvinner kan være ofre.

I kjølvannet av denne konklusjonen åpnes det også for at menn og kvinner kan være potensielle overgripere. Kvinner som kjente til overgrepene og var med å tilrettelegge for at de kunne finne sted under konflikten i Bosnia må jo også regnes som medansvarlige overgripere. De tydeligste eksponenter for denne tankegangen er Zarkov (1997) og Meznaric (1994).

Konklusjon

Beskrivelser av seksualisert vold i en konfliktsammenheng er unektelig også beskrivelser av kvinner som *ofre*. Men, som den siste konseptualiseringen viser kan også konstellasjonen overgriper/offer gå på tvers av kjente kjønnsrelasjoner. Biljana Plavsic, som var vise-president i den selv-proklamerte serbiske delstaten i Bosnia under krigen var for eksempel indirekte og direkte delaktig i folkemord og er nå tiltalt i den internasjonale straffedomstolen for det tidligere Jugoslavia (ICTY). Dette er et eksempel på at kvinner også kan være overgripere.

Når det gjelder offerrollen er det også viktig å poengtere at dette ikke nødvendigvis er en altoppslukende identitet selv for kvinner som har blitt utsatt for seksuell vold i krig. I samtaler med kvinner som har opplevd denne formen for vold under krigen i Bosnia har jeg møtt flere kvinner som vil fremheve at de først og fremst er overlevende i motsetning til mannen og sønnen som kanskje har blitt drept. I 1994 ble det også formulert en *fatwa* av de muslimske overhodene i Bosnia som sa at kvinner som var blitt utsatt for denne typen vold ikke skulle anses som stigmatisert ofre, men som overlevende krigere og

for mange Bosniere har dette vært svært viktig i måten disse kvinnene har blitt tatt hånd i sine lokalsamfunn og familier i ettertid.

Mye av feminisme-kritikken mot rådende konfliktteorier som vokste frem på 1990-tallet, hadde nettopp essensialistiske eller strukturalistiske forståelser av kjønnsrelasjoner som premiss. Innenfor denne kritikken fremsto argumentet at kvinnelige synspunkter bar med seg et større fredspotensial enn menn. En integrering av kvinners synspunkter og refleksjoner omkring krig og konflikt ville, antok man, føre til mer fredelige løsninger på voldelige konflikter. Argumentet var vekselvis at dette ligger i kvinnenens natur (hun er iboende fredelig fordi

hun føder barn) og/eller hennes erfaringsgrunnlag som offer (kvinner vil unngå krig fordi de er de oftest er ofre i krigen). Men, dette er langt fra den fulle sannhet om kvinners krigserfaringer og/eller bidrag til forståelse av krigens mangfold slik denne artikkelen har vist. Kvinner kan også være pådrivere for konflikt gjennom politisk engasjement, oppdragelse av barn og egen deltakelse i militære enheter.

Det er derfor en stor utfordring for kvinne- og kjønnsforskningen å bidra med empiriske studier slik at vi kan utvikle analysemodeller som nyanserer den binære opposisjonen mellom kvinner/fredelighet/offer vs. menn/krigerskhet/overgriper.

★ Referanser

- Allen, B. (1996) *Rape Warfare: The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina and Croatia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Amnesty International (1993) *Bosnia Herzegovina: Rape and Sexual Abuse by Armed Forces*. Amnesty Report, January 1993. AI Index: Eur 63/01/93, Distr.: Sc/Po/Co
- Amnesty International (1995) *Human Rights are Women's Right*. London: Amnesty International.
- Brownmiller, S. (1991 [1975]) *Against Our Will: Men, Women and Rape*. Penguin Books.
- Copelon, R. (1995) "Gendered War Crimes: Reconceptualizing Rape in Time of War", s 197-214 i Peters, J. & Wolper, A. (red) *Women's Rights Human Rights* New York: Routledge.
- Harding, S. (1986) *The Science Question in Feminism*. Milton Keynes: Open University Press.
- Harding, S. (1991) *Whose Science? Whose Knowledge?: Thinking from Women's Lives*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Human Rights Watch (1992) "War Crimes in Bosnia" Volume I, United States of America: Human Rights Watch, August 1992.
- Human Rights Watch (1993) "War Crimes in Bosnia" Volume II, United States of America: Human Rights Watch, April 1993.
- Human Rights Watch (1995) "The Human Rights Watch Global Report in Women's Human Rights". United States of America: Human Rights Watch, August 1995.
- MacKinnon, C. (1994), "Turning Rape into Pornography: Postmodern Genocide", s 73 -81 i Stiglmeier, A. (red) *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina*. London: Univ. of Nebraska Press.
- Meznaric, S. (1994) "Gender as an Ethno-Marker: Rape, War and Identity in the Former Yugoslavia" i Moghadam, V. M. (red) *Identity Politics and Women: Cultural Reassertion and Feminisms in International Perspective*.
- Nordstrom, C. (1996) "Rape: Politics and Theory in War and Peace", *Australian Feminist Studies*, 11 (23): 147-162.

Olujić, M. B. (1998) "Embodiment of Terror: Gendered Violence in Peacetime and Wartime in Croatia and Bosnia-Herzegovina", *Medical Anthropology Quarterly* 12 (1): 31-50

Skjelsbæk, I. (2001) "Sexual Violence and War: Mapping Out a Complex Relationship", *European Journal of International Relations* 7 (2): 211-237.

United Nations Economic and Social Council (ECOSOC) (1993) *Situation of Human Rights in the Territory of the Former Yugoslavia. Report submitted by Mr. Tadeusz Mazowiecki, Special Rapporteur of the*

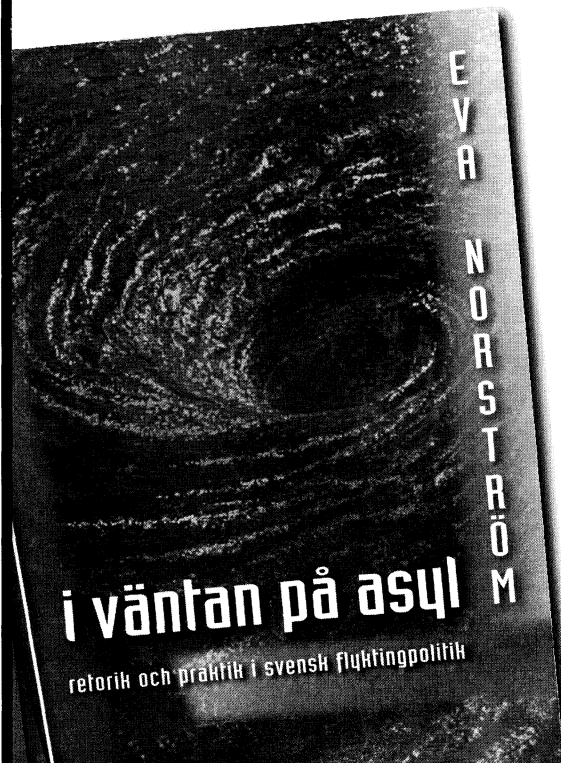
Commission on Human Rights. 10 February 1993, E/CN.4/1993/50.

United Nations Economic and Social Council (ECOSOC) (1994) *Situation of Human Rights in the Territory of the Former Yugoslavia. Report submitted by Mr. Tadeusz Mazowiecki, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights*. 21 February 1994, E/CN.4/1994/110.

Zarkov, D. (1997) "War Rapes in Bosnia: On Masculinity, Femininity and Power of the Rape Victim Identity", *Tijdschrift voor Criminologie* 39 (2): 140 - 151.

Ny bok från Borea

Kritiken mot den svenska asylpolitiken återkommer allt oftare i den politiska debatten. Vem har ansvaret för att lagtolkningen överensstämmer med riksdagens intentioner? Vad är det som händer när asylärenden prövas? Hur styrs asylprövningen och beredningen av enskilda asylärenden?

EVA NORSTRÖM har analyserat prövningen av asylärenden i dagens Sverige. Genom en detaljerad granskning av ett enskilt asylärende visar hon hur lagtolkarens arbetsmiljö och beslutsfattandets praktiska hantverk på avgörande vis inverkar på asylpolitikens tillämpning.

"Att följa lagen" är en komplicerad process som går långt utöver "att kunna lagen". Gränsdragningsproblem uppstår oavbrutet och måste hanteras både på individuell och kollektiv nivå.

I tomrummet mellan ett ja eller ett nej till asyl riskerar flyktingpolitikens goda målsättningar att omsättas i en inhuman praxis.

Beställ den idag! www.borea.nu

Händelserna vid EU-toppmötet i Göteborg 2001 och konfrontationsmodellens misslyckande

av Marianne Liliequist

DET ÄR FEL ATT SÄGA att Göteborgskravallerna i juni 2001 kan ses som ett misslyckande för dialogmodellen. Den dialog mellan demonstranter och polis som det talades om före händelserna övergavs av polisen redan innan man hade börjat tillämpa den. Istället anslöt sig polisen till en konfrontations-taktik som innebar att man försökte skilja ut de "oseriösa" från de "seriösa", att provocera fram "stenkastarna" och att avskilja "det svarta blocket" från icke-våldsanhängarna. Denna debatt-artikel behandlar de tänkbara anledningarna till polisens val av handlingsstrategi och konsekvenserna av den på såväl kort sikt som mer långsiktigt

Trots talet om "den svenska dialogmodellen" och trots långvariga förberedelser bland aktivisterna med träning i icke-våldsagerande och sex veckors planering i samordningsgruppen där polis och demonstrationsledning ingick, så hände alltså precis det som man från ömse sidor säger sig ha velat förhindra och våldet tog över Göteborgs gator dessa junidagar. Vid första stora krissituation övergavs "den konstruktiva dialogen" och detta skedde vid belägringen av Hvitfeldtska skolan när polisen avbröt förhandlingarna med

Marianne Liliequist är professor i etnologi vid Institutionen för kultur och medier, Umeå universitet och koordinatör för forskningsprogrammet *Genus och offentlighet* vid humanistiska fakulteten. Hennes nuvarande forskningsprojekt sätter fokus på kroppen som politiskt vapen/objekt för politiskt förtryck och den senaste publikationen utgörs av antologin *"Gatans politik. Göteborgsdemonstrationerna juni 2001 ur mediernas, polisernas och demonstranternas perspektiv."*

aktivisternas representanter, trots att det fanns ett förslag på en fredlig lösning. Polisens stormning av Hvitfeldtska utgjorde sedan startskottet för de efterföljande dagarnas kravaller.

Polisens konfrontationsmodell

Varför valde polisen bort dialogmodellen innan den ens hade prövats? Frilansjournalisten och författaren Erik Wijk menar att polisledningen hade order uppifrån att agera preventivt och i detta ingick att isolera, inringa och gripa "det svarta blocket" och han argumenterar övertygande för detta i sin senaste bok *Orätt. Rättsröten efter Göteborgshändelserna* (Wijk 2003). Alla tre kravallerna i Göteborg tillkom efter polisens ingripanden. Det hade säkert uppstått mindre konfrontationer oavsett polisens agerande, eftersom det fanns en del militanta aktivister där som sökte konfrontationer, men upploppen hade inte behövt bli så omfattande. På grund av polisens preventiva ingrepp, så provocerades det fram stora konfrontationer och oroligheterna spred sig även till grupperingar som aldrig tidigare skulle ha tänkt sig att använda våld. De flesta av de som senare dömdes för våldsamt upplopp var omaskerade vid tillfället och 41 personer av 59 hade tidigare ej dömts för liknande brott.

Anders Svensson, Socialistiska Partiets representant i ledningen för de tre största demonstrationerna, har gjort en överskådlig sammanställning av polisens söndra och härska-taktik. Han menar att en av målsättningarna med polisens kontaktgrupp var att med dialogens hjälp skilja ut de "oseriösa" från de "seriösa", dvs att kartlägga och avskilja främst *AFA* och

YaBasta! (*Vita Overallerna*) (Svensson 2002:339). *AFA*, *AntiFascistisk Aktion*, är ett nätverk som domineras av anarkister, *Vita Overallerna* står för fredlig, aktiv civil olydnad, där medlemmarna bildar kompakta människokedjor och skyddar sig med hjälp av skyddsutrustning av olika slag som tex gummimurar, sköldar, flytvästar, hjälmar och ishockeyskydd. *Vita Overallerna* utgör en kampmetod snarare än en organisation och metoden tillämpas i Sverige av nätverket *Globalisering underifrån* och i Finland av *Ya Basta!* Polisens kommandostyrka hade också som målsättning att söndra och härska och inringningen av Hvitfeldtska genomfördes i syfte att kunna gripa *Ya Basta!* Det villkor som ställdes för att släppa ut de boende var att alla med utrustning, dvs *Vita Overallerna*, skulle stanna kvar på skolan. När majoriteten av aktivisterna i solidaritet med *Vita Overallerna* valde att stanna, bröt polisen förhandlingarna och stormade skolan.

En bidragande orsak till kravallerna dagen därpå var att vare sig *Göteborgsaktionen*, *AFA* eller *Globalisering underifrån* vid denna tidpunkt hade någon fungerande organisation. *Göteborgsaktionen*, en samlingsorganisation med ett 80-tal organisationer, fick vid tillslaget mot Hvitfeldtska sin samordningscentral förstörd liksom en del av motkonferensen. De centrala figurerna i *Ya Basta!* greps vid samma tillfälle och en stor del av *AFA Göteborg* arresterades vid razzior under fredagskvällen.

Anders Svensson menar att ett led i söndra och härska-metoden var att polisen spred en mängd lögnar i syfte att splittra aktivisterna och skilja ut vissa organisationer. Polisens kontaktgrupp framförde t ex under torsdagen per telefon till

honom att det fanns ståldankar och slangbellor för att skjuta dem inne på Hvitfeldska. Vidare framfördes under fredagen att aktivister bar in påkar och stenar i massor på Schillerska. På lördag morgon sa polisens kontaktgrupp till Anders Svensson att det fanns 200 påkbeväpnade svartklädda i demonstrationståget, vilket visade sig vara ett tiotal personer med påkar. Under demonstrationens gång fick andra i demonstrationsledningen per telefon uppgifter om att det fanns 200 påkbeväpnade ligister vid Sveagatan, något som var helt falskt.

Polisingripandet vid den s.k. Antikapitalistmarschen utgör ett exempel med katastrofala följder på polisens konfrontationstaktik och polisens intentioner att provocera och konfrontera det sk svarta blocket för att därigenom avskilja dem från "de seriösa". På morgonen fredagen den 15 juni hölls ett tillståndsgivet möte på Götaplatsen organiserat av *Göteborgsaktionen*. Efter mötet inleddes den i förväg av *Rättvisepartiet Offensiv* utannonserade men icke tillståndsgivna Antikapitalistmarschen, en demonstration bestående av cirka 2.000 personer marscherande i långsam takt mot polisavspärningarna vid mässan där toppmötet ägde rum. Ridande polis med hundar trängde in i mitten av tåget för att konfrontera "det svarta blocket". Man gick upp emot "de svartklädda" som bildat armkrokskedjor och man bröt upp kedjorna med hjälp av batongslag, hundar och hästar. Den andra hälften av tåget drivs upp mot Götaplatsen, vissa demonstranter kastade sten mot polisen, andra drog sig undan. Stenkastande demonstranter drevs ner mot Avenyn och de omskrivna Göteborgskravallerna bröt ut och pågick under

flera timmar (Liliequist 2002).

Ett annat exempel på polisens kontraproduktiva konfrontationstaktik är agerandet vid fredagskvällens gatufest vid Vasaplatsen anordnad av *Reclaim the City*, ett evenemang som inte heller det hade något tillstånd, men väl var utannonserat. Polisen omringade festdeltagarna, men släppte in och ut de nazister som attackerat de dansande, stenkastning utbröt och det hela kulminerade med skottlossning från polisen där tre personer blev träffade varav en livshotande. Vid lördagsmorgnens demonstration 16 juni kunde dock inte polisen genomföra någon konfrontation med det svarta blocket, tack vare att demonstrationsledningen i sista ögonblicket flyttade om i tåget. Demonstrationsledningen trodde inte på polisens påstående om 200 påkbeväpnade aktivister och när kravallpolisen kom rusande upp mot tåget från en tvärgata mot, som de trodde, det svarta blocket, fanns det ingen där. Detta innebar att demonstrationen med 8000 deltagare kunde genomföras lugnt och fredligt utan framprovocerade incidenter.

Konfrontationen mellan poliskultur och aktivistkultur

Man kan säga att polisen till stor del lyckades med sitt uppsåt att provocera fram stenkastare, men att den misslyckades med sin övergripande uppgift; att förebygga och bekämpa gatuvåldet. Det handlar delvis om en missbedömning av "de autonoma", vilka de betraktar som politiskt omotiverade bråkmakare. Polisen kallar dem "ligister", "slynglar" och "huliganer" och tillämpar samma slags skrämstaktik som har visat sig

fungera i konfrontationen med fotbollshuliganer. De bankar och slår med batongerna på sködnarna, låter hundarna skälla, rusar fram i marschformation, bär full skyddsutrustning osv. För de autonoma fungerar detta uppträdande istället provocerande och de får genom detta aggressiva agerande belägg för polisens roll som försvarare av ett förtryckande samhälle. Polisens attacker legitimerar deras eget våld som de ser som självförsvar (jfr Vinthagen 2002).

En annan missbedömning som ligger bakom söndra- och härska-taktiken är att det skulle föreligga en knivskarp åtskillnad mellan fredliga aktivister, ”de seriösa”, och stenkastare, ”icke-seriösa”, medan den gränsen i själva verket är mycket mer flytande och framför allt beroende av situationen. Genom polisens konfrontationsagerande provocerades människor som tidigare definierat sig som icke-våldsaktivister till stenkastning (jfr Lindfors). Av samma anledning skapades och stärktes solidariteten mellan ”svarta blocket” och de övriga demonstranterna. Göteborgshändelserna innebar en konfrontation mellan två kulturer och ideal, polisens auktoritärt styrda militaristiska struktur kolliderade med aktivisternas anti-auktoritära ideal, ideal som såväl icke-våldsanhängarna som de autonoma identifierar sig med.

När polisen gick in i demonstrationståg och folksamlingar för att gripa de autonoma och dessa svarade med stenkastning, blev man vid ett flertal tillfällen hindrad av icke-våldsaktivister som bildade armkrokskedjor och skanderade ”icke-våld”. Polisen försökte då med batongslag slå sönder den mänskliga kedjan, man bussade hundarna på aktivisterna och man använde sig

av ridande polis. Den frustration som polisen upplevde när man misslyckades med att avskilja de autonoma från de övriga demonstranterna, medförde att vissa poliser bröt ut i urskilningslös aggression, slog med batonger rakt i ansiktet på folk, omotiverat anföll sittande och liggande aktivister samt personer som försökte ta sig från stökiga platser, samtidigt som de rasistiska och sexistiska invektiven kom i en jämn ström över deras läppar; ”Vissa poliser var som galna”, säger en aktivist (Liliequist 2002). Kommunithora, fitta, kroknäsa, arabjävel, AFA-hora, kommunithora, bananätare utgör exempel på skällsord som haglade över deras offer. Christina Hagner, redaktör för *Rädda barnens* tidning *Barn*, skriver: ”Det är lätt att förstå poliser som av rädsla för sina liv i de mest våldsamma situationerna slog vilt omkring sig eller till och med kastade stenar. Det var inte rätt, men det var mänskligt. Däremot är det omöjligt att förstå dem som slog med batonger på människor som redan låg, som slet och drog i folk som om de vore trasdockor också när de gjorde som de blev tillsagda, som kallade unga kvinnor för ”fittor” och ”horor”...” (Hagner 2002:169).

Från och med fredagkväll började polisen terrorisera ungdomar med ”misstänkt” utseende, dvs svarta luvtröjor, dreadlocks eller ”punkigt” utseende. De blev på olika sätt hotade och förödmjukade, flera blev misshandlade, en del blev utkörda från stan. Detsamma hände ungdomar som såg ut att vara av invandrabakgrund, framför allt de unga männen.

I den allmänna frustrationen — när konfrontationstaktiken misslyckas — framträder alltså en attityd hos poliskåren som inte bara handlar om

en demoniserad bild av de autonoma. Där finns också en negativ bild av vänstern och framför allt vänsterungdom över huvud taget, en motvilja inom svensk poliskår, bestående av decenniers traditionellt nedärvd kommunistkräck. Men det rör sig också om en kollision mellan en auktoritär machostruktur, sluten och militäristisk och den nya, anti-auktoritära globaliseringskritiska ungdomsrörelse representerande feminism och anti-rasism. I den allmänna frustrationen dyker också inom poliskåren en under ytan liggande våldsmentalitet upp, en attityd med rasistiska och sexistiska förtecken som naturligtvis inte omfattar alla enskilda poliser, men som existerar, latent underliggande, för att visa sig vid trängda lägen.

Konsekvenser på kort och lång sikt

Polisbrutaliteten kan alltså ses som en följd av polisens frustration över den misslyckade söndra och härskat taktiken och även polisskotten kan förklaras på detta sätt. Hannes Westberg blev inte skjuten för att han vid tillfället utgjorde något hot mot polisen. Trots den av polisen manipulerade filmen där sekvenser och ljud lagts till för att framställa situationen som hotande och som har använts som bevismaterial, framstår det klart även i den slutliga utredningen att de tjänstgörande polismännen inte befann sig i något trängt läge (de blev ändå frikända på grund av att man menar att de trodde sig vara hotade). De första fyra skotten som man avlossade kan ha skjutits för att man känt sig stressade, men det fjärde, som dröjde ungefär en minut efter det senast avlossade och som träffade Hannes

i magen avlossades eftersom man hade irriterat sig på honom under en lång tid på kvällen (Svensson 2002).

Stormningen av Schillerska gymnasiet kan också betraktas som konsekvenser av polisens frustration. Den framstår till stor del som en ren hämndaktion mot främst delar av Göteborgsaktionens demonstrationsledning som bodde på skolan. Man var irriterad på grund av deras agerande vid lördagsdemonstrationen där man på ett framgångsrikt sätt hastigt omplacerade det svarta blocket i demonstrationståget vilket medförde att polisen inte kom åt att avskilja, provocera och gripa de autonoma. "Protestmötet" vid Järntorget på lördagskvällen var troligen anordnat av polisen för att provocera fram stenkastare och identifiera aktivister, men även för att hålla kvar demonstranter så att solidaritetsaktioner med de boende vid Schillerska skulle kunna förhindras.

44 unga människor har dömts till fängelse för våldsamt upplopp efter Göteborgskravallerna och genomsnittstraffet ligger på 11 månaders fängelse. 15 personer har dömts till andra påföljder. Strafftiderna är 12 gånger längre än den praxis som under senare år har tillämpats. Detta kan jämföras med behandlingen av upploppdeltagare vid toppmötena i Seattle, Prag och Nice där mycket låga straff har utmätts. I Seattle var det strängaste straffet 9 dagars fängelse. 1000-tals personer omhändertogs av polis, blev utsatta för misshandel och kränkningar. Det var fyra gånger fler civila som måste uppsöka sjukhus för vård jämfört med poliserna. Drygt 180 anmälningar mot polisens agerande under EU-toppmötet har inlämnats. Trots mängder av

videofilm och stillbilder på stenkastande poliser, poliser som misshandlar passiva personer, sparkar personer som sitter ned osv, har nästan samtliga anmälningar avskrivits (efter förundersökningar utförda av polisen själv) antingen pga att "gärningsman inte kan identifieras" eller att "brott inte kan styrkas". 100 personer fick sitta häktade under flera månader, några av dem berättar om misshandel och fortsatta rasistiska kränkningar från häktespersonalens sida (Wijk 2002).

Konsekvenserna på lång sikt av polisens konfrontationsmodell blir alltså dessa rättegångar, där polis och rättsväsen kollegialt täcker upp de gängna misstagen och där en hel generations vänsterungdomars misstroende inför rättssamhället grundläggs och fundamentala demokratiska rättigheter hotas. Man har dömt till extremt långa fängelsestraff på ytterst lösa boliner; motsägelsefulla och i vissa fall bevisligen falska vittnesmål från poliser, kollektiva domar, cirkelbevis och i hälften av de dömda fallen har man efterforskat om de anklagades politiska åsikter. Ansvaret för denna utveckling ligger naturligtvis inte hos enskilda poliser, inte heller enbart hos polisledningen. Ansvaret ligger tungt över media och den bristfälliga rapporte-

ring som under tiden fram till Janne Josefssons TV-reportage låg helt i linje med den av polisen godkända bilden. Men det största ansvaret ligger hos våra politiker, särskilt de ledande politikerna. Ledarskribenter, polisledning och ledande politiker slog genast efter kravallerna fast den beskrivning av händelserna som sedan kom att bli riktgivande för inställningen vid domstolsförhandlingarna. Den fastlagda beskrivningen var att maskerade yrkeshuliganer hade oprovocerat angripit poliser och skövlat Avenyn. Politiker som Göran Persson och Thomas Bodström talade om välorganiserade kriminella, "nästan en armé i liten skala", vars syfte var att angripa toppmötet. Förslagen om maskeringsförbud och ytterligare möjligheter för polisen att använda våld vid politiska manifestationer utgör en vidareutveckling av konfrontationsmodellen. Om detta genomförs har vi ytterligare en skärpning av våldet mellan polis och aktivister att vänta och ytterst hotar detta demonstrationsrätten och rättsstaten. Istället för den hårda linjen borde man ta Göteborgskravallerna som ett tydligt exempel på konfrontationsmodellens destruktivitet och antligen ge dialogmodellen en rättmätig chans.

★ Referenser

Hagner, Christina (2002) "Ett batongslag mot demokratin" i Löfgren, Mikael; Vatankhah, Masoud (red) *Vad hände med Sverige i Göteborg?* Stockholm: Ordfront.

Liliequist, Marianne (2002) "Gatans politiska teater. Unga aktivisters erfarenhetsberättelser" i Liliequist, Marianne & Lundälv, Jörgen (red) *Gatans politik. Göteborgsdemonstrationerna juni 2001. Ur mediernas, polisernas och demonstranternas perspektiv.* Gävle: Meyers.

Lindfors, Joel (2002) "Take the power back. Belägringen av Hvitfeldtska gymnasiet utifrån aktivisternas perspektiv" i Liliequist, Marianne & Lundälv, Jörgen (red) *Gatans*

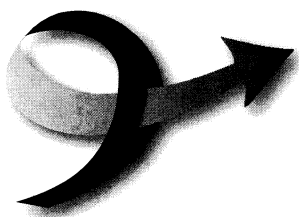
politik. Göteborgsdemonstrationerna juni 2001. Ur mediernas, polisernas och demonstranternas perspektiv. Gävle: Meyers.

Svensson, Anders (2002) "Göteborgshändelserna" i Wijk, Erik *Göteborgskravallerna och processerna.* Stockholm: Manifest.

Wijk, Erik (2003) *Orätt. Rättsröten efter Göteborgshändelserna.* Stockholm: Ordfront.

Vintheim, Stellan (2002) "Motståndets globalisering" i Löfgren, Mikael & Vatankhah, Masoud (red) *Vad hände med Sverige i Göteborg?* Stockholm: Ordfront.

Replik

För att skapa en levande debatt tar vi emot repliker på alla debattartiklar.

Kontakta redaktionen om du vill skriva en debattartikel.

Repliker skall kunna publiceras i nästkommande nummer. Ditt debattinlägg bör därför vara redaktionen tillhanda senast trettio dagar efter det att du erhållit det aktuella numret.

Om artikeln "Behövs medlemmarna?"

Tanken som Göran Ahrne och Apostolis Papakostas framför i artikeln "Behövs medlemmarna?" är att politiska partier idag inte behöver medlemmar. Större delen av partiernas ekonomiska resurser kommer inte längre från medlemmarna, och man anställer hellre någon än lägger ut uppdrag på medlemmar. Medlemmar är en resurs främst därför att det ger partierna legitimitet. De kan visa att det finns några som bryr sig om vad de gör. Ahrne och Papakostas säger här något viktigt. I diskussionen kring vad som hänt med det partipolitiska engagemanget är partiernas egna handlanden allt för sällan i blickfånget.

Samtidigt bygger Ahrnes och Papakostas artikel på kritik av annan forskning på området. En kritik som tycks mig både okunnig och förfelad.

I artikeln ifrågasätter författarna tanken att individualiseringen av i första hand de västerländska samhällena har medfört stora förändringar. Utifrån referenser till bland andra Ulrich Beck och Antony Giddens skåpar författarna ut såväl individualiseringsbegreppet som andra forskare vilka använt begreppet. Enligt Ahrne och Papakostas är detta begrepp sekundärt i analysen av förändringar i samhället. Individualisering är en effekt av trögrörliga rationaliseringsprocesser, och inte tvärtom.

Problemet med denna kritik är att den är helt obefogad. Läser man författare som Habermas, Melucci, Giddens och Beck står det helt klart att det inte finns någon som skulle säga emot Ahrne och Papakostas. Det är en grundläggande tes inom modernitetslitteraturen att moderniseringens viktigaste motor är samhälleliga rationaliseringsprocesser, såsom urbanisering, industrialisering, sekularisering och byråkratisering. Individualiseringen är en konsekvens av dessa processer. Den medför framförallt förändringar i relationen mellan individen och kollektivet, så att individen ser sig som en allt viktigare aktör, samtidigt som gränsdragningen mellan individ och kollektiv blir mindre skarp.

Ahrne och Papakostas slår med sitt förmenta nytänkande kring individualiseringen helt enkelt in öppna dörrar och ställer därtill den som kan litteraturen kring modernitet frågande: varför gör de på detta viset? Måhända för att de trots referenserna faktiskt inte satt sig in i litteraturen, alternativt att de roar sig med att vara polemiska.

Jag hoppas och tror givetvis på det senare. Författarna vill skapa debatt. Problemet med denna polemiska karaktär är att den leder Ahrne och Papakostas till att göra en i grunden felaktig beskrivning av världen. I sin iver att slå fast att det är resurser som är avgörande för huruvida politiska partier har många eller få medlemmar, redovisar författarna en hierarki över möjliga orsaker. Enligt dem kommer, först och främst, tillgången till resurser, därefter, kanske, vad människor tänker att de ska göra med dessa resurser. Detta är en hierarki som enligt mig är felaktig, då dessa två faktorer är intimt förbundna med varandra.

Min uppfattning av vad som hänt med de politiska partierna är att vi åsett två *samtidiga* förändringar. Å ena sidan har, precis som Ahrne och Papakostas säger, partierna mindre och mindre kommit att behöva sina medlemmar. De har andra resurser idag, jämfört med låt oss säga för 50 år sedan. Å andra sidan har också något hänt bland medborgarna, de presumtiva och ibland före detta partimedlemmarna. Det har skett en individualisering av politiken, bland annat i den meningen att många har allt svårare att låta or-

ganisationer agera å deras vägnar. Det innebär att bland de människor som vill vara politiskt aktiva finns idag större krav än tidigare på att faktiskt få göra något själva. Att bara gå på möten och få information räcker inte.

För politiska organisationer innebär detta att de organisationer som främst bygger sin verksamhet på representation, och som därmed inte kan svara mot dessa individualiserade synsätt genom att låta sina medlemmar själva vara aktiva, har det svårare än andra organisationer. Därför har till exempel en organisation som Attac, trots sina ambitioner att vara organisatoriskt nydanande, svårt att behålla de medlemmar som inledningsvis strömmade till. Medlemmarna vill vara aktiva, men det finns inte mycket att göra som Attac-medlem, förutom att försöka få andra att också gå med och det räknas inte som en politisk handling.

De organisationer som har lättast att behålla stora medlemskadrer är exempelvis fackföreningar och Hyresgästföreningen, vilka i hög grad fungerar som rena försäkringsbolag för medlemmarna. Till skillnad från Attac finns här en ömsesidighet mellan organisationen och de möjliga medlemmarna. Som medlem i Hyresgästföreningen tänker sig inte många att de ska vara aktiva, samtidigt som organisationen som mest förväntar sig att medlemmarna ska komma på ett eller annat möte och äta smörgåstårter.

I partierna finns inte en sådan ömsesidighet. Partimedlemskap stämmer helt enkelt inte med många människors bild av vad ett aktivt poli-

tiskt engagemang ska vara. Denna bild stämmer mycket bättre med en organisation som Djurens Rätt, som idag har ungefär lika många medlemmar som alla de politiska ungdomsförbunden tillsammans. Jag menar att detta åtminstone delvis beror av att medlemmarna får det de söker. Till exempel genom att undvika att äta kött eller köpa kosmetika provad på djur kan de med relativ lätthet göra sitt eget liv till ett aktivt medlemskap. De behöver på så sätt inte lita på att någon annan driver deras frågor.

Jag vill hävda att den här typen av samstämmighet var större förr. Många medlemmar förväntade sig inte att vara aktiva (tänk bara på kollektivanslutningen), och inte heller partierna förväntade sig det. De ville ha en stor kader av medlemmar som demonstrerade på första maj, kom på möten, men inte drev frågor själva. De skulle utgöra basen i en topporganisation.

Idag duger inte det för många politiskt intresserade medborgare. Man vill vara aktiv själv. Men partierna tycks inte vilja ändra sig. Gissningsvis för att de inte har behov av medlemmarna. Precis som Ahrne och Papakostas tänker sig.

*Adrienne Sörbom,
Stockholms universitet*

Kommentar till Sörbom

SÖRBOM HAR TRE invändningar mot vår artikel:

1) att vi orättvist skåpar ut individualiseringsbegreppet och samtidigt författare som Habermas, Melluci, Giddens och Beck, 2) att vi i vårt resonemang redovisar en hierarki över möjliga orsaker till minskade medlemsantal i politiska partier där vi först och främst ser tillgången till resurser som den viktigaste, 3) att vi inte ser det som händer bland medborgare och i nya sociala rörelser som viktiga och nya inslag i samhällslivet. Vi skall kommentera dessa invändningar kort var för sig.

För det första har vi inga anspråk på originalitet när vi ser individualisering som en konsekvens av samhällsprocesser. Tanken är minst lika gammal som begreppet sociologi och har reproducerats otaliga gånger i både textböcker och teoretiska verk. Vi ser dock ett pedagogiskt värde i att goda tankar upprepas, inte minst med tanke på att flera av dem som forskar inom området och framför allt politiker och samhällsdebattörer av olika schatteringar prioriterar en förklaring som ser individerna som orsakerna och inte partierna.

Det är inte heller överraskande att Sörbom finner vår tanke hos samtida teoretiker vi kritiserar. Tanken finns där dock som en allmänt formulerad utsaga utan en specificering av de mekanismer som skapar atomiserade människor. Vi tror att de ovannämnda teoretikernas oförmåga att se dessa mekanismer härrör ur avsaknaden av teoretiska instrument för att hantera reella

organiseringprocesser. Vi är inte heller ensamma om att ha noterat detta. Genom att ta fasta på konkreta organiseringprocesser har vi försökt visa hur betydelsen av olika typer av resurser (även medlemmarna är en resurs) skiftat under de senaste decennierna och vilka konsekvenser detta har för medlemskapet och etablerandet av en snävare gräns mellan organisation och anhängare.

Flera forskare menar, och Sörbom kritiserar oss för, att inte ta på allvar att något har hänt bland medborgarna som gör att de inte är särskilt intresserade av att vara med i partier och identifiera sig med färdiga politiska program. Vi förnekar inte att det skett en sådan förändring bland många människor i Sverige, men vår bedömning är att detta inte kan vara den primära förklaringen till minskade medlemsantal. Under hela 1900-talet har det funnits olika enfrågeorganisationer av typ nykterhetsorganisationer, kvinnoorganisationer eller fredsorganisationer som engagerat människor och givit handlingsmöjligheter. Dessa har dock inte nödvändigtvis stått i motsats till

ett medlemskap i politiska partier. Samtidigt pekade vi i vår artikel på att det finns samma problem för medlemmar i eller sympatisörer till många av de så kallade nya sociala rörelserna att få handla själva eller över huvud taget att få något att göra. Miljöorganisationer och andra liknande organisationer måste hela tiden avvisa människor som vill vara med i olika typer av aktioner. Organiserat politisk handlande har mer och mer blivit en uppgift för specialister såväl inom de etablerade politiska partierna som i olika nya rörelser eller aktionsgrupper. Om människor sen själva försöker påverka samhällslivet genom att till exempel låta bli att äta kött eller på andra sätt ändra sin livsstil är detta intressant och betydelsefullt. Men det har inte så mycket med medlemskap i organisationer att göra.

Göran Ahrne och Apostolis Papakostas

**Nästa nummer av SF
kommer i början av mars -04.
Kontakta redaktionen om du
vill skriva en replik!**

LITTERATUR SOM INKOMMIT
TILL REDAKTIONEN

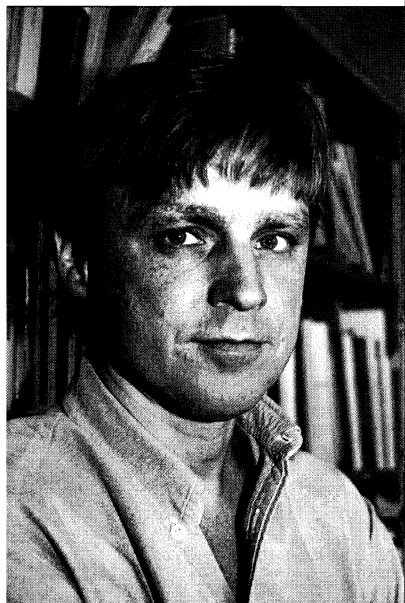
- Andersen, Jørgen Goul (2003) *Over-Danmark og Under-Danmark. Ulighed, Velfærdsstat og Politisk Medborgarskab*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Andersson, Stina & Sjødahl, Silvia (red) (2003) *Sex. En Politisk Historia*. Göteborg: Alfabetaanamma/RFSU.
- Bryld, Mette & Markussen, Randi (red) (2003) *Cyberkulturer och Rekonfigurationer*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2003) *I Problembarnens Tid*. Helsingborg: Carlssons.
- Carlsson, Ulla (red) (2003) *Mångfald i Medieforskningen*. Malmö: Symposium Malmö högskola 2002.
- Giddens, Anthony (1999/2003) *En Skenande Värld. Hur Globaliseringen är på Väg att Förändra Våra Liv*. Stockholm: SNS.
- Gurner, Ulla & Thorslund, Mats (2003) *Dirigent Saknas i Vård och Omsorg för Äldre. Om Nödvändigheten a Samordning*. Stockholm: Natur och kultur.
- Jamison, Andrew (2003) *Miljö som Politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Janson, Per (2003) *Den Huvudlösa Idén. Medborgarlön, Valfärdsolitik och en Blockerad Debatt*. Lund: Arkiv.
- Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Mik (red) (2003) *At Skabe en Klient. Institutionelle Identiteter i Socialt Arbejde*. Köpenhamn: Hans Reitzel.
- Kolfjord, Ingela (2003) *Kvinnors Drogbruk och Lagbrott. Positionella och Kontextuella Strategier i en Våldsrelaterad Vardag*. Lund: Bokbox.
- Lowe, Gregory F & Hujanen, Taisto (red) (2003) *Broad-casting Convergence. New Articulations of the Public Service Remit*. Göteborg: Nordicom.
- Marshall, T. H. (1950/2003) *Medborgerskab og Social Klasse*. Köpenhamn: Hans Reitzel.
- Muukkonen, Martti (2002) *Ecumenism of the Laity. Continuity and Change in the Mission View of the World's Alliance of Young Men's Christian Association, 1855-1955*. Joensuu.
- Persson, Anders (2003) *Social Kompetens. När Individiden, de Andra och Sambället Möts*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Marcus & Thelander, Joakim (red) (2003) *Mellan Relativism och Realism*. Lund: Working Paper in Sociology 2003:1.
- Peterson, Abby; Svensson, Lennart G. & Addo, Tobias (2003) *Ungdomar i Vardagens Väv*. Lund: Studentlitteratur.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala Fällor och Tillitens problem*. Stockholm: SNS.
- Schirenbeck, Isabell (2003) *Bakom Valfärdsstatens Dörrar*. Umeå: Boréa.
- Sundberg, Jan (2003) *Parties as Organized Actors*. Helsinki: Commentationes Scientiarum Socialium 62.
- Weber, Max (2003) *Udvalgte Tekster. Bind 1*. Köpenhamn: Hans Reitzel.
- Weber, Max (2003) *Udvalgte Tekster. Bind 2*. Köpenhamn: Hans Reitzel.
- Wenger, Etienne & Lave, Jean (2003) *Situeret Laerning*. Köpenhamn: Hans Reitzel.

Walter Korpi är professor i socialpolitik vid Institutet för social forskning (SOFI), Stockholms universitet.

Klasspolitik och "nypolitik" under knapphet och globalisering: Åtstramning av välfärdsstater i 18 länder 1975-1995*

av Walter Korpi och Joakim Palme

Joakim Palme är vd för Institutet för framtidsstudier och adjungerad professor vid Institutet för social forskning (SOFI), Stockholms universitet.

* Denna artikel är en översättning av "New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globalization: Welfare State Regress in 18 Countries, 1975-95" som publicerats i *American Political Science Review* (vol. 97, No. 3, 2003, s 425-46). Några smärre förändringar har gjorts. Författarnas namn står i alfabetiska ordning och ansvaret för artikeln delas lika mellan dem. Tidigare versioner av manuskriptet har presenterats på årskonferenser för Nordic Political Science Association i Aalborg 2002, American Political Science Association i San Fransisco 2002, International Sociological Association RC 28 i Mannheim 2001 och RC 19 i Tilburg 2000, American Sociological Association i Washington, DC 2000 samt vid olika seminarier. För konstruktiva kommentarer på olika versioner av manuskriptet vill vi tacka Rainer Lepsius, Anders Lindblom, Ingalill Montanari, John Myles, Michael Shalev, Sheila Shaver, Robin Stryker samt övriga deltagare i dessa konferenser. Vi tackar också Olof Bäckman, Stefan Englund, Ingrid Esser, Helena Höög, och Annita Näsström för mycket värdefull hjälp samt Dennis Quinn för hans data om internationella avregleringar. Vi tackar också tre anonyma kommentatorer från *American Political Science Review* för noggrann läsning. Denna artikel ingår i forskningsprogram som stöts av Riksbankens Jubileumsfond och föregångarna till Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap.

VILKEN BETYDELSE HAR samhällsklass och klassrelaterade partier för utformningen av regeringspolitik i västvärldens demokratier? Under åtminstone ett halvt sekel har den frågan skapat intensiva debatter inom statsvetenskap och sociologi. I

backspegeln kan vi se ett cykliskt mönster när det gäller den vikt samhällsforskarna här har tillmätt klass. Ett sådant cykliskt mönster framträder också när det gäller utvecklingen av välfärdsstaten, som ju är ett av politikens centrala områden.

Under de första decennierna efter det andra världskriget trängdes betydelsen av klass och klasspolitik undan när samhällsforskarna proklamerade ideologiernas död och arbetarklassens förborgerligande samtidigt som man enligt "industrialismens logik" såg välfärdsstatens utveckling som en funktionell nödvändighet i industrialismens framväxt.¹ Sådana tolkningar av samhällförändring mötte såväl empiriskt som teoretiskt motstånd från forskare som menade att klassanalysen fortfarande var relevant.² Inom välfärdsstatsforskningen hävdade vad som blivit känd som maktresursansatsen det fruktbara i att se välfärdspolitiken som utfall av och arenor för konflikter mellan klassrelaterade intressegrupper och att i dessa intressekonflikter kan regeringarnas partipolitiska sammansättning ha en viktig roll.³ Som noterats av Paul Pierson (2000, s 793) skapad maktresursansatsen "den mest framträdande forskningen om välfärdsstaten under 1980-talet."

Under 1990-talet minskade dock återigen forskarnas betoning av klass och klassrelaterade partier.⁴ Medan t ex Lipset (1960) en gång sett val som uttryck för "den demokratiska klasskampen" har han nu hävdad att "klassanalysen har blivit allt mer otillräcklig under senare decennier, när traditionella hierarkier har minskat i betydelse och nya sociala skillnader har framträtt" (Clark och Lipset 1991, s 397). Och enligt Inglehart (1997,

s 237) har "skiftet mot postmoderna värderingar lett till ett skifte i alla utvecklade industriländer, ... ett skifte från politiska motsättningar baserade på samhällsklass till motsättningar baserade på frågor om kultur och livskvalitet." Några forskare har t o m ställt en diagnos om "The Death of Class" (Pakulski och Waters 1996). Dessa cykliska mönster i samhällsforskarnas synsätt på vilken roll klassintressen har för regeringspolitik tyder på att det finns olösta teoretiska och empiriska problem i forskningen om klass.

I den här artikeln analyserar vi relevansen av klasspolitik i västvärldens demokratier genom att fästa blicken på dess betydelse för åtstramningen av välfärdsstaterna under senare årtionden. Också här har det klasspolitiska perspektivet trängts undan, ofta med ovan diskuterade argument som kompletterats med att globalisering nu blivit en faktor som begränsar utrymmet för omfördelande politik. Klassanalysens minskande roll har också antagits återspegla att välfärdsstaten själv förändrat politikens kontext och baserna för intressegruppsbildning.

I en serie av viktiga och stimulerande arbeten har Pierson (1994, 1996, 2000, och 2001) hävdad att medan maktresursansatsen var fruktbar i analysen av välfärdsstatens expansion kan den inte förklara åtstramningen efter mitten av 1970-talet. Detta beror på att åtstramningen kan antas vara en särpräglad process som återspeglar vad som kallats "nypolitiken" kring välfärdsstaten, en nypolitik som antas följa nya regler och dra in andra typer av intressegrupper än dem som verkade under den långa expansionsperioden. Enligt ett sådant nypolitiskt perspektiv kan de krafter som driver på åtstramningen främst härledas till

utvecklingen av ett postindustriellt samhälle som skapar permanent ekonomisk knapphet. Fastän permanent knapphet är en universell kraft som kräver åtstramning har politiken fortfarande en viktig roll men nu med de tidigare huvudaktörerna — främst politiska partier och fackföreningar — ersatta av nya starka intressegrupperingar bland välfärdsstatens klienter.

Talesmännen för denna nypolitiska ansats för förståelse av välfärdsstatens utveckling har fört fram tre typer av argument för att ifrågasätta betydelsen av samhällsklass och av maktresursansatsens relevans i åtstramningsperioden. En typ av argument går ut på att maktresursansatsen har sett relationerna mellan anställda och arbetsgivare som en nollsummekonflikt och har underskattat arbetsgivarnas positiva roll för välfärdsstatens utveckling (Pierson 2000, se också Pontusson och Swenson 1996). En annan typ av argument är att under åtstramningsfasen har den politiska kontexten och politikernas mål märkbart förändrats.

Medan politikerna under expansionsfasen kunde genomföra allmänt populära reformer är åtstramningen impopulär och politikerna måste handskas med den ”negativitetsbias” som skapas bland väljarna, som på det hela taget har kommit att understöda existerande välfärdsprogram. Politiken blir därför nu en ”skuldundvikandets” konst där politiska ledare försöker att undgå väljarnas vrede när impopulära åtgärder måste genomföras. För det tredje har välfärdsstaterna genom sin blotta existens skapat nya och starka intressegrupper bland sina egna klienter av bidragsmottagare, som pensionärer, handikappad, och sjukvårdskonsumenter men

också bland välfärdsstatens anställda.

Framväxten av dessa nya grupper har antagits ”göra välfärdsstaten mindre beroende av de politiska partier, sociala rörelser och fackliga organisationer som den gång drev på de sociala programmens expansion,” något som förklarar ”varför det synes vara föga samband mellan nedgången i vänsters maktresurser och storleken på nedskärningarna” (Pierson 1996, ss 147 och 174). Ett resultat av dessa faktorer är att åtstramningen kan antas bli relativt begränsad.⁵ I en komparativ studie kom Pierson (1996, s 150) fram till slutsatsen att ”det slående är hur svårt det är att finna radikala förändringar i de utvecklade välfärdsstaterna.”

Vi menar att maktresursperspektivet med sin fokusering på de socioekonomiska klasserna roll i fördelningskonflikter fortsätter att vara relevant också under åtstramningsfasen. Genom att använda ett teoretiskt begrepp för den beroende variabeln — välfärdsstaten — och genom att ta sociala utgifter som dess främsta operationalisering har tidigare analyser av nedskärningar kommit till förhastade slutsatser när det gäller omfattningen av åtstramningen i välfärdsstaterna och den roll som klassanalysen spelar i detta sammanhang.

Vår teoretiska diskussion riktas in på begreppet välfärdsstat, grunderna för vår hypotes om klassanalysens fortsatta relevans i västländernas demokratier, arbetsgivarnas roll, skillnaderna mellan politikens förutsättningar under expansions- respektive åtstramningsfaserna och på den roll som välfärdsstaternas institutioner spelar för åtstramning. Den empiriska analysen behandlar också kontextuella faktorer som konstitutionernas

utformning, ekonomiskt tryck på regeringarna och indikatorer på globalisering men däremot diskuterar vi bara kortfattat frågor relaterade till den specifika ekonomiska och politiska integrationen i Europa. Den empiriska analysen för in en ny typ av beroende variabler, nämligen indikatorer som kvantifierar nyckelaspekter av medborgarnas sociala rättigheter. Analysen omfattar 18 länder med obruten politisk demokrati efter det andra världskriget, nämligen Australien, Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Irland, Italien, Japan, Kanada, Nederländerna, Norge, Nya Zeeland, Schweiz, Storbritannien, Sverige, Tyskland, USA och Österrike.

Välfärdsstat och klass

En analys av bakgrunden till och omfattningen av åtstramningar i välfärdsstaterna måste börja med en diskussion av den beroende variabeln, välfärdsstaten. Alltsedan slutet av 1800-talet och *Verein für Sozialpolitik* i det kejsrliga Tyskland har vetenskapliga publikationer om socialpolitik definierat sitt område i vida termer som vid sidan av socialförsäkringar och social service också omfattar arbetsmarknaden, arbetspolitik och aspekter av relationerna mellan anställda och arbetsgivare.⁶ I en markant skillnad till denna vida definition har den komparativa välfärdsstatsforskningen kommit att använda storleken av de offentliga sociala utgifterna som andel av BNP, "välfärds-satsingen," som sin centrala beroende variabel.⁷ Detta mått är av relevans men som många insett är den förknippad med allvarliga problem, och ingen synes ha hävdad att den utgör den bästa eller hela definitionen av begreppet välfärdsstat.

I stället är det lätt tillgängliga data från ILO och OECD som frestat forskarna att använda detta oteoretiserade mått. Men för att analysera välfärdsstatens utveckling och dess orsaker behöver vi en teoretiskt baserad definition av den beroende variabeln. Maktresursansatsen erbjuder ett ramverk för att begreppsbestämma välfärdsstaten och öppnar för att använda klassanalys när det gäller dess utveckling.

Maktresursansatsen riktas in på de resurser som olika aktörer för med sig till fördelningskonflikter och som de, om det behövs, kan använda för att hävda sina intressen.⁸ Inom det ramar som institutionerna bildar kommer fördelningen av maktresurser bland aktörerna att bestämma aktörernas möjligheter och de begränsningar de möter. I västländerna utgör arbetsmarknaden den viktigaste arenan som strukturerar fördelningskonflikter. De resurser som aktörerna kontrollerar i anställningsförhållanden och på arbetsmarknaden spelar en nyckelroll för deras positioner i och utfallet av sådana konflikter. För att beskriva och sammanfatta huvuddragen av resursfördelningen på arbetsmarknaden kan vi använda begreppet klass, ett klassiskt begrepp när det gäller att förstå och förklara fördelningskonflikter och mönstren i deras utfall. Klassbegreppet är dock kontroversiellt och har getts olika innehåll.⁹ Det förstås ofta i termer av grupper med vilka individerna identifierar sig och dessa grupper specifika normer och subkulturer. Inom europeisk sociologi är dock den nu dominerande ansatsen att definiera klasser i nominella termer som kategorier av individer med förhållandevis likartade positioner, eller situationer, på arbetsmarknaden och i anställ-

ningsförhållanden (Goldthorpe 2000). Sådana socioekonomiska avgränsningar definierar likheter i möjligheter och begränsningar, likheter som skapar vad man kan kalla "situationens logik" som karakteriserar socioekonomiskt avgränsade klasser.¹⁰ Under antagande av begränsad rationalitet kan en sådan situationslogik antas påverkas individernas handlingsmönster.¹¹ Det blir då en empirisk fråga i vilken utsträckning och i vilka former sådana likheter i möjligheter och begränsningar resulterar i kollektivt handlande, gruppidentifiering och ojämlikhet i utfall.

Vår hypotes om den fortsatta relevansen för socioekonomisk klass vilar på två omständigheter. Den ena handlar om skillnader i arten av de resurser som aktörerna kontrollerar på arbetsmarknaden och i anställningsrelationer, skillnader som kan antas strukturera aktörernas potentiella nytta av kollektivt handlande. Den andra handlar om de asymmetriska effekterna som den politiska demokratin skapade för olika socioekonomiska klasser när det gäller situationens logik på marknaderna och i politiken.

På arbetsmarknaden och i anställningsförhållanden finns det stora skillnader i situationens logik mellan arbetsgivare och anställda, men också bland anställda, skillnader som skapar potentiella konfliktlinjer. Anställningsförhållanden karakteriseras i allmänhet av positivsummekonflikter och inbegriper två typer av maktresurser — ekonomiska tillgångar och arbetskraft eller humankapital. Medan ekonomiska resurser som till exempel aktier kan koncentreras till enskilda individer eller små grupper av individer är humankapitalet mycket svårare att koncentrera på individnivå. Enskilda anställda som bara kan

stödja sig på sitt humankapital är därför i regel underordnade arbetsgivaren, vars makt grundas på ägande av olika former av kapital. Under antagande om att aktörerna är begränsat rationella kommer kollektivt handlande att kunna förbättra effektiviteten såväl hos ekonomiska resurser som hos arbetskraft, men den potentiella nyttan av kollektivt handlande kan antas vara större för de anställda än för arbetsgivarna. Men de anställda bildar inte något homogen kategori. Positionerna på arbetsmarknaden och i produktionsenheter är differentierade med avseende på arbetskraftens specialiseringsgrad, men också i fråga om arbetsgivarnas möjligheter att övervaka arbetsprocessen (Goldthorpe 2000).¹² Dessa förhållanden är av betydelse för individernas förhandlingsstyrka i förhållande till arbetsgivarsidan men också anställda emellan.

Även om de är välkända måste vi här erinra om de asymmetriska effekter som genombrottet för den politiska demokratin fick för olika socioekonomiska kategorier. I den politiska sfären nollställde demokratin den traditionella korrelationen mellan rösträtt och klass, men i marknadsrelationer förblev de ekonomiska resurserna inte bara ojämnt fördelade utan också klart korrelerade med klass. Dessa asymmetriska effekter på det socioekonomiska mönstret av begränsningar och möjligheter skapade viktiga

I välfärdsstatens fortsatta utveckling har arbetsgivarna föredragit institutionella former som lämnar stort utrymme för marknadslösningar.

skillnader mellan olika klasser med avseende på situationens logik i politiken och på marknaderna. Aktörer som i första hand kan förlita sig på ekonomiska resurser kan väntas föredra fördelning via marknadsprocesser, medan särskilt kategorier som är relativt sett sämre ställda i fråga om ekonomiska resurser kan väntas försöka sluta sig samman i den politiska sfären för att påverka utfallet av och betingelserna för marknadens fördelningsprocesser.¹³

Nittonhundratalets välfärdsstater kan till stor del ses som utfall av sådana försök. I de avgöranden som påverkat välfärdsstaternas utveckling har alla stora intressegrupper medverkat, och deras konfliktstrategier kan väntas ha förändrats med förändringar i maktförhållanden och i välfärdsstaten. På grund av sitt större beroende av numerär och av kollektivt handlande kan vi vänta oss att partier och intresseorganisationer som har sitt främsta stöd bland arbetare, lägre tjänstemän och de delar av arbetskraften som är relativt sett missgynnade med avseende på ekonomiska resurser kommer att bli de mest engagerade i välfärdsstatlig politik.

Maktresursansatsen leder till en definition av välfärdsstaten i termer av politik som påverkar betingelserna för och utfallen av fördelningskonflikter på marknaderna i syfte att minska ojämlikhet och/eller fattigdom. Mot denna bakgrund blir givetvis lagstiftning om socialförsäkringar och sociala tjänster viktiga, eftersom de förändrar utfallen av marknadsfördelning och bildar vad T.H. Marshall (1950) har kallat sociala medborgarrättigheter. När det gäller att modifiera betingelserna för fördelningsprocesser på marknaderna har åtgärder som påverkar

medborgarnas möjligheter att delta i stratifieringsprocesserna på arbetsmarknaden stor vikt. Här har nivån på arbetslösheten en nyckelroll i två avseenden. Den är dels av betydelse för utfallet av fördelningskonflikter, som lönenivå och grad av ojämlikhet. Studier av den sk lönekurvan har visat att det oftast finns ett negativt samband mellan nivåerna på löner och på arbetslöshet. På arbetsmarknader med låg arbetslöshet tenderar lönerna att vara högre än på arbetsmarknader med hög arbetslöshet (Blanchflower och Oswald 1994). Därtill kommer att arbetslösheten i sig delvis kan ses som ett utfall av fördelningskonflikter och som ett "arbetardisciplinerande verktyg" (Shapiro och Stiglitz 1984).

Vi kan också anta att arbetslöshet påverkas av politiska åtgärder. Full sysselsättning stärker de anställdas ställning, som kan väntas bli bättre vid låg än med vid arbetslöshet (Korpi 2002). För efterkrigstidens Europa satte den liberale engelske socialreformatorn William Beveridge (1944) målet för "full sysselsättning i ett fritt samhälle" till en arbetslöshetsnivå under tre procent. Fast rätten till anställning aldrig blivit lagfäst kom full sysselsättning i denna bemärkelse i flertalet västländer utanför Nordamerika att under decennierna efter det andra världskriget bli vad man kan kalla en social protorättighet i den bemärkelsen, att regeringarna riktade in sin politik för att bevara en mycket låg arbetslöshetsnivå. Särskilt i Västeuropa kom vad man kan kalla ett samhällskontrakt att omfatta väl utbyggda socialförsäkringar och sociala tjänster i kombination med full sysselsättning, en kombination som man såg som en enhet, den Keynesianska välfärdsstaten.

Den oteoretiska konventionen att definiera välfärdsstater i termer av sociala utgifter har lämnat stora områden av socialpolitik och ekonomisk politik utanför forskarnas blickfält. I analysen av nedskärningar är arbetslöshetsnivån i sig av central betydelse som mått på åtstramning.¹⁴ I denna artikel kan vi dock bara kort diskutera arbetslöshet som åtstramning men riktar in stället in oss på den relevans arbetslöshetens ökningen har haft för offentliga budgetbalanser, som den näraliggande orsaken till knapphet och som en endogen riskfaktor när det gäller nedskärningar i sociala medborgarrättigheter.

Arbetsgivare, arbetslöshet och knapphet

Som ovan noterats har kritikerna anklagat maktresursansatsen för att se anställningsförhållandet som en nollsummekonflikt och för att inte ha analyserats arbetsgivarsidans positiva roll i välfärdsstatens utveckling. Den första delen av kritiken är helt enkelt fel.¹⁵ Den andra delen för in på komplexa frågor. Uppbackade av vad som kan anses vara de starkaste maktresurserna i västvärldens demokratier kan näringslivets företrädare givetvis väntas påverka välfärdsstatens utveckling. Men eftersom deras makt i huvudsak är baserad på kontroll över ekonomiska resurser och inte på röster kan dessa företrädare väntas motsätta sig ingrepp i marknadsprocesserna genom demokratisk politik.

I diskussionen om vilken roll näringslivsintressena har spelat i välfärdsstatsutvecklingen är det därför viktigt att skilja mellan uppkomsten av välfärdsprogram och deras senare utveckling

(Pierson 2000; Skocpol och Amenta 1986) och att begrunda arbetsgivarsidans taktiska och strategiska val i samband med förändringar i maktresursfördelningen. Det är också fruktbart att skilja mellan olika aspekter av välfärdsstater och deras institutionella utformning, där vissa aspekter och former har varit lättare att acceptera än andra. Arbetsgivarsidans attityder till olika införda välfärdsstatsprogram blir därför komplexa (Mares 2000; Swank och Martin 2001; Thelen 1999).

Arbetsgivarnas inflytande på välfärdsstatens utveckling återspeglas t ex i den tidsordning i vilken de stora socialförsäkringsprogrammen infördes i västländerna (Väisänen 1992). Arbetskadeförsäkringen, som befriade arbetsgivarna från dyra domstolsprocesser och avskaffade en problematisk form av konkurrens, var i flertalet länder den första typ av socialförsäkringsprogram som infördes. Däremot var arbetslöshetsförsäkringen med dess betydelse för de anställdas reservationslöner och för lönesättning i allmänhet den försäkringsform som infördes sist.

I välfärdsstatens fortsatta utveckling har arbetsgivarna vanligen föredragit institutionella former som lämnar ett stort utrymme för marknadslösningar. Därför synes en ganska begränsad form av välfärdsstat vara arbetsgivarsidans förstahandsval. Men det finns också skillnader mellan arbetsgivare, t ex i små och stora företag (Martin 1998), och under förändrade konstellationer av maktfördelning i olika samhällen har näringslivets företrädare lärt sig att leva med sina andrahandsval eller till och med lägre rangordnade valalternativ, något som skapat "varianter av kapitalism" (Hall och Soskice 2001).

Välfärdsstaten utveckling kan alltså också ses som en aspekt av positivsummekonflikterna mellan arbetsgivare och anställda.

Ändå har sådana program varit mindre lockande för arbetsgivarna än för de anställda. Vi understöder därför varningen från Pierson

(2000, s 795) för "föreställningen att välfärdsstater egentligen har byggts av arbetsgivarna och för arbetsgivarna."

Fastän näringslivets företrädare ofta har försökt att påverka pågående socialpolitiska reformer återspeglas

deras specifika roll i välfärdsstatens utveckling av att det är svårt att finna viktiga socialpolitiska reformer som de initierat eller vars förkämpar de varit. Här kan man nog se USA som ett relevant testfall. I frånvaro av stora vänsterpartier av den typ som funnits i Europa och utan starka, centraliserade fackföreningar är USA det land där vi kan vänta oss att arbetsgivarsidans förstahandsval har haft de största möjligheterna att förverkligas.

Efter det första världskriget initierade arbetsgivarna där försäkringar och tjänster för sina anställda till något som ibland har kallats "välfärds-kapitalism." Men som känt är beskrivs USA i den komparativa välfärdsstatsforskningen ofta som en "efterslänrare." De grundläggande delarna av socialförsäkringarna — ålderspensioner, arbetslöshetsförsäkring och socialhjälp till barnfamiljer

— infördes i mitten av 1930-talet mot bakgrund av den stora depressionen och i en av de ovanliga perioder, då majoriteten i kongressens båda kamrar och presidentposten hölls av demokrater från nordstaterna (Amenta, Bonbastia och Caren 2001; Hacker och Pierson 2002; Hicks 1999; Quadagno 1994; Skocpol 1992).

Här hävdar Skocpol och Amenta (1985, s 272.73) att "omkring 1934–35 var så gott som alla politiskt aktiva företagsledare och organisationer starka motståndare till pensioner och socialförsäkringar på federal eller delstatlig nivå" och att "hade någon form näringslivsinflytande verkligen varit avgörande i kongressen skulle [1935 års lag om ålderspensioner och arbetslöshetsförsäkring] aldrig ha kommit till."

Maktresursansatsen pekar på att utifrån sitt intresse för vinster och kontroll över de anställda kommer arbetsgivarna att särskilt motsätta sig full sysselsättning med dess återverkningar på förhandlingsstyrka och lönenivåer samt på fackföreningarnas ställning i den politiska processen. I västländerna har den fulla sysselsättningen en kort historia med intressanta skillnader mellan länder. Massarbetslöshetens långa historia före det andra världskriget bröts tvärt när nästan alla av våra 16 länder utanför Nordamerika fick full sysselsättning. Den fulla sysselsättningen blev här grundbulnen i vad man kan kalla efterkrigstidens samhällskontrakt.

Under 1955–73 var den genomsnittliga arbetslösheten i dessa länder 2,1%. I USA hade samhällskontraktet andra konturer och arbetslösheten förblev mer än dubbelt så högt, 4,9%.¹⁶ Dessa skillnader i existerande verklighet kom att påverka uppfattningen om välfärdsstaten.

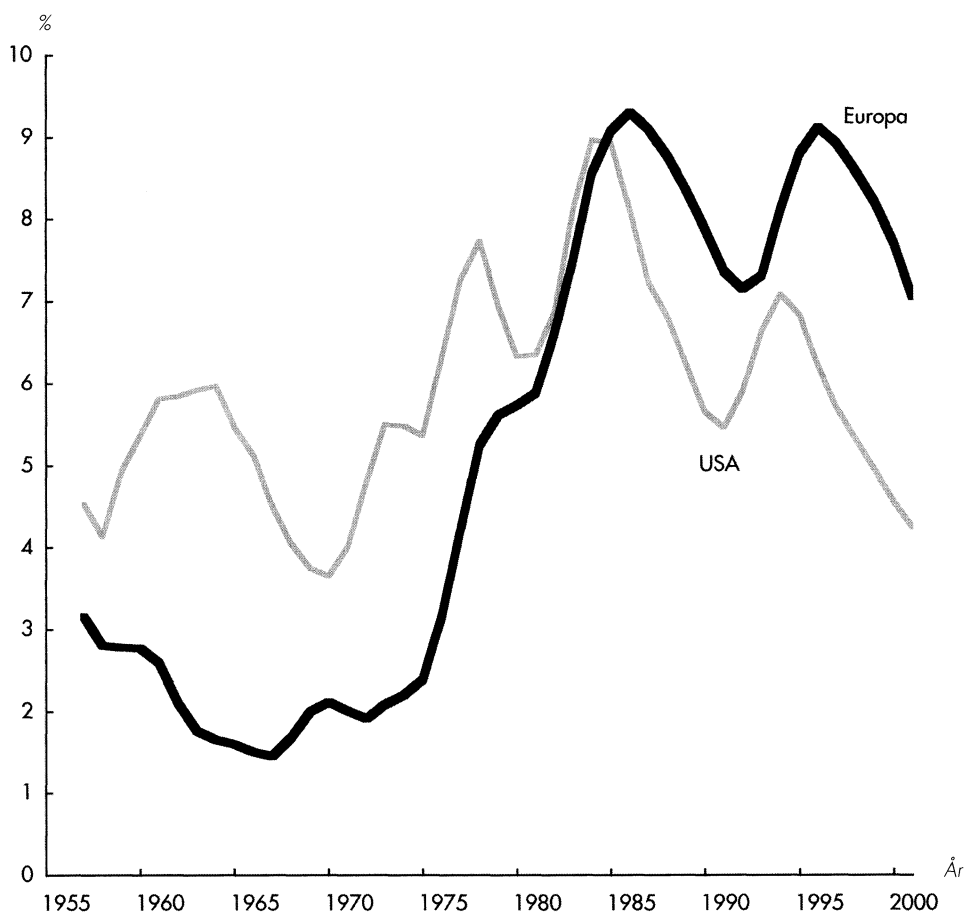
Den fulla sysselsättningen ankomst innehåller, likaväl som dess försvinnande, viktiga inslag av klasskonflikt och partipolitik.

I Europa sågs full sysselsättning i Beveridges bemärkelse allmänt som en grundläggande del av välfärdsstaten, men i USA kom full sysselsättning att bara spela en mera marginell roll. Under efterkrigstiden har arbetslösheten i USA närmast visat trendlösa förändringar (Figur 1).

I skarp relief framträder däremot utvecklingen

många europeiska länder, där arbetslösheten ökar sexfaldigt under de två decennierna efter 1973. I USA var ökningen blygsam, bara 1,6 procentenheter, och under 1990-talet minskade arbetslösheten där märkbart mer än i Europa. Sedd mot bakgrund av den verklighet med full sysselsättning som fanns utanför USA måste

Figur 1: Arbetslöshet i sex europeiska länder och i USA, 1955-2000*

* Belgien, Danmark, Frankrike, Tyskland, Nederländerna och Storbritannien (3-års glidande medelvärden).

massarbetslöshetens återkomst efter 1970-talet ses som ett stort återtag för välfärdsstaten, sänderfallet för ett av dess hörnstenar. De orsaker och processer som ligger bakom dessa förändringar är mycket komplexa men man kan hävda att den fulla sysselsättningen ankomst likaväl som dess försvinnande innehåller väsentliga element av klasskonflikt och partipolitik (Korpi 2002).¹⁷

Den avgörande aspekten av denna utveckling för den empiriska analysen här är att massarbetslöshetens återkomst fick viktiga konsekvenser för ländernas offentliga budgetbalanser. Av politiska skäl försökte regeringarna i flertalet europeiska länder att ta hand om de växande arméerna av arbetslösa genom att släppa efter på villkoren för ersättningar från invaliditetspensioner, förtidspensioner och arbetssskadeförsäkring.¹⁸ Detta ledde till att statsutgifterna ökade medan skattebasen minskade. Dessa två förändringar skapade ett starkt tryck på budgetbalansen. Som ovan noterats menar man i det nypolitiska perspektivet att den permanenta knapphet i form av offentliga budgetunderskott som driver fram åtstramningar i välfärdsprogrammen främst orsakas av exogena faktorer.

Pierson (2001, kap 3) argumenterar mot mångas tolkning att denna permanenta knapphet orsakas av globalisering. Han pekar i stället på fyra grundläggande postindustriella förändringar som frestat på offentliga budgetbalanser i de utvecklade industriländerna, nämligen nedgången i ökningen av produktivitet och BNP sammanhängande med skiftet från tillverkningsindustri till tjänsteproduktion, den gradvisa utvidgningen och mognaden av offentliga sociala åtaganden, den ökande andelen av de äldre i befolkningen

och den ökande andelen kvinnor i den offentliga tjänstesektorn.

Även om vi på många punkter kan instämma med Pierson om den långsiktiga relevansen av dessa faktorer för regeringarnas problem med budgetbalans måste vi peka på att under den här analyserade period 1975–95 har graden av offentliga budgetbalansproblem i de rika länderna haft ett starkt samband med massarbetslöshetens återkomst. Under denna period med stigande arbetslöshet finns det i flertalet länder klara korrelationer mellan arbetslöshetsnivå och offentlig budgetbalans.¹⁹ Under den här perioden kan arbetslöshetsnivån bland länderna förklara 42% av variationen i budgetbalanserna i dessa länder (genomsnittlig korrelation = -0,65).

Medan faktorer som demografiska förändringar och omfördelning av arbetskraft mellan olika sektorer kan väntas ha långsiktiga och gradvisa effekter, har under detta kvartssekel i flertalet länder det omedelbara trycket på budgetbalansen kommit från de mycket höga nivåerna på arbetslöshet. I betydande utsträckning framstår därför ekonomisk knapphet som endogen i åtstramningsprocessen snarare än som en exogen orsak.

Negativitetsbias, välfärdsinstitutioner och drivkrafter

I det nypolitiska perspektivet framställs de tre decennierna efter det andra världskriget ofta som en ganska okomplicerad tävling bland politikerna om att förse väljarna med allmänt uppskattade reformer, medan de åtstramningsfasen däremot drabbas av negativitetsbias när de försöker skära

ned väljarnas invanda sociala rättigheter. Fastän expansion och åtstramning skiljer sig åt i fråga om politisk dynamik måste man komma ihåg, att negativitetsbias och skuldundvikande också var av relevans under expansionsfasen. Detta beror på att reformerna måste betalas genom skatteökningar. I stället för en direkt konfrontation för eller emot sociala reformer kom partipolitiken i flertalet västländer att handla om valet mellan lägre skatter och mera reformer. Här har antagandet att ”de som var för reformer bara behövde få bukt med diffusa bekymmer om skattesatserna” (Pierson 1996, s 144) inte fångat intensiteten i debatterna om skattenivåerna. I den debatten aktiverades negativitetsbias när väljarna skulle avstå från pengar i den egna plånboken mot framtida och mindre konkreta förmåner. Med ökande skattenivåer växte också statens roll markant och ”Big Government” framställdes allmänt som ett hot mot frihet och demokrati, som ”vägen till trälldom.”²⁰ Under den här tiden omfattade försöken till skuldundvikande bl a en övergång från direkta till indirekta skatter.

Ökningen av det totala skattetrycket fick en omfattning som knappast någon skulle ha vågat förutsäga. Från 1960 till 1980 ökade det genomsnittliga totala skattetrycket i OECD-länderna som andel av BNP med omkring 75%; i länder som Sverige och Danmark blev det en fördubbling.²¹ Dessa ökningar var ett resultat av många och ofta heta valrörelser, där väljarna ställts inför valet mellan mera reformer och lägre skatteökningar. Om välfärdsstaternas expansion främst hade varit en tävlan i att genomföra populära reformer kunde vi vänta oss ganska små skillnader mellan länder och

skillnader utan partipolitiska mönster, något som inte stämmer med resultaten från studier av välfärdsstatens expansion.

Som ovan nämnts är ett centralt argument i det nypolitiska perspektivet att genom återverkningar från sin egen politik har välfärdsstaterna skapat nya starka intressegrupper av klienter, främst bidragsmottagare som pensionärer, handikappade och vårdkonsumenter. Men vi måste precisera grunderna och formerna för politikåterkopplingar. Bidragsmottagande genom någon form av ”betingning” kan vara en relevant bas. Men den klart största och viktigaste potentiella basen utgörs av riskskyende medborgare, som genom att på det här sättet skydda sig mot risk får nytta av socialförsäkringar även om behovet av ersättningar inte materialiserats.

Maktresursansatsen har länge pekat på betydelsen av politikåterkopplingar från välfärdsstaten och på den roll som dess institutioner har för att strukturera dessa återkopplingar (Kangas och Palme 1996; Korpi 1980a, 1980b, 2001; Palme 1990). I detta perspektiv kommer återkopplingarna inte främst genom odifferentierade grupper av bidragsmottagare. I stället kan de härledas till riskundvikande medborgare som genom välfärdsstatens institutioner strukturerats till olika slag av samfälligheter. I försöken att förklara skillnader mellan välfärdsstater i fråga om politikåterkopplingar kan en typologi över olika slag av välfärdsstater vara fruktbar. Den stora fördelen och attraktionen hos Gösta Esping-Andersens (1990) inflytelserika typologi om ”the three worlds of welfare capitalism” är att den fångar upp flera signifikanta egenskaper hos välfärdsstater och dessutom, genom att ge

dem politiska beteckningar, antyder det politiska ursprunget till olika utformningar av socialpolitiken. Denna typologi blir därför användbar för allmänna beskrivande syften. Men när vi vill analysera olika konsekvenser av välfärdsstaterna blir de stora fördelarna med denna typologi problematiska genom att den blandar ihop orsaker, förmedlande variabler och utfall. Korpi och Palme (1998) möter dessa problem genom att till bas för en typologi ta välfärdsstaternas institutioner och se dem som förmedlande variabler. Denna institutionella typologi har den viktiga fördelen att den kan knytas till en omfattande teoribildning om institutioner och dessutom kan den användas för analyser och hypotesprövning om orsaker och utfall samt för mera precisa beskrivningar av skillnader mellan länder och av förändring över tid.

En grundläggande hypotes för denna institutionella typologi är att i ett samhälle där potentiella skiljelinjer som socioekonomisk skiktning, status, etnicitet, religion, näringssektor och region skapar en mosaik av korsande skiljelinjer och utgör konkurrerande baser för bildandet av medborgarnas identiteter och intressen kan välfärdsstatens institutioner användas för att framhäva vissa skiljelinjer och för att undertrycka andra. Därigenom kan institutionerna komma att avgränsa medborgarna till samfälligheter som är relativt homogena eller relativt heterogena i fråga om resurser och risker.

Den socioekonomiska skiktningen differentierar medborgarna med avseende på ekonomiska resurser och humankapital. Denna skiktning har också samband med fördelningen av här relevanta risker för inkomstbortfall. Här har bl a

fattigdom och arbetslöshet båda traditionellt varit mycket vanligare bland arbetare än bland tjänstemän. Andra risker har däremot svagare samband med den socioekonomiska skiktningen. Åldrande är människans öde och risken för sjukdom är relevant i alla samhällsklasser. Vi kan anta att betydelsen av välfärdsstatens institutioner för formande av identiteter och socioekonomiskt baserade intressegrupper kommer att vara störst i fråga om ålderdom och sjukdom, risker som delas av alla. Däremot har risken för arbetslöshet, arbetsskada och fattigdom traditionellt varit socialt snedfördelade i sådan grad, att institutioner begränsade till dessa områden sannolikt har mindre betydelse för bildandet av bredbaserade intressegrupper.²² Politikåterkopplingarna från välfärdsstater kan alltså inte antas vara endimensionella eller baserade på antalet bidragstagare.²³ Dessa återkopplingar kan i stället väntas återspegla välfärdsstaternas institutionella strukturer och skapa skillnader mellan länder när det gäller stödet för välfärdsstaten och motstånd mot förändringar.

Vår typologi beskriver fem idealtypiska modeller av socialförsäkringsinstitutioner och bygger på den institutionella strukturen i ålderspensioner och sjukförsäkring. Dessa modeller definieras utifrån tre aspekter av institutionella skillnader, nämligen kriterier för rättighet till ersättning, principer för nivån på ersättningar och former för styrning av programmen.²⁴ Den *behovsprövade modellen* ger vanligen minimiersättningar på grundval av fastställda behov. Den *frivilliga statsunderstödda modellen* organiserar ett ofta stort antal frivilliga sammanslutningar, där rättighet till ersättningar grundas på medlemskapsavgifter

men ersättningarna ofta är ganska låga. Den *statskorporativa modellen* infördes ursprungligen av Bismarck i Tyskland och innebär obligatoriskt medlemskap för den förvärvsarbetande befolkningen i yrkesmässigt segmenterade försäkringsorgan, där ersättningarna är klart relaterade till tidigare inkomst men villkor och finansiering skiljer sig åt mellan försäkringsorganen.

Till skillnad från de andra modellerna styrs de statskorporativa försäkringsorganen gemensamt av valda representanter för arbetsgivare och anställda.²⁵ Grundtrygghetsmodellen med William Beveridge som sin bäst kände talesman är universalistisk och inkluderar alla försäkrade i samma program men ger enhetliga ersättningar, ofta på ganska låg nivå. Den generella modellen kombinerar Bismarck och Beveridge, inkomstrelatering och universalism. Inom gemensamma institutionella strukturer ger denna modell grundtrygghet till alla medborgare samt klart inkomstrelaterade ersättningar till alla förvärvsarbetande. Dessa institutionella modeller har ofta växt fram i intensiva konflikter mellan socioekonomiska intressegrupper och olika politiska inriktningar (Korpi 2001).

Socialförsäkringsinstitutionerna kan alltså antas vara inbäddade i omfattande sociala sammanhang och maktstrukturer. Men där de existerar kan vi anta att institutionerna förmedlar och förstärker effekterna av de kontexter i vilka de är inbäddade. Vår hypotes är att på längre sikt kommer grundtrygghetsinstitutioner att skapa en splittring mellan arbetare och medelklasserna. Detta beror på att grundtrygghetsprogrammen har relativt låga ersättningsnivåer som inte räcker till för att bevara den invanda levnadsstandarden

hos de bättre ställda skiktens, som därför kan väntas skaffa sig olika typer av privata lösningar. Medan arbetarna främst kommer att lita till de offentliga programmen kommer mellanskikten att skaffa sig mer eller mindre välutvecklade privata lösningar. De kan därför väntas ge ett svagare stöd till offentliga program som för dem bara är av marginell betydelse. Behovsprövade program kommer därtill att skapa en splittring inom arbetarklassen, där de fattigaste skiljs ut från de bättre ställda arbetarna.

Med sina klart inkomstrelaterade program kommer däremot de statskorporativa och generella institutionerna att minska medelklassernas behov av separata lösningar och tenderar att pressa ut privata försäkringsformer så att såväl mellanskikten som arbetarna främst kommer att förlita sig på de offentliga programmen och därför att bilda potentiella baser för stöd till dessa program. Dessa två modeller för däremot in medelklasserna till mycket olika sammanhang. I den statskorporativa modellen ingår de försäkrade i olika typer av yrkesbaserade program, där villkor, finansiering och ersättningar är olika för olika program och varje program styrs av representanter för anställda och arbetsgivare i ett juridiskt sett privat-offentlig kontext. Därigenom kommer denna socialförsäkringsmodell att skapa separata organiserade intressegrupper kapabla och villiga att försvara

Även om vissa ändringar i socialförsäkringarna kan ses som omstruktureringar, menar vi att de ändringar vi här observerat kan beskrivas som nedskärningar.

sina speciella intressen.

I den generella modellen kommer medelklasserna däremot in i ett mycket mera heterogent sammanhang i universella program som omfattar alla medborgare. I en sådan kontext måste intressen aktiveras utifrån, främst genom politiska partier. Dessa två typer av institutioner kan därför få olika roller och ha olika konsekvenser under expansion och under åtstramning.

Eftersom pensioner och sjukförsäkring täcker risker som är tämligen jämnt fördelade bland alla socioekonomiska kategorier kan vi vänta oss att den institutionella strukturen för dessa båda program kommer att vara viktigast för politikåterkoppling under välfärdsstatens utveckling. Dessa två program har samma typ av institutionell struktur i alla utom i fyra av våra länder. I dessa fyra länder (Nederländerna, Nya Zeeland, Schweiz och USA) utgår vi från pensionsprogrammen för att bestämma dominerande institutionell typ.²⁶

Arbetskadeförsäkring och arbetslöshetsförsäkring täcker risker som traditionellt har varit koncentrerade till arbetare, men som ovan nämnts spelar dessa program olika sociopolitiska roller. Här måste man också komma ihåg att under senare decennier har arbetskadeprogrammen i många länder samordnats med sjukförsäkringen. Genom sin relevans för reservationslöner och maktrelationer på arbetsmarknaden framstår arbetslöshetsförsäkringen som det mest troliga målet för nedskärningar. På grund av de socialt snedfördelade riskerna för arbetslöshet är arbetslöshetsförsäkringen också det program som kan väntas ha det mest begränsade samfälligheten för sitt försvar.

Vad gäller de möjliga drivkrafterna bakom åtstramningar kommer vi här att pröva kärnhypotesen i det nypolitiska perspektivet att de traditionella politiska partierna på det hela taget är utan betydelse för omfattningen av nedskärningar.²⁷ Samtidigt kommer vi också att beakta andra faktorer av betydelse för nedskärningar.

Av potentiell betydelse här är olika ekonomiska faktorer. Bland internt genererade faktorer för vi in arbetslöshetsnivån och offentlig budgetbalans. Flera författare har pekat på relevansen av antalet konstitutionella vetopunkter där regeringens försök att förändra socialpolitiken kan möta motstånd (Bonoli 2001; Huber och Stephens 2001; Immergut 1992) och sådana indikatorer tas med här.²⁸

Utöver dessa endogena faktorer kan också faktorer med anknytning till ländernas externa relationer sätta tryck på att införa olika inrikespolitiska åtstramningar. För att fånga olika aspekter av globalisering tar vi här med indikatorer på avreglering av restriktioner för handel och för kapitalrörelser över gränserna (Quinn 1997). Andra relevanta mått på internationella ekonomiska relationer gäller handelsbalans, kapitalbalans och export-importberoende mått som storleken av export och import i förhållande till BNP. Påminnande om evolutionärt tänkande har Flora (1986) hävdats att välfärdsstaterna kommer att möta en gräns för sin tillväxt. Detta antyder att de största nedskärningarna kan väntas komma i länder som har de mest generösa programmen. När vi testar dessa hypoteser måste vi dock komma ihåg att i komparativa analyser har vi ganska få länder och ofta starkt korrelerade oberoende variabler,

något som gör det svårt att precisera effekterna av enskilda variabler.

The Social Citizenship Indicator Program

Som ovan nämnts har de utgiftsbaserade studierna av välfärdsstaternas utveckling varit värdefulla men har samtidig allvarliga problem, som förstärks när vi ser på åtstramning. Ökande arbetslöshet kommer t ex att öka de sociala utgifterna och därmed täljaren i måttet på välfärdssatsningen samtidigt som minskande tillväxt drar ned tillväxttakten, dvs dess nämnare. Konsekvenserna av en ekonomisk kris kan då komma att framstå som en ökning av välfärdssatsningen.

Vi för här in en ny utgångspunkt för att studera åtstramning genom att belysa nedskärningar i sociala medborgarskapsrättigheter i de fyra stora socialförsäkringsprogrammen med hjälp av preliminära data från *The Social Citizenship Indicator Program (SCIP)*, en databas som är under uppbyggnad och som har krävt en massiv och långvarig arbetsinsats (se Metodologisk bilaga).²⁹ Dessa indikatorer beskriver innehållet i de sociala rättigheter som har lagfästs genom de stora socialförsäkringarna i 18 länder, rättigheter som här har kvantifierats i termer av nettoersättningsnivåer för typhushåll.

De följande analyserna baseras på tre socialförsäkringsprogram som ger ersättning vid kortare avbrott i arbetsinkomster, dvs sjukförsäkring, arbetsskadeförsäkring och arbetslöshetsförsäkring. När vi analyserar nedskärningar har dessa tre program den stora fördelen att lagförändringar

får ett ganska snabbt genomslag i regelverket för ersättningar, något som gör det lättare att studera förändringar och knyta nedskärningar till politiska beslut.³⁰ Dessa tre program är också centrala för kortsiktig offentlig budgetbalans och kan väntas komma i blickpunkten när underskotten ökar.

I dessa program ser vi på nedskärningar i nettoersättningsnivåer. I jämförelse med tidigare studier har vi här en mycket bättre empirisk bas med endimensionella beroende variabler, som underlättar kvantitativa jämförelser mellan länder och har klar validitet och reliabilitet.

Men fast våra beroende variabler är centrala täcker de givetvis inte alla relevanta områden där nedskärningar kan förekomma. I dessa tre program tar vi t ex inte med förändringar i regler om karensdagar, varaktighet, villkor för ersättningar osv. Ändå viktigare är att vi inte ser på områden som sociala tjänster, sjukvård, familjepolitik och behovsprövad socialhjälp. Även om vissa ändringar i socialförsäkringarna kan ses som omstruktureringar menar vi att de som vi här observerat kan beskrivas som nedskärningar.³¹

Den sociala rättighets- nedskärningens konturer

I vilken utsträckning har det gjorts nedskärningar i sociala rättigheter i våra länder när det gäller nettoersättningsnivåer i sjuk-, arbetsskade- och arbetslöshetsförsäkringarna? Vi har beräknat ersättningsnivåer netto (alltså efter skatter och sociala avgifter) för löner på en nivå motsvarande genomsnittliga industriarbetarlöner.

Nettonivåer har beräknats för två typer av hushåll — en ensamstående person och en familj med fyra personer (med en förvärvsarbetande, en hemarbetande och två minderåriga barn). Dessa nivåer har beräknats för två varaktigheter, en kort period (den första veckan efter karensdagar) och en längre period (ett år bestående av 26 veckors ersättning och 26 veckors normala arbetsinkomster). För vart och ett av de tre programmen ser vi här på ett årsgenomsnitt av dessa fyra indikatorer (se Metodologisk bilaga). Minskningar i nettoersättningsnivåer återspeglar åtminstone tre slag av faktorer, nämligen (1) politiska beslut att minska ersättningsnivån, (2) politiska "icke-beslut", dvs. underlåtenhet att höja ersättningen och ersättningstaken för att kompensera för ökningarna i löner, samt (3) införande av beskattning på ersättningsarna. Här måste vi dock också komma ihåg att nettoersättningsnivån också kan påverkas av förändringar i nämnaren, dvs. i löner och i beskattning av inkomster.

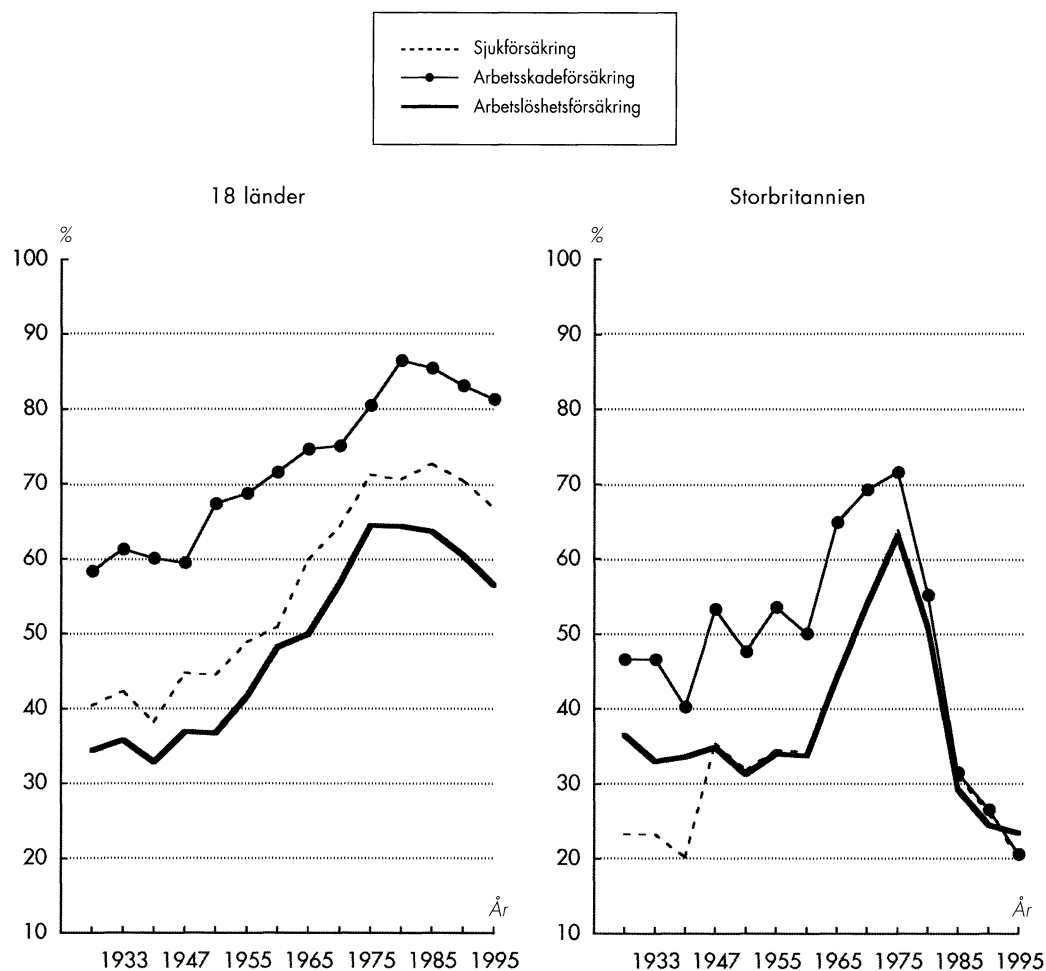
För att sätta in dessa nedskärningar i ett långt tidsperspektiv börjar vi här med att se på utvecklingen av nettoersättningsnivåerna i sjuk-, arbetsskade- och arbetslöshetsförsäkringen under perioden 1930 till 1995. Tar vi ett genomsnitt av existerande program i våra 18 länder ser vi i stort sett samma utvecklingstendens fast på olika nivåer i de tre programmen. Delvis till följd av dess specifika roll i klasstrukturen har arbetslöshetsförsäkringen de lägsta ersättningsnivåerna, medan arbetsskadeförsäkringen har de klart högsta nivåerna och sjukförsäkringen kommer däremellan (Figur 2, vänster). Från 1930 års utgångsnivåer på 35% för arbetslöshet, 40%

för sjukdom och nästan 60% för arbetsskada kommer en lång ökningsperiod fram till 1975–85 upp till omkring 65% för arbetslöshet, 70% för sjukdom och 85% för arbetsskada. Därefter vänds ökningen till en nedgång med nästan 10 procentenheter för arbetslöshet och omkring 5% för sjuk- och arbetsskada.

Dessa genomsnittliga förändringar döljer dock stora skillnader mellan länderna. Detta kan illustreras med Storbritannien, som haft en lång period av konservativt styre inriktad på marknadsliberal politik. Under 1930-talet hade Storbritannien en genomsnittlig nettoersättningsnivå i sjukförsäkringen något över 20%, i arbetslöshetsförsäkringen på 35% och i arbetsskadeförsäkringen på omkring 45% (Figur 2, höger). Införandet av välfärdsstaten med grundtrygghet enligt Beveridges modell ökade ersättningsnivåerna i sjuk och arbetsskadeförsäkringen med ungefär 10 procentenheter.³² Som ett resultat av inkomstrelaterade ersättningar och ökade familjetillägg hade ersättningsnivåerna 1975 stigit till något över 60% i sjuk- och arbetslöshetsförsäkring och till över 70% i arbetsskadeförsäkring. Efter den konservativa Thatcher-regeringens tillträde 1979 föll ersättningsnivåerna drastiskt fram till 1985 och sedan gradvis fram till 1995. I arbetsskadeförsäkringen var ersättningsnivån 1995 på 20%, dvs. mindre än hälften av nivån 1930. I arbetslöshetsförsäkringen med 24% var ersättningsnivån omkring två tredjedelar av 1930 års nivå, medan sjukförsäkringen med 20% var nere på ungefär samma nivå som 1930.

Enligt de mått vi här visat har hade den brittiska välfärdsstaten rullats tillbaka till en nivå

Figur 2: Ersättningsnivåer (netto) i sjuk-, arbetsskade- och arbetslöshetsförsäkring 1930-1995 i 18 länder och i Storbritannien

före efterkrigstidens stora reformer, till samma eller lägre nivåer än som gällde 1930. Detta pekar på en radikal förändring av en utvecklade välfärdsstat, en förändring genomförd av en konservativ regering inom en konstitutionell ram med få vetopunkter och i en omgivning med en märkbart försvagade Labour och en starkt tillbaka-pressad fackföreningsrörelse. Nedskärningarna

i socialförsäkringarna i kombination med mass-arbetslöshetens återkomst pekar på att när Pierson (1994, s 161) drog slutsatsen att "fastän tillbucklad förblir den brittiska välfärdsstaten intakt" var den klart förhastad när det gäller socialförsäkringarna och arbetslösheten även om de kunde detta gälla för den offentliga hälsovården. Piersons förhastade slutsats återspeglar

ett pionjärstadium in åtstramningsanalyserna med problematiska empiriska data och en snäv definition av välfärdsstat.³³

De data vi ovan redovisat avser nettoersättningsnivåer för åren 1975, 1980, 1985, 1990 och 1995 i vart och ett av de tre olika socialförsäkringsprogrammen. I de kausala analyserna sammanfattar vi i det följande för varje land ersättningsnivåernas förändringar i dessa program med tre olika indikatorer som avspeglar olika aspekter av nedskärningar. Dessa indikatorer avser (1) minskning i de tre programmen som nedgång fram till 1995 från toppnivån under något av observationsåren 1975–90, (2) minskning i *vart och ett* av de tre programmen definierad som en händelse mellan två på varandra följande observationsår, och (3) minskning i *åtminstone ett av de tre* programmen definierad som en händelse mellan två på varandra följande observationsår. Den tredje indikatorn kommer att användas för händelsehistorisk analys. I Australien, Kanada och USA är ersättningarna i arbetsskadeersäkringen bestämda på delstatlig nivå. Förändringar i dessa program är därför svåra att sätta i samband med beslutsfattandet på nationell nivå och utesluts därför från kausalanalyserna. I USA bestäms också nivån i arbetslöshetsförsäkringen på delstatlig nivå men beslut om beskattningar av ersättningarna har tagits på federal nivå. USA saknar också ett nationellt program för sjukpenning. För USA:s del kan vi här därför bara ta med arbetslöshetsförsäkringen.

För en första översikt av nedskärningar i nettoersättningsnivåer från 1975 fram till 1995 visar vi i Tabell 1 utfallet för vår första indikator, dvs. minskning fram till 1995 från

föregående toppnivå i vart och ett av de tre programmen efter landets typ av dominerande socialförsäkringsinstitutioner.³⁴ I medeltal har de största nedskärningarna kommit i länder som domineras av grundtrygghetsinstitutioner. Här leder Storbritannien, följd av en grupp länder bestående av Irland, Nya Zeeland och Danmark.³⁵ Också Nederländerna har gjort avsevärda nedskärningar i alla tre program medan Kanada har gjort nedskärningar av samma storlek i sjuk- och arbetslöshetsförsäkringen. I USA gjordes en stor nedskärning i arbetslöshetsförsäkringen genom ett federalt beslut att beskatta ersättningarna. I Schweiz finner vi inga nedskärningar, delvis till följd av att införda nedskärningar kompenseras med höjningar fram till 1995. I behovsprövade Australien har ersättningarna minskat betydligt i de två program vi här ser på, alltså sjuk- och arbetslöshetsförsäkringen..

I de statskorporativa länderna ser vi ett distinkt mönster. Frankrike, Italien, Tyskland och Österrike visar inga eller bara begränsade nedskärningar i sjuk- och arbetsskadeersättningarna medan arbetslöshetsersättningen har skurits ned. I Belgien gjordes nedskärningar inte bara i arbetslöshetsförsäkringen utan också i sjukförsäkringen. Nedskärningarna i arbetslöshetsersättningen var stora också i Italien men mindre i Frankrike, Tyskland och Österrike. I Japan har alla tre program varit praktiskt taget oförändrade. Bland länderna med den generella modellen finner vi ganska stora nedskärningar i Sverige och Finland medan Norge bara har dragit ned arbetslöshetsersättningen. Nedskärningarna i Sverige är av ungefär samma storleksordning som i Nederländerna.

Tabell 1: Nettoersättningsnivåer (%) 1975 och största nedgång (i procentenheter) fram till 1995 från tidigare toppnivå i sjuk-, arbetsskada- och arbetslöshetsförsäkring i 18 länder efter dominerande typ av socialförsäkringsinstitutioner.

Dominerande typ av socialförsäkringsinstitution	Land	Socialförsäkringsprogram					
		Sjukdom		Arbetsskada		Arbetslöshet	
		Nivå	Nedgång	Nivå	Nedgång	Nivå	Nedgång
Behovsprövad	Australien	48.4	-10.1 ^a	-	-	48.4	-10.1 ^a
Grundtrygghet	Kanada	62.9	-15.4 ^a	-	-	72.7	-13.1 ^a
	Danmark	74.7	-21.4 ^b	74.7	-21.4 ^b	81.9	-24.5 ^a
	Irland	56.3	-33.5 ^c	64.0	-31.5 ^c	56.3	-34.9 ^c
	Nederländerna	84.7	-14.7 ^b	84.7	-14.7 ^b	81.6	-13.2 ^b
	Nya Zeeland	57.5	-34.7 ^c	94.3	-16.0 ^a	57.5	-25.0 ^a
	Schweiz	77.4	0.0	80.3	0.0	55.7	0.0
	Storbritannien	63.4	-43.1 ^a	71.6	-51.3 ^a	63.4	-39.9 ^a
	USA	-	-	-	-	59.8	-12.8 ^a
Statskorporativ	Österrike	99.2	-4.6 ^c	100.0	-3.4 ^c	47.4	-10.1 ^c
	Belgien	91.9	-9.3 ^a	100.0	-3.7 ^a	76.0	-28.1 ^b
	Frankrike	55.7	-6.8 ^a	66.8	0.0	41.1	-7.2 ^c
	Tyskland	100.0	0.0	100.0	0.0	74.3	-6.4 ^a
	Italien	68.1	0.0	74.1	0.0	66.8	-23.8 ^b
	Japan	68.9	0.0	68.9	0.0	67.1	-1.0 ^c
Generell	Finland	86.1	-10.3 ^d	100.0	0.0	59.1	-5.0 ^d
	Norge	55.0	0.0	55.0	0.0	73.5	-10.0 ^a
	Sverige	90.3	-13.8 ^c	92.6	-21.8 ^c	77.1	-7.3 ^d

Toppnivå: a= 1975, b= 1980, c= 1985, d= 1990

I analysen av potentiella orsaksfaktorer börjar vi med att använda vår andra indikator som mäter nedskärningar som händelser inom vart och ett av de tre programmen. Med utgångspunkt i nettoersättningsnivåerna i varje land och för varje år har vi definierat *händelser som nedskärningar* mellan två på varandra följande observationsår. Utifrån tillgänglig information har vart och ett av dessa händelser bestämts till ett visst år och till en viss regering. Vi är här intresserade av nedskärningar i ersättningsnivåer som bottnar i politiska beslut men som ovan nämnts påverkas nettoersättningsnivåerna också av förändringar i löner och i beskattning av löner samt av mätfel. Därtill kommer att mindre förändringar är svåra att härleda till politiska beslut.

Vi kommer därför här att fokusera på händelser som innebär åtminstone 10 procentenheters fall i ersättningsnivåer och som därför kan ses som stora nedskärningar. För alla tre program och alla 18 länder får vi på det sättet sammanlagt 37 stora nedskärningar. Dessa händelser har kopplats till olika kategorier av de oberoende variablerna med avseende ekonomisk kontext, välfärdsstatliga institutioner, konstitutionella vetopunkter och globalisering. Antalet land-år under risk i vart och ett av dessa kategorier har beräknats. Eftersom observationerna här avser länder kan de inte betraktas som oberoende och de potentiella orsaksfaktorerna kan antas vara ganska starkt korrelerade. Vi har därför valt att analysera data i termer av antalet nedskärningar per 100 land-år under risk i vart och ett av dessa kategorier i alla 18 länder.

För att specificera betydelsen av konfessionella partier samt den statskorporativa och

den generella modellen, alla koncentrerade till Europa, ser vi också på resultaten för de 13 europeiska länderna.

För att karakterisera den ekonomiska kontext där regeringarnas beslutsfattande äger rum har vi använt variabler som direkt eller indirekt fångar interna och externa ekonomiska tryck på regeringarna (se ovan). Eftersom risken för nedskärningar kan antas vara påverkad inte bara av den ekonomiska situationen under det år då beslutet fattas utan också av situationen under de närmast föregående åren ser vi här på treårs vägda medelvärden (Tabell 2A).³⁶

I alla 18 länder och i Europa är en ökande arbetslöshet kopplad till en klart ökande risk för nedskärningar.³⁷ Budgetbalanserna har varit negativa under fyra femtedelar av land-åren men dock i mindre utsträckning under vänsterregeringar, något som troligen återspeglar skillnader i nivån på arbetslöshet. Medan land-år med de allra bästa budgetbalanserna klart har haft den lägsta risken för nedskärningar är denna risk högst för år med en mellannivå av budgetbalansproblem.

Återigen ser vi tecken på att de olika typerna av dominerande socialförsäkringsinstitutioner har olika risker för nedskärningar. Ser vi på de tre vanligaste typerna av institutioner finner vi den högsta risken för grundtrygghetsinstitutioner medan den generella modellen bildar en mellankategori och de lägsta riskerna kommer i den statskorporativa modellen. I behovsprövade Australien har man som ovan noterats gjort nedskärningar i sjuk- och arbetslöshetsförsäkringen men inte så att de här definieras som stora nedskärningar. Den potentiella relevansen

Tabell 2: Antal stora nedskärningar i ersättningsnivåer per 100 land-år under risk i tre socialförsäkringsprogram 1975-1995 i 18 länder och i Europa efter ekonomiska, institutionella och politiska förhållanden.

Panel A			
Oberoende variabler och kategorier	18 länder	Europa	
Arbetslöshetsnivå ^a	Låg	0.3	0.4
	Medel	4.1	3.7
	Hög	6.9	7.8
Offentlig budget-balans ^a	Bäst	1.0	0.9
	Medel	6.8	7.1
	Sämst	4.7	5.6
	Institutionell typ	Behovsprövad	0.0
Grundtrygghet		6.2	6.7
Statskorporativ		1.4	1.7
Generell		3.3	3.3
Konstitutionella vetopunkter	Ingen	6.9	7.0
	Medel	2.1	2.5
	Hög	1.4	0.8
	Avreglering kapitalrörelse ^a	Låg	0.8
Medel		4.3	3.8
	Hög	5.2	5.5
	Avreglering handel ^a	Låg	2.7
Medel		4.1	4.7
	Hög	4.4	4.1
	Export/Import som % av BNP ^a	Låg	1.4
Medel		4.6	4.7
	Hög	4.7	4.4
	Regeringens sammansättning	Vänster	1.6
Konfessionell		4.0	4.0
Ersättningsutgångsnivå	Sekulär center-höger	5.2	7.0
	Låg	5.6	4.6
	Medel	2.7	4.6
	Hög	2.8	3.0

Tabell 2 : Panel B			
Oberoende variabler och kategorier		18 länder	Europa
<i>Typ</i>	<i>Regeringens sammansättning</i>		
Behovsprövad och grundtrygghet	Vänster	3.0	2.0
	Konfessionell	5.9	5.9
	Sekulär center-höger	6.9	9.9
Statskorporativ	Vänster	0.7	0.7
	Konfessionell	1.9	1.9
	Sekulär center-höger	1.7	3.0
Generell	Vänster	1.1	1.1
	Konfessionell	12.3	12.3
	Sekulär center-höger	5.8	5.8
<i>Offentlig budgetbalans^a</i>	<i>Regeringens sammansättning</i>		
Bäst	Vänster	0.9	0.9
	Konfessionell	0.6	0.6
	Sekulär center-höger	1.2	1.0
Medel	Vänster	1.3	1.4
	Konfessionell	4.4	4.4
	Sekulär center-höger	13.0	17.7
Sämst	Vänster	3.0	1.3
	Konfessionell	5.1	5.1
	Sekulär center-höger	5.5	9.7
<i>Arbetslöshetsnivå^a</i>	<i>Regeringens sammansättning</i>		
Låg	Vänster	0.2	0.2
	Konfessionell	0.8	0.8
	Sekulär center-höger	0.3	0.6
Medel	Vänster	3.2	1.7
	Konfessionell	1.8	1.8
	Sekulär center-höger	6.2	7.5
Hög	Vänster	1.9	2.6
	Konfessionell	7.4	7.4
	Sekulär center-höger	9.3	10.9
<i>Konstitutionella vetopunkter</i>	<i>Regeringens sammansättning</i>		
Inga	Vänster	2.3	1.0
	Konfessionell	9.7	9.7
	Sekulär center-höger	9.8	11.4
Medel	Vänster	1.4	1.4
	Konfessionell	2.4	2.4
	Sekulär center-höger	2.7	4.0
Hög	Vänster	0.5	0.9
	Konfessionell	0.6	0.6
	Sekulär center-höger	2.1	1.1
<i>Ersättningsutgångsnivå</i>	<i>Regeringens sammansättning</i>		
Låg	Vänster	2.5	1.1
	Konfessionell	6.5	6.5
	Sekulär center-höger	7.2	10.2
Medel	Vänster	1.6	1.7
	Konfessionell	3.6	3.6
	Sekulär center-höger	2.8	3.9
Hög	Vänster	0.9	0.9
	Konfessionell	2.6	2.6
	Sekulär center-höger	5.3	6.4

Tabell 2 : Panel C				
Oberoende variabler och kategorier		18 länder	Europa	
<i>Avreglering av kapitalrörelser^a</i>	<i>Regeringens sammansättning</i>			
	Låg	Vänster	1.2	1.3
		Konfessionell	0.0	0.0
		Sekulär center-höger	0.6	1.8
	Medel	Vänster	1.5	0.4
		Konfessionell	4.7	4.7
		Sekulär center-höger	7.3	7.5
	Hög	Vänster	2.3	2.3
		Konfessionell	3.6	3.6
	Sekulär center-höger	7.4	8.8	
<i>Avreglering av handel^a</i>	<i>Regeringens sammansättning</i>			
	Låg	Vänster	0.5	0.5
		Konfessionell	5.0	5.0
		Sekulär center-höger	2.8	4.7
	Medel	Vänster	3.0	2.3
		Konfessionell	7.9	7.9
		Sekulär center-höger	4.4	7.2
	Hög	Vänster	0.0	0.0
		Konfessionell	1.2	1.2
	Sekulär center-höger	7.4	8.7	
<i>Export/Import som % av BNP^a</i>	<i>Regeringens sammansättning</i>			
	Låg	Vänster	0.4	0.6
		Konfessionell	1.3	1.3
		Sekulär center-höger	1.9	3.3
	Medel	Vänster	1.1	1.1
		Konfessionell	1.8	1.8
		Sekulär center-höger	7.9	8.7
	Hög	Vänster	3.0	1.6
		Konfessionell	5.5	5.5
	Sekulär center-höger	5.9	6.6	

^a Vägd lag (t = 1; t-1 = 0.5; t-2 = 0.25)

av konstitutionella vetopunkter indikeras av att den klart högsta risken för nedskärningar finns i länder utan vetopunkter. Dock har länder med det högsta antalet vetopunkter bara något lägre risker än länderna på mellanivån.

När det gäller globalisering och yttre ekonomiskt tryck finner vi de lägsta riskerna för nedskärningar för låga nivåer i fråga om avreglering av kapitalrörelser och handel men små skillnader när det gäller mellan och höga nivåer. Nivåerna på handelsbalans och kapitalbalans visar inga urskiljbara trender och är därför inte med i tabellerna. Där beroendet av export och import är lågt är risken för nedskärning lägst men vi ser inga skillnader när det gäller mellan och höga nivåer.

För att pröva den nypolitiska kärnhypotesen att nedskärningarna på det hela taget inte påverkats av partipolitik undersöker vi sambandet mellan regeringarnas politiska sammansättning och riskerna för nedskärningar. Här skiljer vi på tre traditionella partikategorier, nämligen vänster, konfessionella och sekulära center-höger partier. Eftersom många länder haft koalitionsregeringar har vi också sett på betydelsen av statsministerns partitillhörighet, men får liknande resultat som i de här redovisade tabellerna. Dessa data visar att deltagandet i stora nedskärningar har varit klart lägst för vänsterpartier och högst för sekulära center-höger partier med de konfessionella partierna någonstans däremellan.

Eftersom vi här definierar nedskärningar i absoluta termer kan stora nedskärningar statistiskt sett väntas komma oftare i länder med höga än i länder med låga utgångsnivåer. Denna omständighet för in en potentiell komplikation i prövningen

av några av våra hypoteser. Som ovan nämnts kan vi enligt hypotesen om en tillväxtgräns för välfärdsstater vänta oss mera nedskärningar i länder med de högsta utgångsnivåerna än i länder med redan låga nivåer. Dessutom kommer de statskorporativa och generella modellerna att ha högre utgångsnivåer än grundtrygghetsmodellen och den behovsprövade modellen. Samtidigt är konfessionella partier och vänsterpartier vanligen kopplade till högre utgångsnivåer än sekulära center-högerpartier.³⁸ För att belysa betydelsen av skillnader i utgångsnivåer har vi trikotomiserat utgångsnivåerna för de olika åren 1975–90 i hög, medel respektive låg nivå. Mot förmodan visar det sig att i alla 18 länder är risken för nedskärningar högst i länder med de lägsta utgångsnivåerna och att i Europa har medel och låga utgångsnivåer något högre risk än den högsta utgångsnivån. Hypotesen om en ökningsgräns får alltså inte stöd. Resultatet pekar på att om initialnivåerna har någon betydelse kommer de snarast att minska sambanden vid prövningen av hypoteserna om effekterna av socialförsäkringsinstitutioner och politiska partier.

När vi ser på samspelet mellan dominerande socialförsäkringsinstitutioner och regerings-sammansättning finner vi såväl i alla 18 länder som i Europa att oberoende av institutionell modell har vänsterpartierna de lägsta riskerna för nedskärning (Tabell 2, B) För alla tre partityper tenderar den statskorporativa modellen att ha de lägsta riskerna. Särskilt i Europa tenderar de sekulära center-högerpartierna att ha högre risk för nedskärningar i sammanhang med grundtrygghetsinstitutioner än när de finns inom i den generella modellen. I både Finland och Sverige

förde de drastiska ökningarna i arbetslöshet och krisen i de offentliga finanserna i början av 1990-talet till att olika regeringar gjorde nedskärningar, men nedskärningar större än 10% gjordes bara av center-höger koalitioner (Kautto 2000; Palme och Wennemo 1998). I Europa har de konfessionella partierna haft höga risker i samspel med grundtrygghetsinstitutioner, men den största risken i samband med generella modellen. Den senare observationen återspeglar att i de tre nordiska länderna med den generella modellen har de små konfessionella partierna bara regerat i koalition med sekulära center-högerpartier.

Samspelet mellan regeringssammansättning och offentlig budgetbalans visar att alla partier har haft de lägsta riskerna vid positiva balanser. I alla 18 länder är vänsterpartiernas risk för nedskärningar något högre där budgetbalansen har varit sämst, men i Europa ser vi inte ett sådant samband. Sekulära center-högerpartier har högre risker vid de sämsta budgetbalansen men den högsta riskerna vid en mellannivå i fråga om budgetbalanser.³⁹ Också konfessionella partier har högre risker när obalansen är hög eller på en mellannivå men skillnaden mellan dessa två nivåer är liten. När arbetslöshetsnivån är låg ser vi inga större skillnader mellan partierna. Med hög arbetslöshet har sekulära center-högerpartier de högsta för nedskärningar för nedskärning medan vänsterpartierna har de lägsta riskerna.

På mellannivåer av arbetslöshet är skillnaderna mellan konfessionella och vänsterpartier små medan sekulära center-högerpartier åter visar de högsta riskerna. I samspelet mellan vetopunkter och partifärg har både konfessionella partier och center-högerpartier de klart högsta riskerna för

nedskärningar där det saknas vetopunkter, men för vänsterpartierna finns det inga klara samband med antalet vetopunkter. När det gäller utgångsnivåer på ersättningarna ser vi att på alla nivåer har vänsterpartierna klart lägre risk för nedskärningar än konfessionella partier och särskilt center-högerpartier.

Går vi över till att se på samspelet mellan regeringssammansättning och avregleringar av handel och av kapitalrörelser finner vi för alla partier låga risker vid låga nivåer på avreglering (Tabell 2, C). För vänsterpartierna förblir risken låg också vid ökande avreglering. Vid medel och hög avregleringsnivå för kapitalrörelser ökar risken för nedskärning för konfessionella partier och särskilt för sekulära center-högerpartier. Ökande avreglering av handel har små effekter för vänsterpartier men ökar risken för sekulära center-högerpartier medan de konfessionella partierna har de högst riskerna vid en medelnivå på avreglering. När det gäller export-importberoende finns det återigen föga samband för vänsterpartier medan sekulära höger-vänsterpartier hade de högsta riskerna på medelnivå och de konfessionella partierna på en hög nivå av beroende.

En händelsehistorisk analys kan användas för att ytterligare belysa de här använda oberoende variabelernas samband med risken för nedskärningar. Återigen kommer vi att begränsa antalet oberoende variabler och använda regressionsresultaten främst för att se på riktningen av samband och sannolikheten att de avviker från noll. Ganska ofta har beslut om nedskärningar gällt mer än ett av våra tre program. Som beroende variabel tar vi nu vår tredje indikator, som

Tabell 3: Estimat från intensitetsregressioner av risker för stora nedskärningar i nettoersättningsnivåer 1976-1995 i 18 länder och i Europa.

Panel A				
Modell	18 länder		Europa	
	Relativ risk	t	Relativ risk	t
Arbetslöshet ^a	1.108	2.99**	1.149	2.67**
Konstant	0.002	-11.0	0.000	-7.69
Landets budgetbalans ^a	0.693	-1.93*	0.623	2.31**
Konstant	0.020	-7.4	0.029	-6.5
Institutionell modell	0.444	-1.71	0.365	-1.95*
Konstant	0.010	-15.9	0.014	-12.0
Vetopunkter	0.581	-1.74	0.642	-1.14
Konstant	0.011	-14.41	0.011	-13.0
Avreglering kapital ^a	0.959	-1.11	0.970	-0.73
Konstant	0.007	-21.5	0.008	-18.5
Avreglering handel ^a				
Konstant	1.060	0.44	0.958	-0.31
	0.003	-3.42	0.013	-2.59
Export/Import andel ^a				
Konstant	1.019	2.25*	1.016	1.54
	0.002	-10.5	0.003	-7.98
Utgångsnivå i ersättningar				
Konstant	0.814	-0.74	0.638	-1.47
	0.010	-7.96	0.021	-5.85
Vänster i regeringen				
Konstant	0.136	-2.33*	0.045	-2.59**
	0.011	-16.9	0.017	-13.87
Konfessionella i regeringen				
Konstant	1.342	0.38	0.988	-0.01
	0.007	-17.7	0.008	-13.9
Sekulär center-höger i regeringen				
Konstant	3.229	2.09*	7.141	2.91**
	0.004	-13.2	0.003	-12.3

Tabell 3: Panel B				
Modell	18 länder		Europa	
	Relativ risk	t	Relative risk	t
Vänster i regeringen	0.172	-2.04*	0.069	-2.18*
Arbetslöshet ^a	1.092	2.56**	1.074	1.82
Konstant	0.003	-9.55	0.006	-7.51
Vänster i regeringen	0.144	-2.19*	0.046	-2.39*
Landets budgetbalans ^a	0.732	-1.65	0.690	-1.78
Konstant	0.027	-6.7	0.044	-5.5
Vänster i regeringen	0.156	-2.17*	0.052	-2.39*
Institutionell modell	0.521	-1.42	0.534	-1.21
Konstant	0.015	-13.6	0.023	-10.1
Vänster i regeringen	0.114	-2.59*	0.049	-2.64**
Vetopunkter	0.510	-2.19*	0.605	-1.40
Konstant	0.021	-11.33	0.023	-10.29
Vänster i regeringen	0.134	-2.28*	0.043	-2.58**
Avreglering kapital ^a	0.966	-0.87	0.974	-0.61
Konstant	0.011	-16.9	0.016	-13.7
Vänster i regeringen	0.136	-2.32*	0.042	-2.63*
Avreglering handel ^a	1.005	0.04	0.915	-0.68
Konstant	0.011	-2.91	0.050	-1.89
Vänster i regeringen	0.112	-2.43*	0.044	-2.58**
Export/Import andel ^a	1.019	2.40*	1.014	1.38
Konstant	0.004	-9.93	0.007	-6.91
Vänster i regeringen	0.141	-2.26*	0.051	-2.46*
Utgångsnivå i ersättningar	0.930	-0.25	0.758	-0.90
Konstant	0.013	-7.43	0.029	-5.31

Not: I 18 länder 360 land-år. Antal nedskärningar = 19. I Europa 260 land-år,

Antal nedskärningar = 15

Signifikans nivå: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$ (Alla konstanter signifikanta)

^a Vägd lag (t= 1; t-1= 0.5; t-2= 0.25)

återspeglar stora nedskärningar i åtminstone ett av de tre programmen mellan två observationsår. Antalet stora nedskärningar blir nu 19 i alla våra 18 länder och 15 i de europeiska länderna. Vi estimerar intensitetsregressioner för upprepade händelser baserade på en exponentiell modell med konstant risknivå.⁴⁰

För alla 18 länder ökar riskerna för nedskärningar med stigande arbetslöshetsnivå och är signifikant på konventionella signifikansnivåer (Tabell 3, A). Med bättre balans i den offentliga budgeten minskar riskerna för nedskärningar signifikant. Effekterna av dominerande socialförsäkringsinstitutioner (enligt resultaten i Tabell 2 trikotomiserade som statskorporativa, generella eller övriga modeller) visar förväntad riktning på sambanden med de lägsta riskerna för den statskorporativa och generella modellerna men skillnaderna är signifikanta bara i Europa. Vetopunkter har förväntade negativa effekter men de är inte signifikanta. Effekterna av globalisering avseende avreglering av kapitalrörelser och handel är svaga och går i olika riktningar. Bland alla 18 länder har export-importberoendet en förväntad negativ effekt men den är inte signifikant i Europa. Utgångsnivåerna på ersättningarna har inte signifikanta effekter och ett oväntat negativt tecken. Vänsterpartier i regeringarna har de förväntade negativa effekterna och de är signifikanta i alla 18 länder och i Europa. Sekulära centerhögerpartier har en förväntad positiv effekt på risken för nedskärningar som också är signifikanta i båda länderkategorierna. Koefficienten för konfessionella partier är nära noll, vilket betyder att dess effekter ligger någonstans mellan effekterna för vänsterpartier och center-högerpartier.

När vi kombinerar vänsterpartier i regeringen med arbetslöshet, förblir vänsterns koefficienter negativa och signifikanta i båda länderkategorierna och arbetslösheten har kvar sitt positiva tecken men är inte signifikant i Europa (Tabell 3, B). Med regeringarnas vänsterandel och budgetbalans i ekvationerna behåller båda sitt positiva tecken men bara vänsterfaktorn är signifikant. Detta gäller också när vi ser på vänsterpartier i regeringarna tillsammans med socialförsäkringsinstitutioner. Tillsammans med vetopunkter förblir effekten av vänster i regeringarna signifikant i båda länderkategorierna medan vetopunktsvariabeln bara är signifikant bland alla 18 länder. När vi kombinerar vänster i regeringar med de två indikatorerna på globalisering förblir den politiska variabeln signifikant medan effekterna av avreglering är svaga och har olika tecken. Tillsammans med export-importberoende förblir effekten av vänsterregering signifikant medan den positiva effekten av beroende bara är signifikant bland alla 18 länder. När vi kombinerar vänsterregering med ersättningarnas utgångsnivå förblir den politiska variabeln signifikant negativ medan utgångsnivåerna tycks ha föga betydelse.

Diskussion

Genom fokusering på deras roll för åtstramningar i välfärdsstaten har vi här belyst den övergripande frågan om vilken betydelse socioekonomisk klass och klassrelaterade partier har i de västliga demokratiernas fördelningsprocesser. Debatten om klassanalysens relevans har ofta fördunklats av skillnader i uppfattningen av begreppet

klass. För många samhällsforskare för termen klass in tankarna på öppna konflikter mellan indragna klassmedvetna kollektiva aktörer, ofta arbetare, med en intern sammanhållning baserad på normer och värderingar. När man inte kan se sådana öppna konflikter ligger diagnosen om klassernas död nära till hands. Här har vi i stället använt klassbegreppet för att beteckna individernas positioner i anställningsförhållanden och på arbetsmarknaden i syfte att avgränsa kategorier av positioner som är relativt lika med avseende på de resurser och möjligheter positionerna erbjuder samt de begränsningar de sätter för aktörerna i intressekonflikter. I det här perspektivet blir det en empirisk fråga i vilken utsträckning skillnaderna i situationens logik hos dessa olika kategorier leder till konflikter, specifika normer och värderingar eller skillnader i livschanser. Likaväl som vi knappast kan tolka frånvaron av starka feministiska rörelser i länder som Saudiarabien som tecken på att i dessa länder saknar genus relevans för struktureringen av livschanserna för män och kvinnor, lika litet kan de relativt fridfulla gatorna i västländernas huvudstäder ses som tecken på att klass, definierad på det här sättet, har förlorat sin betydelse i fördelningskonflikter.

Forskning om åtstramning med utgångspunkt i det nyopolitiska perspektivet har öppnat upp viktiga områden för undersökning av klassiska samhällsvetenskapliga problem om partipolitikens grunder. Vi har pekat på problematiska aspekter när det gäller hur man i det perspektivet har definierat begreppet välfärdsstat och de empiriska mått man har använt, och också fört in klart förbättrade data för att analysera

åtstramning i ett större antal länder. I den här använda ansatsen kan den nuvarande åtstramningen av välfärdsstaten såväl som dess tidigare expansion ses som utfall av fördelningskonflikter under skiftande fördelning av maktresurser mellan de stora intressegrupperna i samhället. Här har nivån på arbetslösheten en nyckelroll, både som ett utfall av fördelningskonflikter och som en ”riskfaktor” för nedskärningar i socialförsäkringsprogrammen.

Våra empiriska data gör det möjligt att analysera åtstramning med utgångspunkt i utvecklingen av några kärnaspekter i sociala medborgarrättigheter, dvs. lagfästa ersättningar i tre socialförsäkringsprogram som ger skydd mot kortvariga inkomstbortfall. Därigenom får vi en endimensionell beroende variabel som är väl lämpad för komparativa och kausala analyser. I försöken att åtskilja de olika effekterna av institutioner, partier, konstitutionella vetopunkter, ekonomisk knapphet och globalisering möter vi dock de svåra problem i landjämförelser, som orsakas av de ofta kraftiga korrelationerna mellan olika oberoende variabler. Den långsiktiga utvecklingen av nettoersättningsnivåer i dessa tre program visar, att den långvariga gradvisa ökningen fram till mitten av 1970-talet inte bara stannat av utan har väntats till en nedgång. Denna ändrade riktning av utvecklingen kan inte tolkas så att utvecklingen nått sina naturliga gränser eftersom de största nedskärningarna vanligen kommit i länder med de redan lägsta ersättningsnivåerna. I stället måste nedgången ses om en klar nedskärning. Men i motsats till den allmänna avvecklingen av den fulla sysselsättningen som var en viktig del av efterkrigstidens välfärdsstat,

kan nedskärningarna i socialförsäkringarna inte beskrivas som ett allmänt återtag. Här finns det stora skillnader mellan länderna och i några av dem har nedskärningarna fått en omfattning som tyder på en kraftig åtstramning. I Storbritannien har tillbakarullningen varit så kraftig, att ersättningsnivåerna nu nått eller passerat bortom trettioårsnivån. Också på Irland, i Danmark och i Nya Zeeland ser vi stora nedskärningar och något mindre betydande i Belgien, Nederländerna och Sverige. Dessa resultat motsäger klart tidigare analyser som kommit fram till att neddragningarna varit få eller betydelselösa.

Som ovan visats har de fulla sysselsättningens försvinnande och nedskärningarna i socialförsäkringarna varit nära relaterade, och kan ses som två aspekter av fördelningskonflikter i omvandlingen av efterkrigstidens samhällskontrakt. I många länder mötte regeringarna av politisk skäl massarbetslöshetens återkomst med försök att bevara en minimistandard bland de arbetslösa genom att underlätta för dem att få ersättning från försäkringar för arbetslöshet, sjukdom och invaliditet eller genom förtidspensioneringar. I länder som Belgien, Danmark och Nederländerna krävde sådana lösningar någon form av omstrukturering men denna omstrukturering behövde inte nödvändigtvis innebära nedskärningar i ersättningsnivåer av det slag vi här tagit som mått på åtstramning.

Globalisering och postindustriell utveckling har påverkat många av de ramar inom vilka fördelningskonflikterna äger rum. Men i en klar kontrast till den nypolitiska hypotesen om de politiska partiernas marginella roll i åtstramningsfasen visar analysen här att sannolikheten

för nedskärningar i signifikant utsträckning har varit förbunden med regeringarnas partipolitiska färg. Risken för stora nedskärningar har varit klart lägre med vänsterpartierna representerade i regeringarna medan motsatsen gäller för de sekulära center-högerpartierna. I analyser av välfärdsstatens expansionsfas har många sett konfessionella partier som jämställda med vänsterpartier när det gäller utökade sociala rättigheter för medborgarna. Här ser vi att de konfessionella partierna snarast har en mellanställning, i Europa med risk för nedskärningar mellan vänsterpartierna och de sekulära center-högerpartierna.

Bland ekonomiska faktorer synes de offentliga budgetunderskotten och nivån på arbetslöshet vara relevanta, dock inte till den grad att de över-skuggar betydelsen av regeringssammansättning. Som ovan diskuterats har budgetunderskotten varit ganska nära korrelerade med ökningen i arbetslösheten. I åtstramningsprocessen synes ekonomisk knapphet därför vara en endogen faktor, en del av själva processen. Tolkningen av export-importberoendets betydelse kompliceras av att ett lågt beroende främst kännetecknar vår åtta största länder, dvs. Australien, Frankrike, Italien, Japan, Kanada, Storbritannien, Tyskland och USA. Som bekant finns det en ganska stark korrelation mellan invånarantal och graden av export-importberoende.

Genom att främst rikta in sig på dem som får ersättning har den nypolitiska ansatsen förbiset de viktiga politikåterkopplingar som kommer från de mycket större kategorierna av riskskyende medborgare, för vilka socialförsäkringarna främst är av betydelse därför att de minskar riskerna

för ekonomiska problem om man drabbas av inkomstbortfall. Politikåterkopplingar från välfärdsstaten kan förväntas återspegla interaktionen mellan institutioner och den socioekonomiska fördelningen av risker och resurser bland medborgarna.

Vad vi här har kallat dominerande socialförsäkringsinstitutioner kan väntas sätta en mall över potentiella skiljelinjer och baser för intresse och identitetsbildning bland medborgarna och därigenom påverka mönstret för deras mobilisering för kollektivt handlande. Detta institutionella perspektiv flyttar fokus från "klasslösa" mottagare av ersättningar till institutioner av relevans för att strukturera medborgarnas definitioner av sina intressen och identiteter längs socioekonomiska linjer. Även om ersättningsmottagande är av relevans, och pensionärer utgör en betydande väljarkategori som, med USA som det främsta exemplet, ofta är representerade av organiserade påtryckningsgrupper, har klienter i andra program varit mycket svåra att organisera, något som är tydligast när det gäller de arbetslösa och mottagare av behovsprövade bidrag.

Vår ansats här uppmärksammar betydelsen av det sätt på vilken välfärdsstatens institutioner strukturerar intressen bland riskundvikande individer. Typologin baserad på välfärdsstatliga institutioner kan bidra till att förklara — i stället för att bara etikettera — strukturella differenser bland länder. Resultaten här pekar på det fruktbara i att belysa effekterna av dessa institutionella skillnader. De statskorporativa välfärdsstaterna har beskrivits som "frusna" (Palier 2000), med undantag av arbetslöshetsförsäkringen en på det hela taget riktig etikett. Inriktningen

på institutionella strukturer pekar på att ett sådant motstånd mot förändringar i stor utsträckning kan antas återspegla att man där organiserat den förvärvsarbetade befolkningen inom separata och självständigt styrda försäkringsinstitutioner baserade på yrkeskategorier och med olika villkor och ersättningar. Dessa yrkesmässigt segmenterade program för alltså samman medborgarna i separata kategorier med relativt homogena intressen, som på grund av deras självständiga administration är ganska lätta att mobilisera till självförsvar.

Under decennierna efter det andra världskrigets slut visade de statskorporativa institutionerna sin uthållighet genom att på det hela taget motstå försök av vänsterpartierna att förändra dem i universell riktning (Korpi 2001). I samband med åtstramningsperioden har i länder som Frankrike, Tyskland och Italien regeringsförslag om nedskärningar mötts av strejker och demonstrationer, som ofta initierats av de fackföreningar som medverkar i administrationen av de olika självständiga organ inom de statskorporativa systemen. Aktörerna där har inte varit mottagare av ersättningar utan i stället i redan organiserade samfälligheter av riskskyende medborgare som försvarat sina särskilda sociala rättigheter.

Den generella modellen för däremot in mellanskikten tillsammans med alla andra medborgare under samma tak. Om den institutionella strukturen i statskorporativa välfärdsstater skapar något som liknar välorganiserade regementen som kan mobiliseras med kort varsel, liknar medborgarna inom den generella modellens institutioner snarare en brokig samling civilister

som behöver externa aktörer, främst politiska partier, för att aktiveras.⁴¹

Under välfärdsstaternas expansionsperiod verkade politiska partier som externa aktörer. Ett resultat av detta var att i jämförelse med den statskorporativa och andra institutionella modeller kännetecknades den generella modellen av i genomsnitt förhållandevis höga ersättningsnivåer och täckningsgrader (Korpi och Palme 1998). Under åtstramningsfasen kan den generella modellens beroende av politiska partier få andra konsekvenser. I den statskorporativa modellen är det relativt lätt för de olika självständiga försäkringsorganen att externalisera trycket från offentliga budgetunderskott. I den generella, modellen som innesluter alla intressegrupper inom samma institutioner, är en sådan externalisering inte möjlig. Dessa två typer av institutioner kan därför få olika motstånd mot nedskärningar.

I det här sammanhanget måste vi dock peka på problemen med kausala tolkningar som skapas av sambanden mellan välfärdsstatens institutioner, partier och konstitutionella vetopunkter. Så är exempelvis i Europa den statskorporativa modellen klart förbunden med starka konfessionella partier. Med undantag av arbetslöshetsersättningen har den statskorporativa modellen haft den lägsta risken för stora nedskärningar. I de två länder som har grundtrygghetsmodellen men starka konfessionella partier — Irland och Nederländerna — har regeringar dominerade av konfessionella partier genomfört stora nedskärningar i alla

program. Detta mönster kan peka på att institutionerna har större betydelse än partierna. Men i Belgien, ett av de statskorporativa länderna, har koalitionsregeringar med konfessionella statsministrar gjort stora nedskärningar inte bara i arbetslöshetsersättningarna utan också betydande neddragningar i andra program, delvis genom att förbigå parlamentet och regera genom dekret. Detta undantag kan återspegla både strukturella och politiska faktorer. I Belgien sammanföll den dramatiska ökningen i arbetslöshet efter mitten av 1970-talet med starkt ökande regionala och språkliga konflikter samt motsättningar mellan fackföreningar och arbetsgivareorganisationer. Ett utfall av dessa spänningar var långvariga

och extremt höga offentliga budgetunderskott samt ökande arbetskraftkostnader i förhållande till landets viktigaste handelspartner.

De konstitutionella vetopunkterna förefaller relevanta men på grund av deras samband med de välfärdsstatliga institutionerna och regeringssammansättningen måste deras specifika roll närmare belysas. Ett exempel är att bland de sex länder som saknar konstitutionella vetopunkter har fyra — Danmark, Irland, Nya Zeeland och Storbritannien — gjort de största neddragningarna men de har också alla en grundtrygghetsmodell. De återstående två, Norge och Sverige, har båda grundtrygghetsmodellen och har gjort färre nedskärningar än de förstnämnda fyra länderna.

För att ytterligare komplicera tolkningarna

**”ryktet om
klassanalysens
död är avsevärt
överdriven”**

har alla länder med den statkorporativa modellen också konstitutionella vetopunkter, men bland dem har endast Tyskland med både federalism och tvåkammersystem mer är en vetopunkt. Det klart högsta antalet vetopunkter finns i Schweiz och USA som delar grundtrygghetsmodellen, något som kan ha varit av betydelse i expansionsfasen, i Schweiz möjligen också för att man senare inte gjort stora nedskärningar.

Man bör notera att vi här inte hävdar att de olika formerna av nypolitik saknar relevans. Det återstår dock för dem som föreslår långtgående tolkningar om åtstramningsfasen att ta fram jämförbara indikatorer på sina viktigaste variabler och att använda dem för att testa sina hypoteser också bortom de fallstudier som hittills har tjänat som deras främsta empiriska baser. För samhällsforskningen är deras hypotes om klasspolitikens död en kärnfråga.

Vår hypotes om den fortsatta relevansen av klass i demokratisk politik inom västländerna grundas på två överväganden. Det ena handlar om skillnader i arten av de maktresurser som aktörer med olika positioner på arbetsmarknaden har tillgång till, särskilt med avseende på i vilken utsträckning deras resurser kan koncentreras till några få aktörer eller kräver brett baserat kollektivt handlande för att öka sin effektivitet. Det andra handlar om de asymmetriska effekter som den politiska demokratin haft för situationens logik i olika socioekonomiska klasser, där den allmänna och lika rösträtten innebar en omvälvning i situationens logik inom politiken men bara modesta förändringar i den logik som råder inom marknadssfären. Välfärdsstater kan ses som utfall av försök att använda politiken

för att påverka utfallet av och betingelserna för fördelningen genom marknaderna. Våra empiriska data pekar på att sådana klasskillnader i situationernas logik blir synliga i regeringarnas politik och förblir relevanta också under välfärdsstatens åtstramning.

Den klassrelaterade politiken skulle kunna upplösas genom förändringar i relationerna mellan klass och parti eller genom förändringar i klasstruktur och människornas värderingar, medan här absolut levnadsstandard framstår som mindre relevant. Som länge påpekats kan förändringar i partiernas strategier och politik ha större effekter på graden av klassröstning än vad förändringar i klasstrukturen har (Korpi 1983, s 107–09; Sartori 1969). Evans (1999b) hävdar att det är svårt att finna belägg för drastiska förändringar i klassröstning i västländerna. Men om t ex globaliseringen av kapitalrörelser leder till en minskning av regeringarnas kapacitet att handskas med ekonomiska problem inom länderna kan detta minska rationaliteten i röstning. I Europa kan den ökande betydelsen av övernationella institutioner som den Europeiska monetära och ekonomiska unionen (EMU) samt Maastrichtpakten om ekonomisk stabilisering komma att få liknande konsekvenser.

Om socioekonomisk klass skall förlora sin potentiella roll för att strukturera fördelningskonflikter och deras utfall måste relevansen av arbetslivet och av medborgarnas positioner i anställningsrelationer undermineras genom en utslätning av klasskillnader i resurser eller överskuggas av icke-materiella livsvärden. Jämförande studier av långsiktiga förändringar i social rörlighet pekar dock inte på klart ökande tendenser i

social fluiditet mellan socioekonomiska klasser (Erikson och Goldthorpe 1992).

Också med ökande materiell standard kan relativa positioner fortfarande vara viktiga. Mot bakgrund av de senaste decenniernas drastiskt ökande arbetslöshet och i många länder också starkt ökande inkomstjämlighet är det troligt, att den materiella livsbasen förblir central för flertalet medborgare. Talesmännen för postmaterialism har hävdat att det nu sker viktiga värderingsförändringar. Men arbetslivet är viktig inte bara för materiella värden. I arbetslivet skiktas medborgarna också med avseende på faktorer som prestige, status och möjligheter till självförverkligande, värden som ofta ses som postmoderna. Därför synes fördelningskonflikter skapade på arbetsmarknaden och i anställningsrelationer fortfarande vara grundläggande för flertalet medborgare. Med en parafra på ett uttalande av en stor amerikansk författare, Mark Twain, drar vi slutsatsen att — återigen — är ryktet om klassanalysens död avsevärt överdriven.

Metodologisk bilaga

Den databas vi använt, *The Social Citizenship Indicator Program (SCIP)*, är under uppbyggnad på Institutet för social forskning vid Stockholms universitet. I datainsamlingen strävar vi efter hög standard med avseende på jämförbarhet mellan länder och över tid. Dataarkivet innehåller information of arten av de sociala medborgarrättigheterna inom fem stora socialförsäkringsområden — ålderspensioner, sjukförsäkring, arbetsskadeförsäkring, arbetslöshetsförsäkring och familjebidrag — i 18 länder

med 14 observationsår under perioden 1930–95. Som en indikation på vilken insats detta arbete kräver kan här nämnas, att en OECD-rapport med en tabell på nettoersättningar i medlemsländerna i ett program (arbetslöshetsförsäkring) för en tidpunkt krävde inte mindre än 332 sidor av text för att förklara vilka källor och vilka beräkningssätt som använts för att få fram dessa siffror (OECD, 1999).

Alla OECD-länder ingår inte i vår databas som däremot täcker fem program och 14 tidpunkter. Att här multiplicera med 70 anger dock inte omfattningen av arbetet, eftersom bestämning av förändring över tid skapar stora problem när det gäller att få jämförbara informationer för olika år och vi eftersom vi också samlar in åtskilliga andra uppgifter utöver ersättningsnivåerna. I färdigt skick kommer arkivet att omfatta över 200 000 datapunkter med information som bokstavligen har varit spridda över hela västvärlden och ofta svåra att finna och kodifiera.

För att möjliggöra datainsamling av det här slaget har International Sociological Association (ISA) fastställt följande etiska riktlinjer: "Databaser bör inte betraktas som offentliga innan de forskare som har sammanställt dem har specificerat källorna till dessa data och de metoder med vilka de konstruerats. /.../ Interimistiska datauppsättningar bör vara tillgängliga för inspektion av andra forskare för kontroll av deras tillförlitlighet" (International Sociological Association Bulletin Nr. 72, 1997).

Genomsnittlig ersättningsnivå

I sjuk- arbetsskade- och arbetslöshetsförsäkringen

har vi använt de rättigheter till kontantersättning vid inkomstbortfall som gäller vid en genomsnittlig lön för industriarbetare. Här använder vi en indikator som anger nettoersättning som genomsnitt av fyra komponenter, dvs. för en ensamstående person och en familj på fyra personer (med en förvärvsarbetande och två minderåriga barn) samt för en kort period (den första veckan efter karensdagar) och för en länge period (26 veckors inkomstbortfall). I vissa länder har ersättningarna varit beskattade under en längre tid, i andra länder har beskattning införts ganska sent. Där ersättningen är obeskattad har nettoersättningen för den korta perioden beräknats som kvoten mellan bruttoersättning/bruttolön (med antagandet att en veckas ersättning inte avsevärt påverkar beskattningen).

Eftersom beskattning alltid beräknas för en ettårsperiod har vi för den längre ersättningsperioden tagit hänsyn till beskattningen genom att beräkna utfallet för ett år som består av 26 veckor med ersättning och 26 veckor med normal arbetsinkomst. Här använder vi ett index bestående av tre komponenter: (a) nettointkomst under ett år bestående av 26 veckors ersättning och 26 veckors arbetsinkomst, (b) nettointkomst bestående av ett år med 52 veckors arbetsinkomst, och (c) nettointkomst bestående av ett år med 26 veckors arbetsinkomst. Indexet definierar nettoersättning under den längre perioden lika med $(a-c) / (b-c)$.

Definition av stora nedskärningar

Som en indikation av tidpunkten för de 37 nedskärningarna på minst 10 procentenheter i

olika länder och deras karaktär kan nämnas att 16 av dem är direkta sänkningar av ersättningar medan 12 avspeglar införande av beskattning och nio frysning eller sänkning av tak för ersättningar. Om vi betecknar arbetslöshet med U, sjukdom med S och arbetsskada med W finner vi följande mönster. *Direkta sänkningar* av ersättning skedde i Finland (S, 1992), Irland (U,S,W 1988), Nederländerna (U, 1985), Nya Zeeland (U,S, 1991), Sverige (U,S,W, 1993), och Storbritannien (U,S,W, 1980, och U,S,W, 1984). *Beskattning* ledde till sänkningar i Belgien (S,W, 1977 och U, 1985), Irland (U,S,W 1993), Nya Zeeland (U,S, 1990), Storbritannien (U,S,W 1982) och USA (U, 1980). *Frysning* eller sänkning av ersättningstak observerades i Kanada (U, 1980), Danmark (U,S,W, 1982), Finland (U,S, 1980), Italien (U, 1990 och U, 1995), och Schweiz (S, 1980). Ackumulerade nedskärningar som genererats genom frysning av ersättningstaken har hänförs till året för beslutet. I en del länder har mer än en form av nedskärning gjorts samtidigt.

Regeringarnas sammansättning

År med koalitionsregeringar och år med regeringsskiftet har vägts med andelen ministrar för de olika regeringspartierna och med andelen dagar under året som regeringen fanns. Vänsterpartier definieras som de traditionella socialdemokratiska partierna och partierna till vänster om dem. De konfessionella partierna inkluderar de europeiska kristdemokratiska partierna och deras protestantiska brödrapartier. På grund av den traditionellt mycket starka ställning som den

katolska kyrkan haft på Irland för vi här in de två största partierna, Fianna Fáil och Fine Gael, till den konfessionella kategorin. Resultaten blir i stort sett oförändrade när åren vägs med andelen nedskärningar för respektive år.

Konstitutionella vetopunkter, ekonomiska indikatorer och globalisering

Variabeln om konstitutionella vetopunkter kommer från Huber, Ragin och Stephens (1998)

Comparative Welfare States Data Set (<http://www.lisproject.org/publications/welfaredata/welfareaccess.htm>). Data om avregleringar av handel och kapitalrörelser beskrivs av Quinn (1997) och har lämnats av honom. Data om handelsbalans och export-importberoende som procent av BNP kommer från OECD (1999) medan indikatorn om kapitalbalans har hämtats från IMF (olika år) Balance of Payments Yearbook.

Abstract

The relevance of socio-economic class and of class-related parties for policy making is a recurring issue in the social sciences. The "new politics" perspective holds that in the present era of austerity, class-based parties once driving welfare state expansion, have been superseded by powerful new interest groups of welfare state benefit recipients able to largely resist retrenchment pressures emanating from post-industrial forces.

We argue that retrenchment can fruitfully be analyzed as distributive conflict involving a remaking of the early postwar social contract

based on the full employment welfare state, a conflict in which partisan politics and welfare state institutions are likely to matter. Pointing to problems of conceptualization and measurement of the dependent variable in previous research, we bring in new data on the extent of retrenchment in social rights and show that significant retrenchment has taken place in several countries. Our analyses demonstrate that partisan politics remains significant for these kinds of reversed changes, even when we take account of contextual factors, such as constitutional structures, economic factors and globalization.

★ Noter

¹ Se t ex Bell (1957) och Kerr m fl (1960).

² Se t ex Alford (1963) och Goldthorpe m fl (1971).

³ Maktresursansatsen formulerades ursprungligen i debatter om betydelsen av relativ deprivation för öppna konflikter (Korpi 1974), utgör ett alternativ till de olika aspekter av "maktens ansikten" förts ram i debatten om makt (Korpi 1985) och har använts för att belysa välfärdsstatens utveckling (Korpi 1978, 1983, 1989, 2001). För parallella och kompletterade arbeten se t ex Esping-Andersen (1985, 1990), Huber, Ragin och Stephens (2001), Kangas (1991, 1994), Myles (1984), Palme (1990) och Stephens (1979).

⁴ Exempel på analyser och debatter finns i Clark och Lipset (2001) och Evans (1999a).

⁵ En diskussion och översikt av studier om åtstramning i Västeuropa finns i Korpi (2003).

⁶ Exempelen inkluderar Elmér (1958) och Kuusi (1964).

⁷ Användningen av välfärdssatsningen, "the welfare effort," som storleken på sociala utgifter i förhållande till BNP, går tillbaka till ett pionjärarbete av Wilensky (1975).

⁸ Maktresurser kan definieras som en aktörs förmåga att belöna eller bestraffa andra aktörer.

⁹ Färiska diskussioner finns i Goldthorpe (2002) och i Grusky och Weeden (2002).

¹⁰ Vi har lånat termen situationens logik, "the logic of the situation," av Goldthorpe (2002) som leder dess ursprung till arbeten av Karl Popper.

¹¹ Termen begränsad rationalitet indikerar att individerna är satisfierande snarare än maximerande, har begränsad information och kapacitet att använda information samt att de också kan ta hänsyn till värden som inte är materiella.

¹² Goldthorpe (2001, kap 10) baserar sitt klassschema på två dimensioner, nämligen dels graden av arbetskraftens specialiseringsgrad och dels arbetsgivarnas möjligheter att övervaka arbetsprocessen. Vid sidan av blandade kategorier skapar detta schema två motsatta poler. Yrken som kombinerar hög specialisering med små kontrollmöjligheter för arbetsgivaren bildar en "förtroenderelation" ("service relationship") som karakteriserar topptjänstemän, akademiker, och chefer medan lätt övervakade yrken med låg specialiseringsgrad leder till ett arbetskontrakt som karakteriserar kroppsarbetare.

¹³ Här måste vi naturligtvis erinra om de svårigheter för kollektivt handlande som Mancur Olson (1965) påpekat.

Betydelsen av dessas svårigheter kan förväntas öka med antalet berörda aktörer.

¹⁴ Detta har ofta förbisetts i tidigare studier. Castles (2001) samt Huber och Stephens (2001) hör till de få som diskuterat arbetslöshetens roll för åtstramningar. Det är dock nödvändigt att se massarbetslöshetens återkomst som i sig en viktig del av åtstramningarna (Korpi och Palme 2000).

¹⁵ Ett exempel på motsatsen är att i en tidig framställning av maktresursansatsen beskrivs den "historiska kompromissen" mellan kapital och arbete under senare halvan av 1930-talet som delvis "en ekonomisk tillväxtstrategi i klassmotsättningarna syftande till att öka nationalprodukten så att 'nollsummekonflikter' kunde vändas till 'positivsummekonflikter.' Båda parter kunde därigenom dra nytta av den ökande totala produktionen även om deras relativa andelar inte nämnvärt förändrades" (Korpi 1978, s 83).

¹⁶ "American exceptionalism" i dessa avseenden diskuteras av bl a av Weir (1987). Fram till början av 1980-talet följde Kanada i stort sett mönstret i USA.

¹⁷ Bakgrunden och orsakerna till massarbetslöshetens försvinnande och återkomst diskuteras i Korpi (2002).

¹⁸ I många europeiska länder har arbetskraftsdeltagandet bland män i åldersgruppen 55-65 år mer än halverats efter 1970-talet.

¹⁹ Termen offentlig budgetbalans avser här den sammanlagda balansen för staten och motsvarigheter till kommuner och landsting. De följande korrelationer avser perioden 1970-90 men perioden 1970-95 i EFTA-länderna (Finland, Norge, Schweiz, Sverige och Österrike) där den massiva ökningen av arbetslöshet kom först under 1990-talet. Vi finner starka negativa korrelationer (-0,80 eller mer) i sju länder (Australien, Belgien, Kanada, Danmark, Finland, Frankrike, och Nederländerna, och avsevärda korrelationer (-0,50 till 0,79) i fem länder (Italien, Schweiz, Sverige, USA och Österrike)) men lägre negativa korrelationer i fem länder (Irland, Japan, Norge, Storbritannien och Tyskland) och nollkorrelation i ett land (Nya Zeeland).

²⁰ Under den här tiden användes böcker som Hayeks (1944) *Vägen till trädedom* i många västländer som argument mot växande skatter och expanderande välfärdsstat.

²¹ Se OECD 1998, Tabell 6.6.

²² Frivilliga statsunderstödda arbetslöshetskassor med anknytning till fackföreningarna finns i fyra av våra länder (Belgien, Danmark, Finland och Sverige) och har antagits öka den

fackliga organisationsgraden (Rothstein 1989). Men risken för arbetslöshet har traditionellt främst drabbat arbetare och det är knappast sannolikt att arbetslöshetsförsäkringar kan mobilisera bredbaserat motstånd mot nedskärningar.

²³ Här kan vi t ex se på de arbetslösa, som under senare årtionden varit den snabbast växande gruppen av bidragstagare, men som historiskt sett varit mycket svåra att mobilisera för kollektivt handlande.

²⁴ En närmare beskrivning och diskussion av dessa modeller finns i Korpi och Palme (1998).

²⁵ Vad vi här kallar den statskorporativa modellen har sitt ursprung i den "klassiska" korporativa ideologin, som var mycket viktig i Europa fram till slutet av det andra världskriget (Bowen 1947; Durkheim [1902] 1964, Elbow 1953). Denna teori var ett försök att bemästra vad man i 1800-talets Europa kallade "arbetarfrågan." Den klassiska korporativa strategin avsåg att motverka socialistiska försök att mobilisera de anställda på grundval av klass genom att i stället skapa institutioner som segmenterade de anställda med avseende på yrke, och som förde samman anställda och arbetsgivare i förvaltningen av dessa försäkringsorgan. Denna strategi uppnådde sin blomning i det fascistiska Italien mellan de båda världskrigen. Den klassiska korporatismen har alltså helt annorlunda rötter än vad som senare kallats "liberal korporatism" eller "neokorporatism" och som framträtt i länder där arbetarrörelserna varit så starka, att de dragits in politiska trepartsförhandlingar med arbetsgivare och regeringar.

²⁶ Dessa fyra länder har grundtrygghetspensioner men sjukförsäkringen är statskorporativ i Nederländerna, behovsprövad i Nya Zeeland, frivilligt statsunderstödd i Schweiz och ej införd i USA. Den frivilliga statsunderstödda modellen finns t ex i den svenska arbetslöshetsförsäkringen men inte längre i några pensionssystem och vi analyserar här alltså bara fyra modeller.

²⁷ Denna hypotes har ifrågasatts av Green-Pedersen och Haverland (2002) och Levy (2001).

²⁸ Informationen hämtas från The Comparative Welfare States Data Set (Huber, Ragin och Stephens 1998). Vetopunkterna omfattar federalism, presidentstyre, tvåkammerssystem och möjligheten att använda folkomröstningar för att blockera politiska beslut.

²⁹ Begreppen socialt medborgarskap och social rättigheter går tillbaka till T.H. Marshall (1950). Dataarkivet inom The Social Citizenship Indicator Program är under uppbyggnad vid Institutet för social forskning, Stockholms universitet.

³⁰ I studiet av nedskärningar har dessa tre program fördelar framför pensionssystemen, där lagförändringar är avsedda att påverka ersättningarna ofta ganska långt fram i tiden, och aktuella ersättningsnivåer kan återspegla politiska beslut fattade för många år sedan.

³¹ Ferrera och Rhodes (2000) och Pierson (2001) diskuterar terminologi i samband med analyser av välfärdsstatsförändringar.

³² Dessa ökningarna återspeglar främst införandet av familjetillegg, något som redan tidigare fanns i arbetslöshetsförsäkringen som därför i stort sett blev oförändrad.

³³ Alber (1996) har kritiserat Piersons förbiseenden när det gäller de behovsprövade programmen i USA.

³⁴ Vi bortser här alltså från ökningarna och ser på absoluta snarare än relativa minskningar. Stora nedskärningar kan därför väntas vara mera sannolika i länder med initialt högre ersättningsnivåer. Nedgången fram till 1995 är givetvis ett grovt mått och fångar inte upp alla förändringar efter 1975. Ändå är den användbar för en första översikt och de två andra indikatorerna återspeglar alla observerade förändringar under perioden.

³⁵ I en global beskrivning av i termer av välfärdskapitalismens tre världar placeras Danmark in i den socialdemokratiska typen. Enligt vår typologi baserad på de institutionella dragen hos de två viktigaste socialförsäkringsprogrammen kommer Danmark, i motsats till Finland, Norge och Sverige klart in i grundtrygghetsmodellen. Vid analyser av åtstramning verkar detta vara ett fruktbart val.

³⁶ Följande vikter har använts: 1 för år t, 0,5 för år t-1 och 0,25 för år t-2 för arbetslöshet, budgetbalans, avreglering av kapitalöverföring, avreglering av handel, kapitalbalans, handelsbalans, och export-importberoende. Vi har också prövat ovägda "laggar" (t-1) men fått i stort sett liknande resultat.

³⁷ Vi har också prövat förändringar i arbetslöshetsnivån, men finner inga klara samband.

³⁸ Den genomsnittliga ersättningsnivån för de tre programmen under åren 1975, 1980, 1985 och 1990 var 84,2% för den generella modellen, 78,1% för den statskorporativa modellen, 57,3% för grundtrygghetsmodellen och 28,7% för den behovsprövade modellen. Under samma period var skillnaderna i ersättningsnivåer för de tre partityperna ganska små (vänster, 74,1%, konfessionella 77,8 och sekulära center-högerpartier 65,8%).

³⁹ Detta återspeglar det förhållandevis stora antalet nedskärningar av den konservativa regeringen i Storbritannien

men också den borgerliga regeringen in Nya Zeeland, nedskärningar som kan återspegla ideologiska preferenser.

⁴⁰ Se Blossfeld och Rohwer 1995. Estimat för periodvavrerande risknivåer visar liknande resultat.

⁴¹ Ett exempel är när efterkrigstidens första borgerliga regering i Sverige 1981 lagstiftade om nedskärningar i sjukförsäkringen men mötte motstånd från den socialdemokratiska oppositionen blev detta en fråga som medverkade till den socialdemokratiska segern i det följande valet.

★ Referenser

- Alber, J. (1996) "Selectivity, Universalism, and the Politics of Welfare Retrenchment in Germany and the United States" Paper presenterat på årsmötet för 'the American Political Science Association' i San Francisco.
- Alford, R. R. (1963) *Party and Society*. Chicago: Rand McNally.
- Amenta, E., Bonastia, C. & Caren, N. (2001) "US Social Policy in Comparative and Historical Perspective", *Annual Review of Sociology* 27:213-234.
- Bell, D. (1967) *The end of ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties*. New York: Free Press.
- Blanchflower, D. & Oswald, A. (1994) *The Wage Curve*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Beveridge, W. (1944) *Full Employment in a Free Society*. New York: W. W. Norton.
- Blossfeld, H.-P. & Rohwer, G. (1995) *Techniques of Event History Modeling: New Approaches to Causal Analysis*. Mahwah, N.J.: L. Erlbaum.
- Bonoli, G. (2001) "Political Institutions, Veto Points, and the Process of Welfare and State Adaptation", s238-64 i Pierson, P. (red) *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Bowen, R. H. (1947) *German Theories of the Corporative State*. New York: Whittlesey House.
- Castles, F. G. (2001) "On the political economy of recent public sector development" *Journal of European Social Policy* 11 (3):195-211.
- Clark, T. N. & Lipset, S. M. (1991) "Are Social Classes Dying?" *International Sociology* 6 (4):397-410.
- Clark, T. N. & Lipset, S. M. (red). (2001) *The Breakdown of Class Politics*. Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press.
- Clayton, R. & Pontusson, J. (1998) "Welfare-State Retrenchment Revisited: Entitlement Cuts, Public Sector Restructuring, and Inegalitarian Trends in Advanced Capitalist Societies" *World Politics* 51 (October):67-98.
- Durkheim, E. (1902 1964) *The Division of Labor in Society*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Duverger, M. (1954) *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen.
- Elbow, M. H. (1953) *French Corporative Theory 1789-1948. A Chapter in the History of Ideas*. New York: Columbia University Press.
- Erikson, R. & Goldthorpe, J. H. (1992) *The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Esping-Andersen, G. (1985) *Politics Against Markets: The Social Democratic Road to Power*. New Jersey: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Evans, G. (red). (1999a) *The End of Class Politics? Class Voting in a Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, G. (1999b) "Class and Vote: Disrupting the Orthodoxy." s323-334 i Evans, G. (red) *The End of Class Politics? Class Voting in a Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Ferrera, M. and Rhodes, M. (2000) *Recasting European Welfare States*. London: Frank Cass.
- Goldthorpe, J. H. (2000) *On Sociology: Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldthorpe, J. H., Lockwood, D., Bechhofer, F. & Platt, J. (1971) *The Affluent Worker in the Class Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Green-Pedersen, C. & Haverland, M. (2002) "The new politics and scholarship of the welfare state." *Journal of European Social Policy*, 12 (1):43-51.

- Hayek, F. A. von. (1944) *The Road to Serfdom*. London: G. Routledge & sons.
- Hemerijck, A., Unger, B. & Visser, J. (2000) "How Small Countries Negotiate Change: Twenty-Five Years of Policy Adjustment in Austria, the Netherlands, and Belgium." s 175-263 i Scharpf, F. W. & Schmidt, V. A. (red) *Welfare and Work in the Open Economy. Diverse Responses to Common Challenges*. Oxford: Oxford University Press.
- Hicks, A. (1999) *Social Democracy & Welfare Capitalism: A Century of Income Security Politics*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Huber, E., Ragin, C. & Stephens, J. D. (1993) "Social Democracy, Christian Democracy, Constitutional Structure, and the Welfare State" *American Journal of Sociology* 99 (3):711-49.
- Huber, E., Ragin, C. & Stephens, J. D. (1998) Comparative Welfare States Data Set: <http://www.lisproject.org/publications/welfaredata/welfareaccess.htm>
- Huber, E. & Stephens, J. D. (2001) *Development and Crises of the Welfare State. Parties and Policies in Global Markets*. Chicago: University of Chicago Press.
- IMF. (Löpande årgångar) *Balance of Payments Year Book*. Washington: International Monetary Fund.
- Immergut, E. (1992) *Health Politics. Interests and Institutions in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inglehart, R. (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Kangas, O. (1991) *The Politics of Social Rights. Studies on the Dimensions of Sickness Insurance in OECD Countries*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research, Stockholm University.
- Kangas, O. (1994) "Regressions, Qualitative Comparisons and Welfare State Clusters in the Politics of Social Security", i Janoski, T. & Hicks, A. M. (red) *The Comparative Political Economy of the Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kangas, O. & Palme, J. (1996) "The Development of Occupational Pensions in Finland and Sweden: Class Politics and Institutional Feedbacks", s 1-40 i Shalev, M. (red) *The Privatization of Social Policy*. London: Macmillan.
- Kautto, M. (2000) *Two of a Kind? Economic Crises, Policy Responses and Well-Being During the 1990s in Sweden and Finland*. (SOU – Statens Offentliga Utredningar, 2000: 13). Stockholm: Norstedts.
- Kerr, C, Dunlop, J. T., Harbinson, F. H. & Myers, C. A. (1960) *Industrialism and Industrial Man*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Korpi, W. (1974) "Conflict, Power and Relative Deprivation" *American Political Science Review*, LXVIII (December): 1569-1578.
- Korpi, W. (1978) *The Working Class in Welfare Capitalism: Work, Unions and Politics in Sweden*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Korpi, W. (1980a) "Social Policy and Distributional Conflict in the Capitalist Democracies. A Preliminary Comparative Framework" *West European Politics* 3 (3):296-316.
- Korpi, W. (1980b) "Approaches to the Study of Poverty in the United States: Critical Notes from a European Perspective" i Covello, V. T. (red) *Poverty and Public Policy. An Evaluation of Social Science Research*. Boston, Mass.: G.K. Hall.
- Korpi, W. (1983) *The Democratic Class Struggle*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Korpi, W. (1985) "Power Resources Approach vs. Action and Conflict: On Causal and Intentional Explanation in the Study of Power" *Sociological Theory* 3 (2):31-45.
- Korpi, W. (1989) "Power, Politics, and State Autonomy in the Development of Social Citizenship: Social Rights during Sickness in Eighteen OECD Countries Since 1930" *American Sociological Review* 54 (3):309-28.
- Korpi, W. (2001) "Contentious Institutions: An Augmented Rational-Actor Analysis of the Origins and Path Dependency of Welfare State Institutions in the Western Countries" *Rationality and Society* 13 (2):235-83.
- Korpi, W. (2003) "Welfare-State Regress in Western Europe: Politics, Institutions, Globalization and Europeanization" *Annual Review of Sociology* 29 (1):589-609.
- Korpi, W. & Palme, J. (1998) "The Paradox of Redistribution and the Strategy of Equality: Welfare State Institutions, Inequality and Poverty in the Western Countries" *American Sociological Review* 63 (5):661-87.
- Korpi, W. & Palme, J. (2000) "Distributive Conflict, Political Mobilization and the Welfare State: Comparative Patterns of Emergence and Retrenchment in the Westernized Countries." Papper presenterat på årsmötet för 'American Sociological Association' i Washington D.C.

- Levy, J. D. (2001) "Partisan politics and welfare adjustment: The case of France." *Journal of European Public Policy* 8(2):265-85.
- Lipset, S. M. (1960) *Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: Doubleday.
- Mares, I. (2000) "Strategic Alliances and Social Policy Reform: Unemployment Insurance in Comparative Perspective." *Politics & Society*, 28(June):223-244.
- Marshall, T. H. (1950) *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myles, J. (1984) *Old Age in the Welfare State. The Political Economy of Public Pensions*. Boston: Little Brown.
- OECD (1998) *Historical Statistics*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD (1999) *Statistical Compendium*. CD-Rom. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Olson, M. (1965) *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Pakulski, J. and Waters, M. (1996) *The Death of Class*. London: Sage.
- Palier, B. (2000). " 'Defrosting' the French Welfare State," *West European Politics*, 23 (2):113.
- Palme, J. (1990) *Pension Rights in Welfare Capitalism. The development of Old-Age Pensions in 18 OECD Countries 1930 to 1985*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research, Stockholm University.
- Palme, J. and Wennemo, I. (1998) *Swedish Social Security in the 1990s: Reform and Retrenchment*. Stockholm: Ministry of Social Affairs.
- Pierson, P. (1994) *Dismantling the Welfare State? Reagan, Thatcher, and the Politics of Retrenchment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pierson, P. (1996) The New Politics of the Welfare State. *World Politics* 48 (2):143-79.
- Pierson, P. (red). (2001) *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Pierson, P. (2000) "Three Worlds of Welfare State Research" *Comparative Political Studies* 33 (6-7, Aug-Sept): 791-821.
- Pontusson, J. & Swenson, P. (1996) "Labor Markets, Production Strategies, and Wage Bargaining Institutions - the Swedish Employer Offensive in Comparative Perspective" *Comparative Political Studies* 29 (2):223-50.
- Quadagno, J. (1994) *The Color of Welfare*. New York: Oxford University Press.
- Quinn, D. (1997) "The Correlates of Change in International Financial Deregulation" *American Political Science Review* 91(3):531-551.
- Rothstein, B. (1989) "Marxism, Institutional Analysis, and Working Class Power: The Swedish Case" *Politics & Society* 18 (3):317-45.
- Sartori, G. (1969) "From the Sociology of Politics to Political Sociology." s 65-100 i Lipset, S. M. (red) *Politics and the Social Sciences*. Oxford: Oxford University Press.
- Shapiro, C. & Stiglitz, J. E. (1984) "Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device." *American Economic Review*, 74 (3, June):433-44.
- Skocpol, T. (1992) *Protecting Soldiers and Mothers. The Origins of Social Policy in the United States*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Skocpol, T. & Amenta, E. (1986) "States and Social Policies" *Annual Review of Sociology* 12:131-57.
- Soskice, D. (1990) "Reinterpreting Corporatism and Explaining Unemployment: Co-ordinated and Non-co-ordinated Market Economies" 2003-11-06i Brunetta, R. & Dell'Aringa, C. (red) *Labour Relations and Economic Performance*. London: Macmillan.
- Stephens, J. D. (1979) *The Transition from Capitalism to Socialism*. London: Macmillan.
- Swank, D. & Martin, C. J. (2001) "Employers and the Welfare State The Political Economic Organization of Firms and Social Policy in Contemporary Capitalist Democracies" *Comparative Political Studies*, 34 (October):889-923.
- Thelen, K. (1999) "Why German Employers Cannot Bring Themselves to Dismantle the German Model" sXX i Iversen, T., Pontusson, J. & Soskice, D. (red) *Unions, Employers and Central Banks: Wage Bargaining and Macro-Economic Regimes in an Integrating Europe*. New York: Cambridge University Press (2000).
- Weir, M. (1987) "Full Employment as a Political Issue in the United States" *Social Research* 54:377-402.
- Väisänen, I. (1992) "Conflict and Consensus in Social Policy Development: A Comparative Study of Social Insurance in 18 OECD Countries, 1930-1985" *European Journal of Political Research* 22 (3):307-27.

Annika Rejmer:

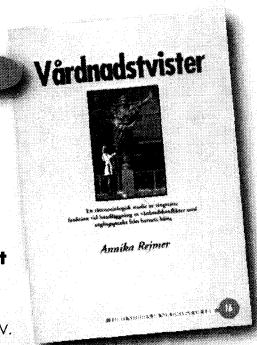
Vårdnadstvister.

**En rättsociologisk studie
av tingsrättsfunktion vid
handläggning av vårdnads-
konflikter med utgångspunkt
från barnets bästa.**

Dissertation in Sociology of Law.
Department of Sociology, Lund
University (2003).

ISBN 91-7267-142-4

ISSN 1403-7246

Annika Reimer har skrivit en avhandling i rättsociologi om vårdnadstvister. Det är ett intressant ämnesval. Att barn och föräldrar splittras är inget nytt fenomen. Det är orsakerna till separationerna som förändrats och som vi ställer oss frågande inför.

Familjekonflikter får konsekvenser för föräldrar, barn och samhälle. Familjesociologi och familjepolitik har påverkats av förändringar i familjemönster som utvecklats under 1900-talets senare hälft. Olika reformer har genomförts i syftet att påverka familjebildning, ett mer jämställt familjeliv, föräldrans ansvar och barns rättigheter i familjen. Familjen är också en central institution för studier av relationer.

Sedan 1990-talet kan vi se ett förnyat intresse för familjerelationer bland sociologiska teoretiker. Framförallt är det Ulrich Becks och Antony Giddens respektive teorier om det senmoderna samhället som

ökat intresset för familjesociologisk forskning. I den här studien har forskaren valt systemisk familjeteori och rättsteori för att undersöka familjer i vårdnadstvister. Den rättsliga regleringen av relationer mellan barnfamilj-samhälle har också förändrats. Den juridiska normen vid separationer är gemensam vårdnad, dvs. båda föräldrarna förväntas ta juridiskt och praktiskt ansvar för barnet.

Gemensam vårdnad förutsätter att föräldrarna kan fatta gemensamma beslut om barnet. Samförstånd och samarbete är en förutsättning för detta. Gemensam vårdnad anses också vara förenligt med barnets bästa. Majoriteten av alla skilsmässor och separationer som omfattar barn, löses också antingen genom att föräldrarna själva kommer överens om gemensam vårdnad eller att detta sker genom insatser från socialtjänsten med s.k. samarbetsamtal.

De senaste årens reformer, både nationella och internationella, syftar

också till att minimera domstolens roll som konfliktlösare i bl.a. vårdnadstvister. Omkring 10% av alla separationer är mer konfliktfyllda och avgörs av en domstol. Det är själva handläggningsprocessen i dessa mål som studeras i avhandlingen med avseende på domstolens konfliktlösande funktion. Författarens motiv för detta val är dels att tvistiga vårdnadsfall har ökat under senare år dels att själva beslutsprocessen innebär att samhället genom både socialtjänsten, som offentligt system och tingsrätten, som civilrättsligt system intervenerar i familjen i syfte att lösa föräldrarnas konflikt. Lösningen skall också tillvarata barnets bästa. Den rättsliga regleringen, metoder för konfliktlösning och de professionella aktörerna är centrala komponenter i författarens modell över handläggningsprocessen.

Syftet med avhandlingen är att studera relationen mellan familjen och samhället som den tar sig uttryck i den rättsliga regleringen av hur vårdnadstvister skall lösas. Syftet är vidare att studera relationen mellan föräldrarna och de professionella aktörerna; sociologer, advokater, domare och föräldrar. Ett ytterligare syfte är att identifiera strategier för att lösa vårdnadstvister på ett mer hållbart sätt dvs. ett sätt som bättre överensstämmer med barnets bästa. Det är ett ambitiöst syfte och det är uppenbart att författaren inte är tillfreds med den nuvarande ordningen.

Jag saknar en problemformulering frågeställningar som anger vilka

problem som författaren vill klargöra och besvara. Som läsare är jag osäker på författarens uppfattning om vårdnadstvisten som juridiskt och rättssociologiskt problem.

Teoretiska övervägandena redovisas ingående i kapitel två. Systemteorin används i avhandlingen både som samhällsteori och som rättsteori. Inspirationskällor är bl.a. George Batesons familjeteori, biologen Humberto Maturanas teori om autopoiesis samt rättsteoretikerna Niklas Luhmann och Gunther Teubner. Däremot nämns inte Talcott Parsons strukturfunktionalistiska teori om familjen och dess roll i samhället, som lade grunden till många efterföljande sociologiska analyser av familje- och könsrelationer.

Utmärkande för systemteorin är det ömsesidiga beroendet mellan organisation (system) och omvärld. Det centrala är hur struktur och funktion hos olika system framträder i samspel med omgivningen. Systemteorin utgår från den rådande samhälleliga ordningen genom att beakta olika sociala och rättsliga system som en del av statens makt- och auktoritetsstruktur. Aktörerna i de olika systemen har en sekundär position. Genom att betrakta familjen som system, blir familjekontexten således viktigare än enskilda familjemedlemmar.

Ojämligheten mellan makar och sambor och barnets ställning i familjen blir ur ett systemteoretiskt perspektiv mindre intressant, liksom idéer om vad en familj är och hur relationen mellan föräldrar och

barn kan se ut.

Det hade varit intressant att få veta varför författaren valt systemteori för att studera vårdnadstvister i förhållande till andra teorier om den moderna familjen som uppvisar så många exempel på hur enskilda människors handlingar får allt större betydelse för hur deras liv utformas.

Också professionsteori används tillsammans med systemteori för att studera de olika professionerna advokat, domare och socialsekreterare. Det motiveras av att i handläggningen av vårdnadstvisten interagerar både socialtjänsten, som socialt system, och domstolen, som rättsligt system, med familjen som system med enskilda professionella aktörer. Hur dessa yrken definieras teoretiskt sätts sedan i relation till den bild som tecknas av dem i den genomförda enkätundersökningen.

De metoder som författaren använder för att uppnå sitt syfte beskrivs i kapitel tre. Ett omfattande empiriskt material ligger till grund för studien. Det är en vetenskaplig prestation i sig att hantera detta material. En enkätundersökning har riktats till socialsekreterare, domare, advokater och föräldrar som varit parter i vårdnadstvister i 26 svenska kommuner. Enkäterna innehåller attitydfrågor, rangordningsfrågor och öppna frågor. Urvalet är noggrant beskrivet liksom bortfallsanalys och svarsfrekvenser.

Förutom enkätmaterial analyseras vårdnadsutredningar och tingsrättsdomar i tretton av de tjugosex utvalda tingsrätterna. De skriftliga doku-

menten analyseras med hjälp av samhällsvetenskaplig argumentationsanalys. Det innebär att författaren analyserat texterna för att beskriva argumentationen i dessa. Argumentationsanalysen har främst tre syften. Det första syftet är deskriptivt. Argumentationen sätts in i ett kontextuellt sammanhang.

Det andra syftet är föreskrivande. Det avser att kartlägga de normer som reglerar argumentationen.

Argumentationsanalysens tredje syfte är att försöka avgöra beviskraften i argumentationen. I vilken mån stärker eller undergräver den en viss bestämd uppfattning. Metodstrategin sätts sedan i relation till de teoretiska ansatserna. Den realistiska teorin innebär att forskaren ser sig som delaktig i forskningsprocessen och det sker ett växelspel mellan teori och empiri. Den metodstrategi som används för att belysa tingsrättens funktion vid vårdnadskonflikter beskrivs genom sex olika moment: förstståelse, historisk ansats, abstraktion, empirisk analys av undersökningsmaterialet, kausalanalys och en kontextuellt grundad teori.

Det är ibland svårt att få klarhet i hur de olika metoderna faktiskt används i de olika momenten. Författarens öppenhet om metodologiska strategier och överväganden är dock fördömlig även om denna öppenhet i sig skapar många frågor och ger utrymme för kritik.

I kapitel fyra och fem presenteras *föräldrar och professionella aktörer* utifrån uppgifter i enkätundersökningen och i dokumenten. Bilden av

familjerna visar att de befinner sig i en mycket svår social och ekonomisk situation, vilket skiljer sig från officiella beskrivningar om att "vem som helst" kan hamna i en vårdnadstvist.

Uppgifter om sociala bakgrundsfaktorer och familjebildningsprocessen i familjerna visar att det finns många olika störningar i familjesystemet som föräldrarna måste hantera. Vårdnadstvisten är bara en sådan störning, missbruk, psykisk sjukdom, våld i familjen är andra exempel.

De professionella aktörerna beskrivs och jämförs sinsemellan med avseende på sociala bakgrundsfaktorer, familjeliv och arbetssituation. Många viktiga resultat om de professionella aktörerna presenteras i kapitlet. Få av de professionella aktörerna har egna erfarenheter av vårdnadskonflikter. Enligt den systemteoretiska teorin är de professionella aktörerna nödvändiga komponenter för de olika systemen och de agerar enligt de roller som systemet kräver.

Av enkätstudien framgår att rollfördelningen mellan professionerna vid handläggningen av vårdnadstvisten är tydligt avgränsad. Advokaten skall företräda föräldrarnas intressen, socialsekreteraren skall företräda barnets bästa och domstolen skall företräda barnets intresse genom att fatta ett beslut i vårdnadstvisten som inte får stå i strid med barnets bästa. De professionella aktörerna uppfattas alla som betydelsefulla i förhållande till varandra men föräldrarna upplever inte att de professionella aktörerna uppfyller de krav som positionen

kräver. Socialsekreteraren är särskilt hårt kritiserade av föräldrarna med avseende på bemötandet och objektivitet under samarbetsamtalen. Frågor om de olika professionernas auktoritet får motsägelsefulla svar. Föräldrarna hyser inte större förtroende för rättssystemets företrädare än socialtjänstens, däremot anses juridiken ha större auktoritet än samhällsvetenskapen.

I kapitel sex redovisas *tingsrättens handläggningsordning* för vårdnadskonflikter, teoretiskt och utifrån de empiriska resultaten. I tingsrätten är handläggningsordningen i princip utformad på samma sätt sedan 1920-talet.

Samarbetsamtalen är däremot en relativt ny företeelse. Samarbetsamtal kan genomföras på föräldrars eget initiativ eller efter beslut av domstolen. I studien har 50% av föräldrarna tagit egna initiativ till samarbetsamtal. I 46% fallen har domstolen beslutat om samarbetsamtal. Av svaren på enkäterna framkommer många olika intressanta och delvis motstridiga uppfattningar om handläggningsprocessen.

Tingsrättens beslutsunderlag uppfattas av de professionella aktörerna som otillräckligt och domen får liten praktisk relevans, enligt föräldrarna. Vårdnadsutredningen anses ändå, av samtliga aktörer, vara ett effektivt sätt för informationsinsamling. De professionella aktörerna upplever det svårt att tillgodose både föräldrarnas och barnets intressen. Domstolsprocessen uppfattas mer

rättssäker för parterna än samarbetsamtalen. Samarbetsamtalen anses, av de olika aktörerna, inte utformade för att hantera svåra och djupa konflikter mellan föräldrarna.

I kapitel 7 analyseras begreppet *barnets bästa* historiskt, juridiskt, teoretiskt och praktiskt. Begreppet barnets bästa är ett centralt begrepp i alla frågor som rör barn. Tolkningen av begreppet är relaterad till olika föreställningar om barn, familj och samhälle. Begreppet är inte nytt utan har länge använts i svensk rätt.

Resultaten som redovisas från enkäterna är oväntade. Det framkommer att barnets situation inte utreds och därför inte beaktas i handläggningen av vårdnadstvister. Samtidigt konstaterades, som nämnts ovan, att vårdnadsutredningen anses vara ett effektivt sätt att samla in information, men uppenbarligen inte fakta om och av barnet. De professionella aktörerna anser att begreppet barnets bästa är otillräckligt definierat. Tingsrättens bedömning av barnets bästa utgår enbart från omständigheter som anges i rättskällorna.

I kapitel 8 granskas *begreppet vårdnad* och *vårdnadshavare* med utgångspunkt från FB:s regler och tillämpningen av dessa. Den rättsliga analysen av vårdnadsbegreppet, 1998 års reform samt hur vårdnadsbegreppet tolkas i praktiken ger viktig kunskap för att förstå vad en vårdnadstvist är och kan innebära. I kapitel nio belyser författaren konfliktbegreppet teoretiskt. Det är ett mycket centralt avsnitt som kunde ha lyfts fram

tidigare för att tydligare fokusera på avhandlingens kärnfrågor.

Avhandlingen avslutas med en analys av vårdnadstvisten med ur ett juridiskt och samhällsteoretiskt perspektiv. Utvecklingsmöjligheter och alternativa modeller för konfliktlösning diskuteras utförligt.

Resultaten från de empiriska studierna i avhandlingen är mycket intressanta och väcker frågor som sträcker sig långt utöver vårdnadstvisten som rättssociologiskt problem. Resultaten hade med fördel kunnat redovisas mer ingående och läsvänligt genom tabeller och grafiska figurer i den löpande texten istället för i

footnoterna. De viktigaste resultaten sammanfattas på ett föredömligt sätt i ett avslutande avsnitt i varje kapitel.

Författaren tolkar de empiriska resultaten ned hjälp av de systemteoretiska begreppen. Begreppet strukturell koppling är ett nyckelbegrepp för analysen och avser ett systems interna och externa kopplingar. Dilemmat är att de strukturella kopplingarna inom och mellan systemen, sättet på vilka de olika systemen faktiskt styr sin organisering, egentligen inte har studerats empiriskt. Författarens förklaringar blir därför enbart teoretiska. Det förringar inte resultaten men gör

analysen mycket abstrakt.

Annika Rejmer har på ett tydligt och konsekvent sätt genomfört sin studie. Hon förmedlar viktiga, nya kunskaper om handläggningen av vårdnadstvister i tingsrätten och om de olika aktörerna som är involverade i processen. Jag hoppas att Annika Rejmers avhandling ska inspirera den rättssociologiska forskningen att följa i hennes fotspår och våga ge sig i kast med stora empiriska material.

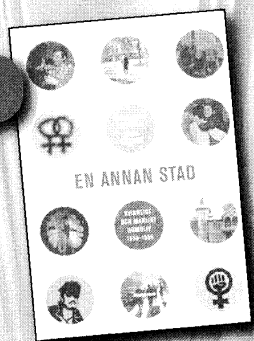
Anna Hollander, professor i Rättsvetenskap vid Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Margareta Lindholm & Arne Nilsson:

En annan stad. Kvinnligt och manligt homoliv 1950-1980.

Göteborg: Alfabeta
Bokförlag (2002).

ISBN 91-5010-117-X

Det finns få sociologer i Sverige som forskar kring homosexualitet och homosexuella. Detta kan tyckas märkligt eftersom ämnet öppnar upp för flera spännande perspektiv och inrymmer klassiska sociologiska frågor som rör makt, över- och underordning, normbrott, social kontroll etc.

Margareta Lindholm och Arne Nilsson vid Institutionen för genus-

vetenskap vid Göteborgs universitet utgör dock ett undantag. Arne Nilsson har tidigare (1998) beskrivit manlig homosexualitet i boken *Såna och riktiga karlar. Om manlig homosexualitet i Göteborg decennierna kring andra världskriget.* (Göteborg, Anamma).

Boken *En annan stad* kan ses som en fortsättning av denna och den inbegriper även kvinnligt homosexu-

alitet under tidsperioden 1950-1980. Författarna har intervjuat femton män och femton kvinnor ur olika generationer och med olika sociala bakgrunder vilka deltagit i homosexuellt liv under den undersökta tidsperioden. Det är en heterogen grupp — vissa deltog i homosexuellt liv under hela perioden, andra under en del av perioden medan några levde i heterosexuella relationer samtidigt som de deltog i homosexuellt liv. Lindholm och Nilsson skriver:

Vi vill betona att boken handlar om liv med många olika deltagare. Den handlar således inte om "lesbiska" eller "homosexuella" som avgränsade kategorier människor. (s. 11)

Underförstått förstår vi här att författarnas ansats är konstruktivistisk — konkreta homosexuella är inte en viss sorts människor med givna eller medfödda egenskaper som befinner

sig i ett visst tillstånd.

Detta är ett exempel på hur Lindholm och Nilsson implicit visar på teoretiska och metodologiska procedurer, ett förfaringssätt som är kännetecknande för studien i sin helhet. Att inte explicitgöra dessa delar kan bero på att författarna vänder sig till en mer allmän läsekrets.

Författarnas konstruktivistiska perspektiv utmejslas än mer tydligt när de redogör för syftet med studien:

Vi vill bidra till en förståelse av samkönad kärlek — och på ett vidare plan kön och sexualitet överhuvudtaget — som något icke givet. (s. 12)

Genom att undersöka förändringar av kvinnligt och manligt homosexuellt liv under tidsperioden 1950–1980 och att jämföra kvinnor och män, generationer och sociala klasser menar författarna att de bidrar till en förståelse av samkönad kärlek som ett föränderligt, socialt och kulturellt fenomen.

Lindholm och Nilsson utgår vidare från att det finns en dominerande samhällelig heterosexuell norm vilken grundas i en uppdelning i två naturgivna fasta könsgrupper (man och kvinna) och att normen vilar på en hierarkisk sexualitetsordning där heterosexualitet är överordnat homosexualitet. Genom att jämföra kvinnligt och manligt homosexuellt liv menar Lindholm och Nilsson att det är möjligt att problematisera människors föreställningar om köns- och sexualitetskategorier som naturgivna. Men också att fånga variationer,

anpassningar och överskridanden av köns- och sexualitetsnormer.

Författarna skriver att "livet alltid pågår *någonstans*" (s. 12) och kopplar det levda livet *någonstans* till olika sociala arenor som privata platser (hemmet) och offentliga platser (arbete, parker). Därmed utmejslas syftet ytterligare:

Vi är intresserade av såväl bekräftelser som utmaningar av de innebörder dessa platser vanligtvis har. (s. 12)

Därefter preciserar författarna varför de valt att studera perioden 1950–1980. De menar att denna tidsperiod karakteriseras av stora förändringar av kvinnligt och manligt homosexuellt liv. Betecknande för periodens början är att varken homosexuella kvinnor eller män levde ett öppet liv, medan periodens slut vittnar om hur homosexuella organiserade sig och krävde politiska rättigheter.

Implicit kopplas valet av period till det tidigare resonemanget om att studier av förändringar gör det möjligt att förstå kön, kärlek och sexualitet som sociala konstruktioner och därmed föränderliga över tid. Vad som framförallt intresserar Lindholm och Nilsson är

...de spänningar i denna process, som uppstår exempelvis då kvinnor och män kollektivt organiserar sig som "homosexuella". (s. 13)

Härmed preciseras syftet återigen i och med att författarna klargör att de vill problematisera just denna process. Och de gör det mot bakgrund av en kort men övergripande karakteristik

för kvinnligt och manligt homosexuellt liv under perioden i fråga: från döljande och dubbelt till öppenhet och avslöjande — att "komma ut" som homosexuell. Lindholm och Nilsson frågar sig:

Vad innebar det att "dölja" i olika slags liv och på olika platser? Vad betydde den ökade öppenheten och synligheten? Var det självklart en förändring från mörker till ljus? (s. 13–14)

Författarna fortsätter med att närmare kontextualisera den miljö som studien tar sin utgångspunkt i, Göteborg under åren 1950–1980. De ger en övergripande bild av vad som kännetecknade Göteborg under just denna tidsperiod. Kontextualiseringen av Göteborg kan ses som författarnas första steg i en social och historisk inramning av studien.

Det andra steget utgörs av den förändrade lagstiftningen kring homosexuella förbindelser under tidsperioden 1950–1980; från avkriminalisering 1944 till en särslagstiftning som gällde fram till 1978, vilken innebar att heterosexuella förbindelser var lagliga från och med femton års ålder medan den för homosexuella sattes till 18 år.

Lindholms och Nilssons tredje steg är hur medias bild av homosexualitet förändras under den undersökta tidsperioden. Från 1950-talets homofientliga löpsedlar och artiklar, där homosexuella män framställdes som kriminella och sjuka, till 1970-talets mer positiva skrivning.

Under 1970-talet formulerades, på initiativ från homorörelsen, ett ideal

om öppenhet där den homosexuelle uppmanades att "komma ut". Det vill säga att avslöja sin homosexualitet inför omgivningen och därmed befria sig från ett samhälleligt förtryck. Idealet om öppenhet uppfattades av många som ett krav och det var inte heller självklart för alla att avslöja sin sexualitet.

För den äldre generationen homosexuella, vilka levtt ett dolt liv gentemot en heterosexuell omgivning, innebar idealet om öppenhet att hemlighällandet ifrågasattes. Lindholm och Nilsson påpekar emellertid att döljandet inte behövde vara förtryckande: "För äldre kvinnor och män kunde tystnaden, och att leva dolt, samtidigt ge utrymme för handlingar och relationer." (s. 281).

Men hur levdes det dolda livet? Under 1950-talet och i stort sett under hela 1960-talet levde homosexuella män och kvinnor ett dolt liv gentemot en heterosexuell omgivning — *men* de var synliga för varandra. Dock fanns det skillnader mellan kvinnligt och manligt homosexuellt liv. För kvinnorna var hemmet en mötesplats som inrymde erotik, kärlek, intimitet och vänskap. Umgängeskretsarna var små och relationerna karakteriserades av längre parförhållanden.

En samkönad relation kunde döljas genom en väninnerelation och väckte därmed inte omgivningens misstanke. Männen mötesplatser utgjordes av bestämda platser i stadens parker och bekvämlighetsinrättningar och inrymde korta sexuella möten med i första hand heterosexuella män.

Men det fanns också en kollektiv gemenskap mellan de homosexuella männen. Att män frekventerade och dominerade stadsbilden under kvällar och nätter var inte något som väckte omgivningens misstankar — det låg i linje med rådande könsrollsuppfattningar.

Kvinnorna hade inte, som männen, en institutionaliserad homosexuell värld med bestämda mötesplatser i staden — att träffa andra kvinnor kunde många gånger vara slumpartat och inträffade exempelvis på fritiden eller på heterosexuella dansställen. Här lyfter Lindholm och Nilsson fram sociala arenors innebörder för homosexuella kvinnor och män genom att införa begreppet *halvoffentlighet*. Hemmet ses vanligtvis som något privat.

Författarna visar att hemmet som mötesplats inrymmer både en privat del (kärlek, erotik och intimitet) och en social del där homosexuella kvinnor umgicks med varandra. I den meningen kan hemmet som mötesplats tolkas som en halvoffentlig social arena. Männen mötesplatser utgjordes av offentliga platser i staden som inrymde korta sexuella möten men också handlingar av intimitet och mer varaktiga vägrupper och kan därmed tolkas som en halvoffentlig social arena. Lindholm och Nilsson skriver:

Genom förståelser av lesbiskt och manligt homosexuellt liv problematiseras alltså begreppen privat och offentligt. Innebörderna av "hemmet" och "staden" förändras. (s. 278)

För läsaren väcks frågan om det finns andra grupper som genom sina handlingar på olika sociala arenor ger upphov till nya tolkningar och innebörder i termer av halvoffentlighet och som därmed utmanar "gamla vedertagna begrepp"?

I mitten av 1960-talet startades de första gayklubbarna i Göteborg vilket innebar att homosexuella kvinnor och män kom att få en gemensam mötesplats. Klubblivet medförde stora förändringar i och med att "lesbiskt liv 'kom ut' i staden från hemmen, medan manligt homosexuellt liv 'kom in' från Parken". (s. 281).

För kvinnornas del betydde klubblivet en utveckling av större sociala nätverk i och med att umgängeskretsen vidgades. Lindholm och Nilsson menar att det var på sociala arenor som gayklubbar som identitetsbekräftelser utvecklades och relaterades till identiteter som bög och lesbisk — dock gällde detta, om jag har tolkat författarna rätt, företrädesvis den yngre generationen homosexuella kvinnor och män. Författarna skriver:

För de äldre kvinnorna och männen tycks frågan om identitet inte ha varit lika framträdande som frågan om gemenskap: familj, social tillhörighet i form av "släktingar" eller likasinnade. (s. 279)

Den äldre generationen uttryckte denna speciella gemenskap genom att relatera till hemmet när de benämnde klubblivet som "att hitta hem" eller "att komma hem" — uttryck som aldrig användes i anslutning till att man

träffat någon i parken eller att man besökt någon i dennes bostad.

Klubblivet utgjorde således en specifik social arena laddad med olika betydelser för homosexuella kvinnor och män beroende på generationstillhörighet — för den yngre generationen spelade identitetsformationer en större roll än för den äldre generationen.

Först när det fanns särskilda platser där identiteter som lesbisk eller bög kunde bekräftas, blev det aktuellt för flera än enskilda att "komma ut." (s. 279)

Under 1970-talet började således, främst den yngre generationen — som just homosexuella kvinnor och män — genom olika sociala rörelser (kvinnorörelsen och homorörelsen) och via föreningar och klubbliv göra anspråk på det offentliga rummet. Ett led i detta var att synliggöra kvinnlig och manlig homosexualitet genom att "komma ut" — vilket betraktades som ett viktigt inslag i det identitetspolitiska arbetet.

Lindholm och Nilsson fokuserar en tidsperiod som karakteriseras av stora förändringar av kvinnligt och manligt homosexuellt liv — från döljande och dubbelt till öppenhet och avslöjande. Vilka sociala mekanismer menar författarna ligger bakom denna förändring? Jag har funnit fyra faktorer som jag tolkar att författarna menar är de huvudsakliga betingelserna som förklarar utvecklingen.

- Idealet om öppenhet initierat av homorörelsen.
- Specifika sociala arenor avsedda

för och befolkade av lesbiska och homosexuella män.

- Självförståelse kopplas till identitet som bög eller lesbisk.
- En allt mer tillåtande lagstiftning.

Något som jag finner problematiskt är att författarna har valt att kalla homosexuella kvinnor för "lesbiska" och homosexuella män för "homosexuella". Detta val motiveras av att Lindholm och Nilsson vill synliggöra homosexuella kvinnor som i tidigare forskning osynliggjorts eller kommit i andra hand.

Detta är ett lovt syfte, men kan missförstås. Genom att kalla homosexuella kvinnor för "lesbiska" lyfter man fram något specifikt i förhållande till benämningen "homosexuell", vilket är ett mer övergripande och neutralt begrepp. "Lesbisk" får därmed en annan innebörd än "homosexuell" — kvinnor är specifika medan män är neutrala, eller uttryckt på annat sätt: mannen görs till norm och kvinnan till avvikare. Angreppssättet tenderar därmed att få motsatt effekt, det vill säga det döljer "lesbiska" genom att mannen görs till norm.

Jag ställer mig också tveksam till att Lindholm och Nilsson, från sina informanter, lånar olika vardagsnära ord och använder dem som analytiska kategorier. Exempelvis det vardagsnära ordet "likasinnade". Ordet används när homosexuella män och kvinnor träffar andra homosexuella — "att umgås med likasinnade". Men ordet "likasinnade" eller dess synonym "likatänkande" implicerar, menar jag,

en inneboende och naturgiven likhet hos homosexuella — homosexuella tänker lika eller har samma sinne, själ. Författarna tenderar således att frångå den konstruktivistiska ansatsen i och med ordets essentialistiska klang.

I stället för att ifrågasätta det för givet tagna uttrycket "likasinnade" använder författarna begreppet när de beskriver kvinnligt och manligt homosexuellt liv. Överföring av vardagsbegrepp till vetenskapliga begrepp speglar således en svårighet i att hitta historiskt neutrala termer. Dock problematiseras till viss del ett annat vardagsnära uttryck, "öppenhet", genom att författarna frågar sig vad som egentligen menas när den homosexuelle är öppen med sin sexualitet. Vad innebär det att man är öppen? Handlar det om öppenhet i handlingar eller i tal?

Författarna stannar emellertid vid dessa frågor och definierar därmed inte öppenhet — vilket torde vara en angelägen uppgift för framtida forskning. Slutligen, boken *En annan stad* är välskriven men framställningen karakteriseras av att vara mer empirisk än analytisk. Det är också författarnas avsikt att ge stort utrymme åt de intervjuades berättelser, vilket på intet sätt är ointressant, snarare tvärtom. Texten väcker många frågor som man själv skulle vilja gå vidare med eftersom den rika empirin leder till upptäckten av nya undersökningsobjekt — och det är inte illa!

Fanny Ramsby, *Centrum för kulturforskning, Växjö universitet*

En meningslös Brå-undersökning

Många av de sociologiska undersökningar som görs i Sverige produceras av statliga myndigheter. De flesta väcker aldrig någon större uppmärksamhet och förtjänar det kanske inte heller. Undersökningar som myndigheterna har framhållit som märkliga och som påstås ha viktiga politiska implikationer kan det dock finnas skäl att intressera sig för.

Förra året presenterade Ann-Marie Begler och Jan Andersson vid Brå en sådan undersökning, vars resultat de menade borde användas vid brottsbekämpningen i kommunerna (se DN den 7 mars 2002). De hävdade att undersökningen ger besked om vilket utrymme det finns för att reducera brottsligheten i enskilda kommuner. Detta låter ju förträffligt, men finns det verkligen täckning för påståendet? Granskar man undersökningsrapporten ("Brottsnivåerna i landets kommuner. En statistisk undersökning. Rapport 2002:5") inser man att svaret är nej. Det visar sig nämligen att undersökningen är undermålig i avgörande avseenden. Det är en amatörmässig produkt Brå har givit ut och apostroferat.

Undersökningen gäller alla kommuner utom Stockholm, Göteborg och Malmö. Kommunerna har delats in i tre grupper som analyserats var för sig. Två slag av brottslighet för åren 1997–99 har mätts: antalet anmälda stölder respektive våldsbrott, båda satta i relation till folkmängden.

Hänsyn har tagits till olika faktorer som antas ha påverkat brottsligheten: ekonomiska och andra resurser, sociala kontakter, tillfällen att begå brott, deltagandet i det offentliga samhällslivet och demografiska egenskaper. Faktorerna avser förhållanden

som har inträffat samma eller ungefär samma år som brottsligheten, och de antas vara så beskaffade att kommunerna inte kan påverka dem i någon högre grad.

Den metod som använts för att fastställa utrymmet för brottsbekämpningen går ut på att fastställa hur mycket av brottsligheten som inte kan förklaras med de uppmätta faktorerna. Man menar att denna del av brottsligheten har orsakats av förhållanden som kommunerna kan påverka i relativt hög grad och att dess storlek därför visar vilket utrymme det är. För att förklara brottsligheten har faktorerna använts i linjära modeller. Slutsatserna bygger på sex sådana modeller. För varje kommun har det värde på brottsligheten som en modell ger dragits ifrån det uppmätta värdet. Återstoden av den uppmätta brottsligheten, dvs. brottslighetens residual, är alltså det som intresset har fokuserats på. Syftet med undersökningen har däremot inte varit att förklara hur enskilda faktorer har påverkat brottsligheten.

Denna metod är oacceptabel från principiella utgångspunkter:

- Den förutsätter att kommunerna i relativt hög grad kan påverka orsakerna till den återstående delen av brottsligheten, men inget övertygande skäl har anförts för att det skulle vara så. Inte en enda påverkbar orsak har undersökts.

- Det är svårt eller omöjligt att med hjälp av metoden upptäcka potentialen i sådan brottsbekämpande verksamhet som inte har haft någon betydande effekt på brottsligheten. Antag till exempel att kommuner-

nas socialtjänster har bedrivit någon verksamhet som har varit mycket effektiv i förhållande till de använda resurserna, men att resurserna har varit små. Då har effekten på brottsligheten inte blivit särskilt betydande, vilket innebär att det är svårt eller omöjligt för en enskild kommun att upptäcka verksamhetens potential genom att granska storleken av den återstående delen av brottsligheten.

- Det är rimligt att anta att det finns faktorer vilka har ett inflytande på brottsligheten som kommunerna skulle kunna påverka utan att påverka faktorerna själva (det kan till exempel vara fråga om inflytandet från vissa kategorier av invånare). För att kunna klarlägga vilka möjligheterna är att reducera brottsligheten är det därför viktigt att känna till hur denna har influerats av enskilda faktorer, men den använda metoden är så konstruerad att man inte får veta något om detta.

TILLÄMPNINGEN AV den i sig oacceptabla metoden har dessutom allvarliga brister:

- Modellernas linjära form har inte testats på ett adekvat sätt. Det finns teoretiska skäl som talar för och empirisk forskning som tyder på att vissa faktorer interagerar i sitt inflytande på brottsligheten, något som inte kan beskrivas med en linjär modell. Man borde ha tagit reda på om samband av detta slag förekommer i det undersökta materialet, men det har man inte gjort.

- Man borde ha tagit hänsyn till faktorer som ligger före brottsligheten i tiden och som kan ha haft ett långsiktigt inflytande.

- Man borde ha mätt befolkningens täthet/koncentration på annat sätt. Det mätt man har använt, tätortsgraden, tar inte hänsyn till befolk-

ningstätheten inom tätorterna/storleken av tätorterna – förhållanden som kan antas spela en viktig roll för stöldbrottsligheten.

- Man borde ha redovisat brottslighetsmåttens reliabiliteter. Då hade storleken av den återstående delen av brottsligheten kunnat värderas på ett bättre sätt. Särskilt viktigt är detta i fråga om våldsbrottsligheten.

- Man borde ha tagit reda på om de framtagna modellerna gäller för andra år än de undersökta, men ingen analys av data som belyser detta har redovisats.

DET STÅR VIDARE KLART att man inte på ett seriöst sätt har beaktat forskningen på det aktuella området. Till exempel har inget försök gjorts att med ledning av resultat från denna forskning sammansmälta de disparata idéer som har lagts till grund för undersökningen till ett enhetligt teoretiskt perspektiv. Kriminologiska teorier nämns för övrigt endast i förbigående. Man har inte heller tagit hänsyn till den osäkerhet som råder inom forskningen. Det finns i forskningen ingen allmänt accepterad total teori för samhällens brottslighet, däremot åtskilliga problem i fråga om vilka faktorer som påverkar brottsligheten och hur denna påverkan sker. Detta borde ha redovisats i rapporten, men så har inte skett.

Även annan kritik kan riktas mot undersökningen. De punkter jag har tagit upp här räcker emellertid för att slå fast att undersökningen inte ger besked om vilket utrymme det finns för att reducera brottsligheten i kommunerna.

Olof Dahlbäck
Sociologiska institutionen
Stockholms universitet

ANVISNINGAR

En förutsättning för publicering i Sociologisk Forskning är att uppsatsen inte redan är publicerad, eller under bedömning för publicering av annan tidskrift eller annat förlag. Undantag kan göras för samtidig publicering på flera språk. Artikelförfattare erhåller tre exemplar av det nummer av Sociologisk Forskning där artikeln publiceras.

Uppsatser

1. Sänd tre exemplar av ditt manuskript till tidskriftens redaktör. Manusket ska vara skrivet med dubbelt radavstånd, försett med goda marginaler samt i sin helhet inte överstiga 10 000 ord. Om inte annat avtalats med redaktionen ska uppsatsen vara författad på svenska.
2. Slutgiltigt manus sparas i Word och skickas till redaktionen digitalt, via mail eller på diskett.
3. Redaktionen sänder normalt varje uppsats till två anonyma granskare för bedömning. Av det skälet anges endast titel på uppsatsens första sida och författaridentitet ska ej heller framgå i texten. På separat blad anges uppsatsens titel och antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt adress.
4. Manuskriptet ska innehålla ett abstract på engelska om 150-200 ord. Ange gärna några nyckelord. Författaren ansvarar för språkgranskning.
5. En presentation av författaren ska bifogas (400 tecken inkl. blanksteg).
6. Tabeller och figurer skickas till redaktionen med vanlig post utskrivna separata blad. I texten anges var dessa ska placeras. Grunddata, t ex excelfiler till tabeller och diagram, skickas digitalt tillsammans med det övriga textmaterialet.
7. Litteraturhänvisningar i texten görs enligt följande: (Sontag 1977:35) eller Sontag (1977:35).

TILL

FÖRFATTARE

Referensmall

BOK:

Pilgrim, D. & Rogers, A. (1993)
A Sociology of Mental Health and Illness.
 Buckingham: Open University Press.

ARTIKEL:

Haavio-Mannila, E., Roos, J.P., Kontula,
 O. (1996) "Repression, Revolution and
 Ambivalence: The Sexual Life of Three
 Generations", *Acta Sociologica* 39 (4): 409-430.

KAPITEL I BOK:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya
 högskolor — ett medel för minskad sned-
 rekrytering?", s 285-308 i Erikson, R. &
 Jonsson, J.O. (red) *Sorteringen i skolan.*
 Stockholm: Carlssons.

Recensioner (2000 ord)

Sociologisk Forskning publicerar recensioner av nyutkommen litteratur av sociologisk relevans. Litteraturhänvisningar i recensionen ska förtecknas i en referenslista.

Sociologisk debatt (3000 ord)

1. Sociologiskt präglade forskningsresultat och tankegångar presenteras på ett sätt som gör den aktuell och samhällsanknuten. Kärnfulla och engagerande presentationer av texter, perspektiv och resultat, med fokus på implikationer till vår samtida akademiska och samhällsliga kontext.

Exempel på bidrag kan vara: en sammanfattning av huvudpoängerna i en nyligen publicerad bok:

- ▶▶ Vad säger den senaste forskningen om ett givet ämne och vilka implikationer kan vi dra av detta?
 - ▶▶ Introduktion av internationella forskare eller forskningsresultat.
2. Bidrag bedöms av redaktionen.
 3. Antalet referenser bör hållas till ett minimum.
 4. Noter bör inte förekomma alls.

Repliker (800 ord)

I syfte att skapa ett debattforum finns möjlighet att replikera publicerade debattartiklar. Repliker skall skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att debatten publicerats. Författaren till den debattartikel som replikeras kommer — under förutsättning att repliken publiceras — lämnas utrymme att svara på repliken.

Forskningsnotiser (max 800 ord)

Komprimerade redogörelser för exempelvis intressanta forskningsresultat och empiriska iakttagelser som inte är tillräckligt omfattande för att bilda underlag för en hel artikel. Det kan röra sig om korta kommentarer vilkas aktualitet kräver relativt snabb publicering, presentationer av nystartade projekt och nätverk, eller information om kommande konferenser och publikationer.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial data. This includes not only sales and purchases but also expenses and income. The document provides a detailed list of items that should be tracked, such as inventory levels, customer orders, and supplier payments. It also outlines the procedures for recording these transactions, including the use of specific forms and the assignment of responsibilities to different staff members.

The second part of the document focuses on the analysis of the recorded data. It describes various methods for identifying trends and anomalies in the financial performance. This includes comparing current data with historical trends, analyzing seasonal fluctuations, and identifying areas where costs are higher than expected. The document also discusses the importance of regular reviews and reports to management, providing a clear and concise summary of the financial situation. It includes a sample report format and a list of key performance indicators (KPIs) that should be monitored.

The final part of the document addresses the overall financial health of the organization. It discusses the impact of the recorded data on the company's profitability and cash flow. It also provides recommendations for improving financial management, such as implementing tighter controls, negotiating better terms with suppliers, and optimizing the pricing strategy. The document concludes with a summary of the key points and a call to action for all staff members to adhere to the established procedures.

POSTTIDNING B

Avs:

Sociologisk forskning
c/o Sociologiska institutionen
Umeå universitet
901 87 UMEÅ

RELIGIONSHISTORIKERN OCH KRIGET

av Jan Hjärpe

NÅR KRIG ER BEDRE ENN FRED — KVINNELIGE SOLDATER I ERITREAS FRIGJÖRINGSKRIG

av Elise Barth

ETT "EUROPA" I AVKOLONISERINGENS VÄNTRUM

av Peo Hansen

SEKSUALISERT VOLD I KRIG — ANTAKELSER OG UTFORDRINGER

av Inger Skjelsbæk

HÄNDELSENA VID EU-TOPPMÖTET I GÖTEBORG 2001 OCH KONFRONTATIONSMODELLENS MISSLYCKANDE

av Marianne Liliequist

KLASSPOLITIK OCH "NYPOLITIK" UNDER KNAPPHET OCH GLOBALISERING: ÅTSTRAMNING AV VÄLFÄRDSSTATER I 18 LÄNDER 1975–1995

av Walter Korpi och Joakim Palme

*Korpi och Palme visar på klass och klassrelaterade partiers
betydelse för välfärdsstatliga fördeningsprocesser.
Klassanalysen är inte död.*

RECENSIONER

NOTISER & ANMÄLNINGAR

ISSN 0038-0342

9 770038 034001 >